

TÜRK DİPLOMASİ TARİHİNDEN KESİTLER

EDİTÖRLER

PROF. DR. HASAN ALİ KARASAR
PROF. DR. MEHMET SEYFETTİN EROL
PROF. DR. ŞAFAK OĞUZ

TÜRK DİPLOMASİ TARİHİNDEN KESİTLER

Editörler

Hasan Ali KARASAR

Mehmet Seyfettin EROL

Şafak OĞUZ



**KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ**

2025

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 112
Siyaset Kitapları Serisi: 27
ISBN: 978-625-96451-6-2 (Basılı)
ISBN: 978-625-96451-7-9 (Elektronik)
DOI: <https://doi.org/10.35250/kun/9786259645179>
URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12695/3808>

© Ağustos 2025

Türk Diplomasi Tarihinden Kesitler

Hasan Ali Karasar, Mehmet Seyfettin Erol ve Şafak Oğuz (Editörler)

© Copyright, 2025 KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Sertifika No: 43348



Bu eser Creative Commons “BY-NC-SA” (Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş) Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu lisans, kullanıcıların eser sahibine atıf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına ve uyarlamalarına izin verir. Buna ek olarak kullanıcıların eseri uyarlamaları hâlinde aynı veya uyumlu bir lisans kapsamında başkalarıyla paylaşmaları koşulunu getirir.

Seri Editörü: Doç. Dr. Halil Burak Sakal

Son Okuma: Hande Nur Aydın

Kapak Tasarım: Barış Özhan

Sayfa Tasarım: *ademşenel.com*

Kapadokya Üniversitesi tarafından yayımlanan basılı, elektronik veya diğer formatlardaki bilimsel yayınlar, sempozyum bildirileri ve ders içeriklerine ait bütün haklar Kapadokya Üniversitesine aittir. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, Kapadokya Üniversitesinin yazılı izni olmaksızın yayının tümünün elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Bu kitap, Alev Alatlı Stratejik Düşünce Uygulama ve Araştırma Merkezi (AASDUAM) tarafından yürütülen “İnsanlık ve Gezeganimiz için Ortak Ufuk Tasavvuru” projesi çerçevesinde hazırlanmıştır.

Bu kitapta yayımlanan tüm bölümlerin içeriklerinden yazarları sorumludur.

Metinler, yazarların kendi düşüncelerini yansıtmaktadır.

Karasar, Hasan Ali; Erol, Mehmet Seyfettin; Oğuz, Şafak (editörler). (2025). *Türk Diplomasi Tarihinden Kesitler*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.

150 s. 165x230 mm.

ISBN: 978-625-96451-7-9

DOI: <https://doi.org/10.35250/kun/9786259645179>

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Uluslararası Örgütler, Kamu Diplomasisi, Savaş, Birleşmiş Milletler



KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir

yayinevi@kapadokya.edu.tr

kapadokya.yayinlari.kapadokya.edu.tr

0(384) 353 5009

www.kapadokya.edu.tr

TÜRK DİPLOMASİ TARİHİNDEN KESİTLER

Editörler

Hasan Ali KARASAR

Mehmet Seyfettin EROL

Şafak OĞUZ



**KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ**

2025

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	Avrupa Toplulukları
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GSMH	Gayri Safi Millî Hasıla
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
TDT	Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	IV
Ön Söz	VII
Yazarlar Hakkında.....	IX-XI
Teşekkür.....	XIII
Türk Devletleri Teşkilatının Yükseliş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri	1
Hulusi Kılıç, Büyükelçi (E)	
Bandar Seri Begavan Büyükeçiliği'nin Brunei Sultanlığı'ndaki Kamu Diplomasisi ve Kültürel Faaliyetleri.....	13
Prof. Dr. Hamit Ersoy, Büyükelçi	
İslam İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye	32
Aydın Nurhan, Büyükelçi (E)	
Türkiye'nin Afrika Siyasetinde Diplomatik Kabiliyeti	43
Prof.Dr. Ahmet Kavas, Büyükelçi (E)	
Geçmişten Günümüze Türkiye-AB İlişkileri: Nasıl Bir Gelecek?	67
Uluç Özülker, Büyükelçi (E)	
Avrasya ve Türkiye	81
Alev Kılıç, Büyükelçi (E)	

Diplomasi ve XXI. Yüzyıl: Çok Taraflı Diplomasi ve Barış.....	91
Prof. Dr. Ali Engin Oba, Büyükelçi (E)	
Geçmişten Günümüze Türk-Rus İlişkileri: Nasıl Bir Gelecek?	106
Hüseyin Diriöz, Büyükelçi (E)	
Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç ve TİKA'nın Kuruluş Hikayesi.....	118
Dr. Umut Arık, Büyükelçi (E)	
Uluslararası Güvenlik ve Güncel Sınamalar	128
Fatih Ceylan, Büyükelçi (E)	
NATO'nun Son Lahey Zirvesi ve Tarihsel Süreçte Türkiye-Batı İlişkileri	138
Ahmet Altay Cengizer, Büyükelçi (E)	
Sonuç Yerine.....	148
Hasan Ali Karasar, Mehmet Seyfettin Erol, Şafak Oğuz	
Kapadokya Üniversitesi Alev Alatl ı Stratejik Düşünce Uygulama ve Araştırma Merkezi (AASDUAM) Hakkında.....	149

ÖN SÖZ

İnsanlık ve gezegenimiz zor zamanlardan geçmektedir. Dünyanın bir süredir hatırından çıkardığı nükleer tehditleri de içerecek şekilde küresel güçlerin de dahil olduğu devletler arası savaflara tanıklık etmekteyiz. Dini ya da etnik rekabete dayanan ve toplu katliamlar ile ülke içi ya da dışına toplu göç ile sonuçlanan iç savaflara şahitlik etmekteyiz. Tarihin en yüksek rakamına ulaşmış 100 milyon yerinden edilmiş insandan bahsetmekteyiz. Ekonomik krizler ekonomik durumu ve gelir dağılımını zengin devletlerin ve zenginlerin lehine yeniden şekillendirirken yoksulların ekonomik şartlarını daha da kötüleştirmektedir. BM Dünya Gıda Programı verilerine göre 79 ülkede 349 milyon insan şiddetli gıda sıkıntısı ile karşı karşıya iken dünya çapında 900.000 insan kıtlık benzeri koşullarda hayatta kalma mücadelesi vermektedir.

Etnik ya da dini farklılıklara saygı ve tolerans ayrımcılık, nefret ve hoşgörüsüzlük küresel ölçekte normalleşecek şekilde azalmıştır. Provokatörler yeni krizlere yol açabilecek toplumsal olaylar çıkarmak için kutsal kitapları yakmaktadır. XXI. yüzyılda köleliğin yeni bir biçimine tanıklık etmekteyiz ve bu durum gün geçtikçe kötüleşmektedir. Her ne kadar annelik dünya çapında en önemli statü ve değer olarak kabul edilmiş olsa bile, gelişmiş devletlerde bile kadınlar çok büyük sıkıntılar çekmektedir. Uluslararası sözleşmelere ve çabalara rağmen çocuklar yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmaya zorlanmakta ve çok kötü koşullar altında çalışmaktadır. Birçok genç, özellikle de genç kızlar, hakları olan eğitimden mahrum edilmektedir. Onlara ortak ve hak ettikleri bir ufuk sağlayamamaktayız.

Mevcut verilere göre, dünyamız evrende canlılara ev sahipliği eden yegâne gezegendir. Ne yazık ki insanların sebep olduğu bir İklim Krizi yaşamaktayız. Dünyadaki hiçbir canlı çevreye ve doğaya dünyanın tek zeki canlısı olarak kabul edilen insandan daha fazla zarar vermemektedir. İnsanoğlunun eylemleri, diğer canlı türlerinin yok olması ile sonuçlanmaktadır. Bölgesel ya da uluslararası çabalar bu krizi sonlandırmaya yetersiz kalmaktadır.

Yakın dönemde meydana gelen olaylar ulusal sınırların yerel ya da bölgesel krizleri çevrelemek için yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Şahit olduğumuz ve etkilendiğimiz tüm sorunlarla başa çıkabilmek için hep beraber çalışmalıyız. İnsanlık ve Gezegen için, özellikle de çocuklarımız için, Ortak bir Ufuk tasavvur etmeliyiz. Kapadokya Üniversitesi tarafından organize edilen ve çok değerli bilim insanlarını bir araya getiren “İnsanlık ve Gezegelimiz için Ortak Ufuk Tasavvuru” başlıklı proje İnsanlık ve Gezegенimizin geleceğinin küresel bir perspektife bağlı olduğunu tüm uluslararası kamuoyuna hatırlatan çok önemli ve değerli bir adımdır. Daha fazla faaliyet ve etkinliklerin takip etmesini umut ediyoruz.

Alev Alath

Kapadokya Üniversitesi

Kurucu Mütevelli Heyeti Başkanı

PROF. DR. HASAN ALİ KARASAR

Kapadokya Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Hasan Ali Karasar, hâlen Kapadokya Üniversitesi Rektörü ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünün öğretim üyesidir. Daha önce Atılım Üniversitesi (2013-2017) ve Bilkent Üniversitesi (2003-2013) Uluslararası İlişkiler Bölümlerinde çalışmış, Orta Asya ve Avrasya ağırlıklı dersler vermiştir. Kuruluşundan itibaren Bilkent Rusya Araştırmaları Merkezi Genel Sekreterliğini yürütmüştür (2005-2013). Ayrıca Ankara merkezli düşünce kuruluşu Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezinin Orta Asya Masası Başkanlığını yapmıştır (2003-2005).

1996 yılından bu yana, AGİT seçim misyonları çerçevesinde Avrasya’da demokratikleşme ve seçim süreçlerini düzenli olarak takip etmektedir. Avrasya ve Orta Asya tarihi ile politikaları konusunda başta Türkiye olmak üzere, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Özbekistan, Macaristan, Japonya ve ABD’de arşiv çalışmalarında bulunmuştur.

1990’lı yılların başından itibaren çalışmalarını Orta Asya’nın tarihi, siyaseti, etnik ve dinî meseleleri ve Türk-Rus ilişkileri ekseninde sürdüren Karasar, *Central Asian Survey*, *Europe Asia Studies* ve *Cornucopia* gibi çeşitli dergilerde araştırmalarını yayımlamıştır.

Eski Sovyet Orta Asya’sı, Kafkasya ve İdil-Ural bölgelerinde saha tecrübeleri bulunan Karasar, İngilizce ve Rusça bilmektedir.

PROF. DR. MEHMET SEYFETTİN EROL

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve ANKASAM Başkanı*

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, 1993 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesinde yüksek lisans eğitimini tamamlamış, 2005 yılında Ankara Üniversitesinde doktorasını yapmıştır. 2009 yılında “Uluslararası İlişkiler” alanında doçent, 2014 yılında ise profesör unvanlarını almıştır.

Jeopolitik, kriz yönetimi, güvenlik, Türk dış politikası ve Türk dünyası konularında uzman olan Prof. Erol’un bu alanlarda çok sayıda bilimsel makalesi ve kitabı bulunmaktadır. Akademik çalışmalarının yanı sıra, *Avrasya Dosyası, Karadeniz Araştırmaları, Gazi Akademik Bakış, Bölgesel Araştırmalar Dergisi ve Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları* dergilerinde editörlük yapmıştır. TRT, Kanal A ve BBN Türk’te radyo ve televizyon programları hazırlamış; ayrıca Türkiye’nin önde gelen dergi ve gazetelerinde köşe yazarlığı yaparak görüşleri yayımlanmıştır.

Bu çalışmaları dolayısıyla 2007 yılında Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı (TÜRKSAV) tarafından “Türk Dünyası Hizmet Ödülü”, 2015 yılında ise Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) tarafından “Basın-Fikir Ödülü” başta olmak üzere birçok ödüle layık görülmüştür.

Ufuk, Ankara ve Gazi Üniversitelerinde dersler veren Prof. Erol, akademik kariyerine Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak devam etmektedir. Türkiye’nin önde gelen düşünce merkezlerinde (ASAM, SDE, GSAM, USGAM) uzman ve kurucu başkan olarak çeşitli görevler üstlenmiştir.

2016 yılından bu yana Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Kurucu Başkanı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

PROF. DR. ŞAFAK OĞUZ

*Kapadokya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi*

Prof. Dr. Şafak Oğuz, Kapadokya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Kara Harp Okulunda Sistem Mühendisliği Bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlamıştır. Ayrıca Berkeley Kaliforniya Üniversitesinde Uluslararası ve Bölgesel çalışmalar ile Makine Mühendisliği alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerindeki (TSK) 23 yıllık hizmetinden sonra 2021 yılında emekli olan Prof. Dr. Şafak Oğuz, TSK'daki görevi esnasında Gürcistan'da BM Gürcistan Gözlem Misyonu (UNOMIG) ve Belçika'da NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhında çalışmıştır. Prof. Dr. Şafak Oğuz, Kitle İmha Silahları, Terörizm, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Örgütler ve Barış ve Çatışma Çalışmaları konularında çalışmalar yapmaktadır. İyi derecede İngilizce ve Almanca bilmektedir.

TEŞEKKÜR

Kapadokya Üniversitesi, insanlığın ve gezegenimizin mevcut ve gelecek sorunlarını ele almak ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler ortaya sunmak için “İnsanlık ve Gezegen için Ortak bir Ufuk Tasavvuru” başlığı altında uluslararası ve disiplinler arası bir proje başlatmıştır. Kapadokya Üniversitesi Alev Alatlı Stratejik Düşünce ve Uygulama Araştırma Merkezi (AAS-DUAM) tarafından yürütülen bu proje çerçevesinde, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) ile iş birliği içinde “Türk Diplomasi Tarihi” programı serisi yürütülmüştür.

Söz konusu program ile Türkiye’nin dış politikasına yön veren ve Türk diplomasisine hizmet eden çok değerli büyükelçilerimiz, yaşadıkları tecrübeleri, bilinmeyenleri ve birçok meselenin iç yüzünü anlatarak tarihe ışık tutmuştur.

Bu kitap, Türk dış politikasına yönelik kararların alınması ve uygulanması sürecinde önemli rol oynayan, gelişmelere birinci derecede şahit olan, yönlendiren ve katkı sağlayan diplomatlarımızın yaşadıklarının ve tecrübelerinin ortaya konduğu projenin bir ürünüdür.

Büyükelçi (E) Hulusi KILIÇ, Türk Devletleri Teşkilatının kuruluş sürecine yönelik süreci ve bu çerçevedeki izlenim ve tecrübelerini ele almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Brunei Sultanlığı nezdindeki Büyükelçisi Prof. Dr. Hamit ERSOY, Türkiye’nin Brunei Sultanlığında yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerini ortaya koymaktadır.

Büyükelçi (E) Aydın NURHAN, İslam İşbirliği Teşkilatının kuruluş sürecine yönelik izlenimlerini ve tecrübelerini ele almaktadır.

Büyükelçi (E) Prof. Dr. Ahmet KAVAS, Türkiye’nin Afrika kıtasındaki yumuşak güç kabiliyetini ve bu çerçevede dış politikamızda yaşanan gelişmeleri analiz etmektedir.

Büyükelçi (E) Uluç ÖZÜLKER, Türkiye ve AB ilişkisini ve bu süreçte yaşananları tarihsel bir perspektiften ele almakta ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunmaktadır.

AVİM Başkanı Büyükelçi (E) Alev KILIÇ, Türkiye ve Avrasya devletleri arasında yaşanan gelişmeleri ele almakta ve Türkiye'nin Avrasya politikasını analiz etmektedir.

Büyükelçi (E) Prof. Dr. Ali Engin OBA, XXI. yüzyıl diplomasisini incelemekte ve diplomasi ve barış ilişkisini analiz etmektedir.

Dış Politika Enstitüsü Başkanı Büyükelçi (E) Hüseyin DİRİÖZ, Türk-Rus ilişkilerini tarihsel bir perspektiften ele almakta ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunmaktadır.

Büyükelçi (E) Dr. Umut ARIK, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansının kuruluş hikâyesini anlatmakta ve Türkiye'nin yumuşak güç yeteneklerinin gelişim sürecini ele almaktadır.

Büyükelçi (E) Mehmet Fatih CEYLAN, küresel ölçekte uluslararası güvenlik meselelerini ele almakta ve güncel konuları analiz etmektedir.

Büyükelçi (E) Ahmet Altay CENGİZER, NATO'nun son LAHEY Zirvesi'ni analiz etmekte ve bu çerçevede Türkiye'nin Batı ile ilişkisini tarihsel bir perspektiften incelemektedir.

Kapadokya Üniversitesi, uluslararası krizleri tartışmak ve analiz etmek; karşı karşıya kaldığımız problemlerin etkilerini azaltmaya yönelik çözümler üretmek için ortak bir platform oluşturmaya devam edecektir. Kapadokya Üniversitesi, uluslararası kamuoyunu “**İnsanlık ve Gezegen İçin Ortak Bir Ufuk Tasavvur**” etmeye zorlamak için kararlıdır.

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR
Kapadokya Üniversitesi Rektörü

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATININ YÜKSELİŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE -AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Hulusi KILIÇ, Büyükelçi (E)

Giriş

SSCB'nin dağılmasının ardından Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte, bu ülkeler arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesi adına yeni platformlara ve organizasyonlara ihtiyaç duyulmuştur.

Bu ihtiyaca binaen ortaya çıkan TDT, ilk aşamada Türk dili konuşan ülkeler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve askerî iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan uluslararası bir organizasyon olarak teşkil edilmiştir.

Ortak soy, tarih, dil, medeniyet, kültür bağlarından hareketle son yıllarda bu birlik arayışlarını hızlandıran TDT, önümüzdeki süreçte, özellikle AB'nin ulus devletler noktasında ayrılma veya bölünme sürecine doğru gittiği bir dönemde, yeni bir yapılanma sürecine girmiştir.

Bu teşkilat, Türk dünyasının uzun zamandır eksikliğini hissettiği birlik ve bütünleşme açısından yeni ve önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu teşkilatın kurulmasıyla üye ülkeler arasındaki ilişkiler ivme kazanmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler ise bu teşkilat içerisinde özel bir yere sahiptir.

Bu çalışma, TDT'nin yükseliş sürecinde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişimini, bu ilişkinin siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutlarını ele almaktadır.

1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri çok özeldir. Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan, Türkiye'nin kardeşleridir. Türkiye ile Azerbaycan ikiz kardeş gibidir. Bu bağlamda, Türkiye ve Azerbaycan kardeşliğinin önemi, tarihsel perspektiften ele aldığımızda daha net anlaşılacaktır.

1917 yılına kadar Azerbaycan Türkleri hanlıklar hâlinde, Çarlık Rusya'nın yönetiminde yaşamaktaydı. Yani 1917 yılına kadar Azerbaycan bir devlet statüsünde değildi. Çarlık Rusya'nın dağılmasından hemen sonra Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan birlikte Trans Kafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini kurdular. Ancak 6 ay sonra bu 3 ülke bağımsızlıklarını ilan etti. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti kuruldu. Yeni kurulan cumhuriyeti tanıyan ilk devlet Osmanlı yönetimi oldu.

Ancak Ermeniler, Azerbaycan'ın topraklarına göz dikti ve işgale başladılar. O dönemde Osmanlı yönetimi, Kafkas İslam Ordusu adı altında 12.000 askerden oluşan bir orduyu Azerbaycan'a gönderdi. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile ittifak hâlinde olan Almanlar, bu ordunun Azerbaycan'a gitmesini istemiyordu. Osmanlı Devleti, Almanların karşı çıkışını bertaraf etmek amacıyla bu orduya "Gönüllüler Ordusu" adını verdi. Savunma Bakanı Enver Paşa'nın üvey kardeşi olan Nuri Paşa komutasında Azerbaycan'a giden Kafkas İslam Ordusu, Bakü'de Ermeniler, İngilizler ve Bolşeviklerle savaşarak 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü düşman işgalinden kurtardı.

Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti sadece 23 ay yaşadı. Nisan 1920 tarihinde Kızıl Ordu, Azerbaycan'ı işgal etti ve bağımsızlık dönemi sona erdi. Ancak belirtmek gerekir ki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Müslüman ve Türk dünyasındaki ilk hukuk ve demokratik cumhuriyettir. Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti, Türk dünyasında ve İslam dünyasında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk demokratik yönetimdir. Yöneticileri laik bir hukuk sistemi kurmuşlardır. Çok kısa süre yaşamasına rağmen gereken her türlü hukuki düzenlemeleri tamamlanmıştır.

Kızıl Ordu'nun Azerbaycan'ı işgalinden sonra Azerbaycan, SSCB yönetimi bünyesine girmek zorunda kaldı. Bu dönemde Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı yürütüyordu ve mali desteğe ihtiyacı vardı. Azerbaycan, Atatürk'e 500 kilo altın ve yakıt gönderdi. Bu 500 kilo altın, Azerbaycanlı kadınların bilezikleri ve küpelerinden oluşuyordu. Ne yazık ki bu olay çok az bilinmektedir. Esasen toplam 1,5 ton altın toplanmıştı; yardımlar Moskova'dan geçtiği için 1,5 ton altının 1 tonunu SSCB yönetimi alıyordu.

1991 yılında Azerbaycan tekrar bağımsızlığını kazandı ve Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye oldu. İlk tanıma çok önemlidir. Birçok ülke Türkiye'nin peşinden Azerbaycan'ı tanıdı. Ayrıca Türkiye, Azerbaycan'ın BM'ye üye olması sürecinde elinden gelen desteği vermiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı bu dönemde düzenli bir ordusu yoktu. Ermeni ordusu,

Gümrü'deki Rus askerî üstündeki 366. Mekanize Piyade Alayı'nın da desteğini alarak Azerbaycan topraklarını işgale başladı. Azerbaycan topraklarının işgali üzerine Türkiye, 1993 yılında Ermenistan'la diplomatik ilişkilerini kesti ve ortak sınırını kapattı. 32 yıldır Türkiye- Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler yoktur ve ortak sınır kapalıdır.

1997 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) projesi gündeme geldi ve proje 2006 yılında tamamlandı. Ancak Ulu Önder Haydar Aliyev, 2003 yılında vefat ettiği için projenin gerçekleştiğini maalesef göremedi. Ulu Önder Haydar Aliyev'in vefatından sonra Cumhurbaşkanı İlham Aliyev göreve geldi ve BTC projesine babasının yarım bıraktığı yerden devam etti. Azerbaycan, geçen dönemde Türkiye'de önemli mega projeler gerçekleştirmiş olup yatırımlarına devam etmektedir.

Bu bağlamda, 27 Eylül 2020 tarihine kadar Ermenistan ile savaş hâlinde olan Azerbaycan, BTC ham petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Petkim (Petrokimya Tesisleri) ortaklığı gibi projelerle Türkiye'de mega yatırımlar gerçekleştirdi. Genç bir devlet olan Azerbaycan'ın Türkiye'de 20 milyar dolardan fazla yatırımı bulunmaktadır. Bu yatırımlar, Türkiye'de binlerce insana iş imkânı sağlamaktadır.

Azerbaycan, 2010 yılında İzmir Aliğa'da Petkim sahasında inşa edilen Star Rafinerisi için 5 milyar dolarlık bir yatırım gerçekleştirmiştir. Bu rafineri uçak yakıtı üretmektedir. Star Rafinerisi faaliyete geçmeden önce Türkiye uçak yakıtı ithal etmekteydi. Şu anda Türkiye uçak yakıtı ihraç etmektedir. Petkim sahasında inşa edilen Petlim Limanı ise Akdeniz'de petrol taşıyan en büyük gemilerinin yanaştığı önemli bir liman hâline gelmiştir.

16 Ağustos 2010 tarihinde Bakü'de Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmadan sonra iki ülkenin orduları ortak askerî tatbikatlar yapmaya başladı. Bu anlamda, anlaşmanın II. Karabağ Savaşı'nın hazırlık sürecine giden yolu açtığını söylemek doğru olacaktır.

1.1. Şuşa Beyannamesi

27 Eylül 2020 tarihine kadar Azerbaycan'ın Karabağ'daki 7 ilçesi Ermeni işgalindeydi. Temmuz 2020 tarihinde Ermeni askerî birlikleri Tavuz'a saldırdı. Daha sonra 27 Eylül 2020 tarihinde II. Karabağ Savaşı başladı. Bu savaş 44 gün sürdü. 44 günlük Vatan Muharebesi sırasında Türkiye, Azerbaycan'a siyasi ve diplomatik destek sağladı.

Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın "Azerbaycan tek değildir." şeklindeki açıklaması, Ermenistan'a yardım niyetinde olanlar için bir nevi gözdağı ve caydırıcı bir mesaj oldu. Türkiye'nin F-16 uçakları savaştan önce Gence'de konuşlanmıştı. Ermeni ordusunun perişan olduğunu ve savaşı kaybettiğini gören Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin'in 10 Kasım 2020 tarihinde araya girmesi sonucu ateşkes ilan edildi ve Aliyev, Paşinyan ve Putin tarafından 9 maddelik üçlü bir mutabakat imzalandı. Mutabakat uyarınca Kelbecer, Ağdam ve Laçın bir kurşun bile atılmadan Azerbaycan'a iade edildi.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in davetine icabetle, 15 Haziran 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan Şuşa'yı ziyaret etti ve ziyaret sırasında tarihi Şuşa Beyannamesi imzalandı. Bu beyanname 2022 Şubat ayında iki ülkenin parlamentoları tarafından onaylanarak anlaşmaya dönüşmüştür. Bu belge, ilişkileri stratejik müttefiklik düzeyine yükseltmiştir.

Beyannamede; başta 1921 Kars Anlaşması'na, Atatürk'ün "Azerbaycan'ın sevinci sevincimiz, kederi kederimizdir." sözü ile Haydar Aliyev'in "Biz bir millet, iki devletiz." ifadesinin yanı sıra siyasi, ekonomik, askerî, kültürel alanlarda iş birliğini öngören önemli maddelere yer verilmiştir.

10 Kasım mutabakat belgesinin en önemli maddelerinden biri, Zengezur Dehlizi'nin açılmasına yönelik atıf yapılan 9. madde olmuştur. Ayrıca Ağdam'da Gözlem Merkezi kuruldu. Türk askerleri ve Rus askerleri birlikte Ağdam Gözlem Merkezinde 3,5 yıl görev yaptılar.

19-20 Eylül 2023 tarihlerinde Azerbaycan, Hankendi bölgesinde bir anti-terör operasyonu gerçekleştirdi. Bu operasyon 23 saat sürdü ve operasyondan hemen sonra bölgede yaşayan Ermeniler kendi arzularıyla Azerbaycan'dan ayrıldılar. Azerbaycan yönetimi, kendilerine Azerbaycan vatandaşlığını kabul edebilecekleri çağrısında bulundu; ancak onlar Ermenistan'a gitmeyi tercih ettiler.

1992-1993 yıllarında I. Karabağ Savaşı sırasında binlerce Azerbaycan Türk'ü zorla evlerinden kovuldu. 25-26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı'da yapılan katliamda yüzlerce sivil Azerbaycan Türk'ü şehit edildi. Hocalı Katliamı asla unutulmayacaktır. Hocalı'da masum siviller hunharca katledildi. Ayrıca 10 Kasım 2020 mutabakatına göre "Rus barış gücü" adı altında 1.995 Rus askeri Azerbaycan'a yerleşmişti. Ermenilerin Azerbaycan topraklarını terk etmelerinden sonra Rus barış gücü askerleri öngörülen süreden 1,5 yıl önce

Azerbaycan'dan ayrıldılar. Bugün Azerbaycan topraklarında Rus askeri bulunmamaktadır. Bu durum çok anlamlıdır.

Şuşa Beyannamesi, ittifak anlaşması olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Beynamede, iki ülkeden birine saldırı olması hâlinde otomatik olarak diğer ülkenin desteği öngörülmektedir. Örneğin Azerbaycan'a bir saldırı olması hâlinde Türkiye otomatik olarak devreye girecek ve Azerbaycan'ın yardımına koşacaktır. Aynı şekilde Türkiye'ye saldırı olduğunda Azerbaycan da devreye girecektir.

Bu bağlamda, Şuşa Beyannamesi'ndeki sistemin NATO'nun 5. maddesi gibi bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu yardımlaşma/ iş birliği, yani stratejik iş birliğinin en üst düzeydeki bir örneğidir.

Daha önce “Tek Millet, İki Devlet” söylemi vardı, hâlen de var; ancak Şuşa Beyannamesi ile Karabağ Savaşı sonrası gerektiğinde tek millet olmanın yanı sıra tek devlete dönüşme yolu açılmıştır. Azerbaycan'ın güçlü lideri Sayın İlham Aliyev, Türk ordusunun modelini benimsemiş ve bu model sayesinde II. Karabağ Savaşı'nı kazanmıştır. Azerbaycan güçlü bir devlettir, güçlü bir lideri ve güçlü bir ordusu bulunmaktadır.

Öte yandan, hatırlanacağı üzere Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen, asrın en yıkıcı felaketinde yardıma ilk gelen de en son ayrılan da Azerbaycan olmuştur. Can Azerbaycan, Kahramanmaraş'ta 452 konutun ve 328 yeni işyerinin inşaatını üstlenmiştir. Yapımı tamamlanan konut ve işyerleri, 19 Haziran 2025 tarihinde, iki ülkenin cumhurbaşkanlarının katıldığı törenle depremzedelere dağıtılmıştır.

1.2. Zengezur Koridoru/Dehlizi

43 km uzunluğundaki Zengezur Dehlizi, oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim bu dehliz açıldığında Azerbaycan'ın ana kara toprakları Nahçıvan'a bağlanacaktır. Zengezur Dehlizi açıldığında Türk devletleri arasında karadan bağlantı kurulmuş olacaktır. Zengezur Dehlizi, Türkiye'yi Türk dünyasına ve Türk dünyasını da Avrupa'ya bağlayan çok önemli bir güzergâhtır.

Azerbaycan'a ait olan Zengezur bölgesi, 1920 yılında SSCB tarafından Ermenistan'a hediye edilmiştir. Oysa Zengezur bölgesi, Azerbaycan'ın bir parçasıydı. 10 Kasım 2020 tarihinde Aliyev, Putin ve Paşinyan tarafından imzalanan Üçlü Mutabakat çerçevesinde Azerbaycan'ın Nahçıvan'la bağlantısının sağlanması öngörülmektedir. Bu durum İran'ı rahatsız etmektedir. Çünkü

Nahçıvan'dan Azerbaycan'a ve Türkiye'den Nahçıvan üzerinden İran'a giden tüm kamyon ve tırlar İran topraklarından geçmektedir. Transit geçiş ücretleri İran için büyük bir gelir kaynağıdır. Zira İran, her kamyonundan 700-800 dolar geçiş ücreti almaktadır. Bu nedenle İran, Zengezur Dehlizi'nin açılacak olmasından rahatsızdır; ancak er ya da geç bu dehliz açılacaktır. Türkiye ve Azerbaycan, Zengezur Dehlizi'nin bir an önce açılmasını istemektedir.

Azerbaycan ile Ermenistan arasında yürütülen barış anlaşması müzakereleri tamamlanmıştır. Azerbaycan, barış anlaşmasının imzalanması için Ermenistan Anayasası'ndaki Karabağ'a atıf yapılan maddenin Anayasa'dan çıkarılmasını istemektedir. Barış anlaşması aslında Ermenistan'ın lehine olacaktır. Çünkü Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan'a ihtiyacı yoktur. Ancak Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a ihtiyacı vardır. Ermenistan'ın nüfusu zaten azalmış durumdadır. Ermenistan'da 2-2,5 milyon civarında bir nüfus kalmıştır; çünkü Ermenistan'da iş alanları ve olanakları kısıtlıdır ve doğal kaynaklar bulunmamaktadır. Bu durum, Ermenistan'dan Batı'ya doğru büyük bir göç dalgasına neden olmaktadır. Avrupa ve Amerika'da yaşayan Ermeniler, Ermenistan vatandaşlarına iş imkânı sağlamaktadır; Avrupa'ya gidenler geri dönmekte, orada refah içinde yaşamaktadır.

Bilindiği üzere Ermeniler ticarete çok başarılıdır. Bu nedenle barış anlaşması imzalanırsa Ermeni iş adamları bölge ticaretinden payını alacaktır. Hatta bölgede ticari ilişkileri geliştirmek ve ülkeler arasında kaynaşma sağlamak için "3+3" formülü gündemdedir. Ne var ki Gürcistan, Rusya Federasyonu ile arasındaki sorunlar nedeniyle şu anda bu formüle sıcak bakmamaktadır. Nitekim Gürcistan, 3+3 formülü bağlamında 2 yıl önce Moskova'da, geçen yıl ise İstanbul'da düzenlenen Dışişleri Bakanları toplantılarına katılmamıştır.

Paşinyan, Ermeni halkının geleceğini düşünen ve gerçeklerle barışık, akıllı bir liderdir. Paşinyan'ın "Tarihi Ermenistan'a takılmayın. Ağrı Dağı'nı nasıl alacaksınız?" Tarihi Ermenistan tarihte kaldı. Geçmişe takılı kalırsanız, ilerleyemezsiniz, gerçeklerle yüzleşin. Ermenistan 29.850 km²'den oluşmaktadır." şeklinde açıklamaları bulunmaktadır. Ancak muhalefet, diaspora ve kilise bu krizden faydalanmaktadır. Diaspora, Ermenistan'ı bir arada tutan bir güç unsuru olarak kalmaya devam etmektedir. Barış anlaşmasının bir an önce imzalanması, bölgede kalıcı barış, huzur ve ekonomik kalkınmanın sağlanması bakımından son derece elzemdir.

Ermenistan bağımsız ve egemen bir devlet olduğu için İran'ın Zengezur Dehlizi'ne ilişkin açıklamaları, Ermenistan'ın iç işlerine müdahale niteliği

taşımaktadır. Zira Ermenistan, Zengezur Dehlizi'nin açılmasına yönelik bir karar aldığı takdirde İran'ın söyleyebileceği bir söz yoktur. Ermenistan, bağımsız ve egemen bir devlet olarak Azerbaycan'la bir mutabakata varırsa İran'ın bu mutabakata saygı göstermesi gerekir. İran'ın, Karabağ'ın işgal edildiği dönemde 30 yıldır Ermenistan'a çeşitli şekillerde yardım ettiği sır değildir. Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden kısa bir süre sonra İran, Erivan'da büyükelçilik açmış, yıllarca Ermenistan'a doğal gaz sağlamıştır. 44 Günlük Vatan Muharebesi sırasında da İran yanlış adımlar atmıştır. İran'ın Karabağ Savaşı öncesi ve sırasında sicili parlak değildir.

Barış anlaşmasının imzalanması durumunda Rusya'nın tutumu da merak edilmektedir. Rusya'nın hâlihazırda imzası bulunan 10 Kasım 2020 tarihli 3'lü mutabakat belgesini desteklediği ve Zengezur Dehlizi'nin açılmasına olumlu yaklaştığı varsayılmaktadır. İran; Rusya ve Türkiye'ye rağmen adım atamaz. Bu nedenle Zengezur Dehlizi, zamanı gelince açılacaktır.

2. Türk Devletleri Teşkilatının Yükseliş Süreci

Türk dünyasının katmanları dört kategoriden oluşmaktadır. Bunlardan ilki devletler kategorisidir. Devletler: Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın yanı sıra Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir. İkinci kategori, Özerk cumhuriyetlerdir: Tataristan, Gagauzya ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile Rusya Federasyonu'ndaki 7 Özerk cumhuriyet; Tataristan Cumhuriyeti başta olmak üzere Başkurdistan, Çuvaşistan, Saha (Yakutistan), Tuva, Hakasya ve Altay Cumhuriyetleridir. Üçüncü kategori, Azınlıklardır. Azınlıkların kategorisinde Batı Trakya, Bulgaristan, Irak ve İran'da yaşayan Türk azınlıkları yer almaktadır. Bunların yanı sıra Kırım Türkleri ve Ahıska Türkleri gibi azınlık gruplar bulunmaktadır. Dördüncü kategori ise Batı'ya göç etmiş olan ve orada siyaset, iş vb. faaliyetlerde bulunan "Diaspora Türkleri"dir. Örneğin, Hannover Büyükşehir Belediye Başkanı bir Türk'tür. Almanya yerel ve federal parlamentolarında çok sayıda Türk kökenli siyasetçi bulunmaktadır. Tüm bu grupları göz önünde bulundurduğumuzda Türk dünyasının nüfusu 300 milyonu aşmaktadır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi, iktisadi, stratejik iş birliği ve kültürel bağlar, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki dönemde daha da güçlenmiştir. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden kardeş cumhuriyetleri ilk tanıyan ülkenin Türkiye olmuş ve 1992 yılında rahmetli Turgut

Özal, Türk devletleri liderlerini bir araya getirmiştir. Bu girişimler, iş birliği ve dayanışmanın temel taşlarını oluşturmuştur.

3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile Türk Konseyi kurulmuş Türk devletlerinin ilişkileri kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. 2019 yılında Bakü’de yapılan Türk Konseyi Zirvesi’nde Nazarbayev “Türk dili konuşan ülkeler” ifadesi yerine “Türk Devletleri” ifadesinin kullanılmasını önermiştir. 2021 yılında İstanbul’da gerçekleşen, devlet ve hükümet başkanlarının katıldıkları zirvede, Türk Konseyi adının “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. AB benzeri bir yapıya sahip olan bu teşkilat, NATO veya eski Varşova Paktı gibi savunma veya güvenlik işlevleri olmayan; ortak soy, tarih, dil, kültür bağlarına dayalı bir teşkilattır.

TDT, Macaristan ve KKTC gibi gözlemci ülkelerin de katılımıyla giderek daha geniş ve güçlü bir teşkilata dönüşmüştür. Bu bağlamda TDT, üye sayısı 5 devletle sınırlı kalmayarak 3 gözlemci üye ülkeyle toplam 8 ülkeye ulaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda gözlemci ülkelerin de tam üye olması beklenmektedir. Tekrar belirtmek gerekirse, üye devletler Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan; gözlemciler ise Türkmenistan, Macaristan ve KKTC’dir. Türkiye ve Azerbaycan, bu teşkilatın öncüleridir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin bu kadar güçlü olması, ister istemez TDT’ye de yansımaktadır. Ayrıca Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu’nun başkanlığını yaptığı Türk Ticaret ve Sanayi Odası, Türk dünyasına mensup iş insanlarını bir araya getirmeye ve desteklemeye devam etmektedir. TDT Genel Sekreterliği bünyesinde Ortak Yatırım Fonu kurulmuştur. Macaristan, bu fona katılan ilk ülkelerin başında gelmektedir. Hatta Macaristan, Budapeşte’de TDT ofisini açmıştır. Uzun yıllardır Macaristan’da Turan Kurultayı düzenlendiği de bilinmektedir. Avrupa’nın ortasında yer alan, AB üyesi Macaristan, TDT için son derece kıymetlidir. Macaristan’ın AB içerisinde hem Azerbaycan’a hem Türkiye’ye büyük desteği bulunmaktadır.

Kardeş cumhuriyetlerin bağımsızlıklarına kavuşmalarının üzerinden 34 yıl geçmiştir. Kardeş cumhuriyetler 34 yaşındadır. Bu bağlamda Türk devletleri arasında birlik ve dayanışma TDT’nin temel gündemini oluşturmaktadır. Özbekistan’ın kalkınma hamlesi dikkat çekicidir. Kazakistan’da da benzer gelişmeler görülmekte olup bundan memnuniyet duyulmaktadır. Azerbaycan, Karabağ’da önemli yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Karabağ’da son teknolojiyi kullanarak alt ve üst yapı çalışmalarına devam etmektedir.

Karabağ'ın azat edilmesinden sonra geçen 4,5 yıllık sürede modern teknoloji ile Fuzuli, Zengilan ve Laçın Havalimanları inşa edilmiştir.

Birlikten güç, güçten birlik doğar. Geleceğe umutla bakmalıyız. TDT, bizlere geleceğe yönelik önemli bir yön göstermektedir. Bu bağlamda Rusya, Çin ve İran'ın TDT'ye ilgi duyduğu görülmektedir. Ayrıca Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerin de TDT'ye gözlemci olmayı arzuladıkları bilinmektedir. Türkmenistan'ın TDT'ye tam üye olması beklenmektedir. TDT bir güvenlik veya savunma ittifakı değildir; ortak soy, dil, tarih ve kültürel bağlara dayalı bir birlikteliktir.

Türkmenistan, 1985 yılında Tahran'da kurulmuş olan, Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (EİT/ECO) üyesidir. Ayrıca Türkmenistan, İKÖ ve BDT'ye da üyedir. Dolayısıyla Türkmenistan'ın TDT'ye üye olmasının önünde herhangi bir engel yoktur.

3. Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Türk Devletleri Teşkilatının Yükseliş Sürecindeki Rolü ve Önemi

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler siyasi, iktisadi, tarihsel, kültürel ilişkilere ve dilsel bağlara dayanmaktadır. Her iki ülke de ortak coğrafi ve kültürel mirası paylaşmakta olup, iki ülke ilişkileri 1991'de Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığını kazanmasıyla yeni bir boyuta taşınmıştır. "Tek Millet, İki Devlet" olarak nitelendirilen bu ilişki, uluslararası arenada Türkiye'nin Azerbaycan'ın, Azerbaycan'ın da Türkiye'nin en güçlü destekçilerinden biri olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Özellikle Karabağ sorunu ve Ermenistan işgali sürecinde Türkiye'nin verdiği destek, iki ülke arasındaki dayanışmayı güçlendirmiştir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, ekonomik iş birliği açısından da oldukça güçlüdür. BTC, BTK, BTE, TANAP projeleri ve Petkim Kimya Tesisleri'nde Azerbaycan ortaklığı, ekonomik iş birliğinin temel taşları olarak değerlendirilmektedir. Türkiye, Azerbaycan enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaşmasında kilit bir geçiş güzergâhı oluşturarak Azerbaycan ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu tür projeler, TDT'nin de ekonomik alandaki etkinliğini artırmakta ve üye ile gözlemci üye ülkelerin birbirleriyle bağlarını güçlendirmektedir.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki güvenlik ve askerî iş birliği, TDT'nin bölgedeki güvenlik stratejilerinin de bir parçası hâline gelmiştir. Özellikle 2020 yılındaki II. Karabağ Savaşı öncesinde Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği askerî

eğitim, yaptığı teknolojik yardımların yanı sıra, savaş sırasındaki siyasi ve diplomatik destekler büyük önem arz etmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin sağladığı destek, iki ülke arasında karşılıklı güveni artırmış, halkların daha fazla kaynaşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca TDT'nin bölgesel güvenlik alanında daha aktif bir rol oynamasının önünü açmıştır. Öte yandan Türkiye ve Azerbaycan'ın ordularının düzenli olarak gerçekleştirdikleri askerî tatbikatlar, bölgedeki caydırıcı gücün artırılmasına yönelik bir mesaj olarak algılanmaktadır.

Kültürel alanda ise Türkiye ve Azerbaycan, ortak değerlerin korunması ve tanıtılması konusunda çeşitli projeler gerçekleştirmektedir. İki ülke arasındaki eğitim, medya ve sanat alanlarındaki iş birliği, toplumlar arasında dayanışma ve kaynaşmayı artırmaktadır. Özellikle Türkçenin her iki ülkede yaygın olarak konuşulması, sosyal etkileşimi ve iletişimi kolaylaştırmaktadır. TDT'nin kültürel projeleri kapsamında düzenlenen festival, forum ve sempozyumlar, Türk kültürünün gelecek nesillere aktarılmasında önemli rol oynamaktadır.

TDT, kuruluşundan itibaren üye ülkeler arasındaki ilişkileri her alanda daha derinleştirmesini hedeflemiştir. Teşkilat, üye ülkelerin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmayı, ulaşım imkânlarını, güvenlik iş birliğini artırmayı ayrıca kültürel dayanışmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi sonrası özellikle Türkiye'nin siyasi ve diplomatik desteği, TDT'nin bölgesel bir güç hâline gelmesi sürecine büyük katkıda bulunmuştur.

Sonuç

Türk devletlerinin son yıllarda gösterdiği iş birliği ve dayanışma, özellikle II. Karabağ Savaşı sonrasında somut hâle gelmiştir. Azerbaycan'ın topraklarının işgalden kurtulması, Türk dünyasının ortak bir zaferi olarak değerlendirilirken, bu durum diğer kardeş ülkeler üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır. Kazakistan ve Özbekistan gibi kardeş ülkeler Türkiye'nin desteğinin sözde değil, gerçekçi ve somut olduğunu görmüşlerdir. Bu durum, özellikle savunma ve güvenlik alanlarında Türkiye modelinin benimsenmesine yol açmıştır. Örneğin Azerbaycan, Türk ordusu modeline dayalı bir ordu kurmuş ve komando birliklerini ordu bünyesine katmıştır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin güçlü olması, ister istemez TDT'ye de yansımaktadır. Her zirvede alınan kararlar, siyasi, ekonomik, kültürel ve ulaşım gibi alanlarda daha ileriye yönelik adımlar atılmasına yol açmaktadır.

TDT'nin yükseliş sürecinde Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, bölgesel dayanışmanın ve gücün simgesi hâline gelmiştir. Bu iki ülke arasındaki ilişkiler,

hem teşkilatın sağlam temellere oturmasına katkıda bulunmakta hem de diğer üye ve gözlemci üye ülkeler için bir model oluşturmaktadır. İki ülkenin ekonomik iş birliği projeleri, güvenlik alanındaki stratejik dayanışması ve kültürel bağları, TDT'nin geleceğe yönelik hedeflerini belirlemesinde öncü rol oynamaktadır. TDT'nin daha da güçlenmesi, bölgesel ve küresel istikrar, kalkınma ve refaha katkı sağlayacak; Türkiye-Azerbaycan iş birliği bu sürecin ana unsurlarından biri olarak ön planda kalmaya devam edecektir. Türkiye-Azerbaycan iş birliği ve dayanışması başka hiçbir ülkeye karşı değildir. TDT'nin üye ve gözlemci üye ülkeleri arasındaki dayanışma faaliyetleri, Türk dünyasının kardeşliğinden kaynaklanan doğal bir birlik ve beraberliktir. Türk devletlerinin dostluğu son derece değerlidir. TDT, iyi komşuluk ilişkileri, barış ve istikrardan yanadır.

XXI. yüzyıl, Türk Asrı olacaktır.

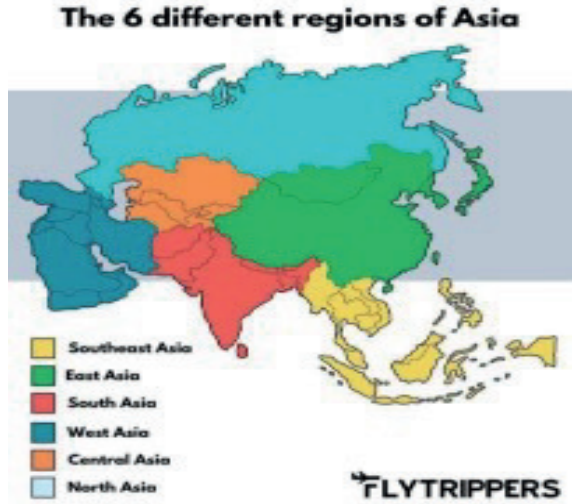
BANDAR SERİ BEGAVAN BÜYÜKEÇİLİĞİ'NİN BRUNEİ SULTANLIĞI'NDAKİ KAMU DİPLOMASİSİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

Prof. Dr. Hamit ERSOY¹

1. Tarihsel Arka Plan

1.1. Genel

Asya-Pasifik bölgesinin küçük ama zengin ülkesi Brunei'ye ilişkin ilk tarihi kayıtlara, 518 yılında Çin kaynaklarında rastlanmaktadır.² İslam'ın Brunei'de evvelce yayılmaya başladığı bilinmekle birlikte, Brunei'nin ilk sultanı Awang Alak Betatar'ın, bir Johore (eski Singapur) prensesiyle evlenerek 1368'de İslam'ı kabul etmesi, ardından günümüz Brunei topraklarına gelip yerleştikten sonra Sultan Muhammet Şah adını almasıyla³ Brunei'de İslam ciddi bir şekilde kök salmaya başlamıştır. 5. Sultan Bolkiah ve 9. Sultan Hassan'ın yaşadığı XV. ve XVI. yüzyıllarda, dünyanın en büyük üçüncü adası olan Borneo adasının tamamı ve Filipinler'in önemli bir kısmında İslam hâkim din hâline gelmiştir.⁴



- 1 Prof Dr Hamit Ersoy, Türkiye Cumhuriyeti'nin Brunei Sultanlığı nezdindeki Büyükelçisi.
- 2 Pehin Orang Kaya Amar Diraja Dato Seri Utama Dr. Haji Awang Mohd. Jamil Al-Sufri, Brunei Darussalam: The Road to Independence (1998), Brunei History Centre, s. XXI-XLII.
- 3 Yang Berhormat Pehin Jawatan Luar Pekerma Raja Dato Seri Utama Dr Ustaz Haji Awang Md Zain bin haji Serudin (2007), Brunei: An Islamic Nation, Islamic Da'wah Centre, Ministry of Religious Affairs, Brunei, s.3.
- 4 Rozan Yunos (2017), 400 Years of Brunei History, Akbar Printers, Brunei, s. 94-99.

Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı sömürgeci güçlerin bölgeye girmesiyle Brunei zaman içinde küçülmüş ve yaklaşık Sinop ilimizin yüzölçümü kadar olan bugünkü hâlini almıştır.

Brunei'nin 1888'de imzalanan bir anlaşma ile İngiliz sömürgesi hâline gelmesiyle, gün geçtikçe toprak yitiren Brunei'nin XXV. Sultanı Haşim Celiül Alem Akameddin, 15 Mayıs 1903 tarihinde Halifelik makamına müracaat ederek, Sultan II. Abdülhamid'e yardım talebiyle bir mektup göndermiştir.⁵ Ancak söz konusu mektubun Singapur'da İngilizlerin eline geçmesiyle yardım talebini Osmanlı Devleti'ne ulaştıramayan Brunei, 1984'te bağımsızlığını kazanana dek İngiliz sömürgesi olarak kalmaya mahkûm olmuştur.

2. Bağımsızlığın İlanı ve Türkiye

1 Ocak 1984 tarihinde, bağımsızlığını ilan eden Brunei, Turgut Özal hükûmeti tarafından hemen tanınmıştır. Karşılıklı diplomatik temsilciliklerin kurulması ise ancak 2013 yılı sonunda, ülkemizin Bandar Seri Begawan Büyükelçiliği'nin açılmasıyla, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde mümkün olabilmiştir.



Müteakip aylarda Brunei Sultanlığı, Ankara Büyükelçiliği'ni açmış ve diplomatik temsilcilikler marifetiyle ikili ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir.⁶ Büyükelçiliklerin karşılıklı tesisine kadar, resmi ilişkiler Kuala Lumpur Büyükelçiliğimiz ile Brunei'nin Amman Büyükelçiliği kanalıyla sürdürülmüştür.

3. Kültürel Diplomasi Faaliyetleri

3.1. Medya ile İlişkiler ve Kamuoyuyla Diyalog

Hem yönetimin hem de halkın ülkemize son derece müzahir olduğu Brunei'de, Bandar Seri Begawan Büyükelçiliğimizin kültürel diplomasi alanındaki faaliyetlerine geçmeden önce mevcut kimi kısıtların dikkatlere sunulması

⁵ Pehin, age, s. XLI.

⁶ <http://bandar.be.mfa.gov.tr>

yerinde olacaktır. Ülkemizden takribi 10.000 kilometre uzaklıkta ve yalnızca 450.000 kişilik nüfusuyla küçük bir pazar olarak karşımıza çıkan Brunei, Türk yatırımcıların radarında bulunmadığından; eğitim ve kültür alanlarında inşa ettiğimiz iş birliği ortamının, orta ve uzun vadede ekonomik iş birliğine de kapı aralaması hedeflenmektedir.

Büyükelçiliğimiz düzenli olarak 1) sosyal medyada paylaşımlar yapmakta, 2) gazetelerde makaleler ve beyanatlar yayımlamakta, 3) radyolarda demeçler vermekte ve 4) televizyonlarda röportajlar gerçekleştirmektedir. Böylelikle Brunei toplumu ile güçlü bir diyalog kanalı tesis edilmektedir.



Her yıl düzenli olarak Brunei'in bağımsızlık günü, Sultan Hassanal Bol-kiah'ın doğum günü, Ramazan ve Kurban Bayramı vesileleriyle radyolarda demeçlerimiz yayınlanmaktadır. Ayrıca her faaliyetimize ilişkin verdiğimiz röportajlar devlet televizyonu Radio Television Brunei'in (RTB) haber kuşaklarında yer almaktadır⁷ Örneğin bu amaçla, Türkiye-Brunei ilişkilerinin gelişiminin ülkemiz bakış açısıyla nasıl görüldüğünü, son yıllarda ivme kazanan ilişkilerimizi ve gelecekteki iş birliği potansiyelini konu alan «Marking 37 Years of Diplomatic Ties» (Diplomatik İlişkilerin 37. Yılına Kutlarken) başlıklı kapsamlı bir makale kaleme alınmış, söz konusu makalenin Brunei'in en çok satılan basılı ve dijital gazetesinde yayımlanmasıyla Brunei halkının tamamına ulaşılmıştır.⁸

Brunei'de basın faaliyetleri son derece kısıtlı da olsa, Büyükelçiliğimiz basın temsilcileriyle dostane ilişkilerini muhafaza etmekte ve ülkemizin tanıtımına katkı sağlama noktasında yerel medyadan azami ölçüde istifade etmeye devam etmektedir. Bu kapsamda, 24 Mart 2022 tarihinde



7 Kısa adlarıyla UNISSA, UTB, UBD olarak bilinen üniversitelerin kütüphanelerinde açtığımız Türkiye Köşeleri etkinliklerimizden, Türk Yemekleri Çalıştaylarına, Kan bağıışı etkinliğimizden farklı kurumlara yaptığımız ziyaretlere, imzaladığımız iş birliği protokollerinden açtığımız sergilere, okçuluk faaliyetlerimizden Türkçe kurslarımıza kadar tüm faaliyetlerimiz ücretsiz olarak haberleştirilmektedir.

8 Borneo Bulletin (31 Aralık 2021), Marking 37 Years of Diplomatic Ties, s.20-21.

Brunei’de mukim gazete ve televizyon temsilcileri Büyükelçilik konutunda ağırlanmıştır. Buluşma esnasında çeşitli ulusal ve yerel medya temsilcilerinden müteşekkil bir heyete, ülkemizdeki basın yayın faaliyetleri, Büyükelçiliğimizin kültürel faaliyetleri ve planlamaları ile ülkemizdeki güncel gelişmeler hakkında bilgi verilmiş ve katılımcıların soruları cevaplandırılmıştır.

Kültürel diplomasi faaliyetlerimizin medyada yer bulması, Brunei sınırlarını aşarak, Malezya, Endonezya, Türkiye, Hindistan ve Brezilya’da da haber değeri kazanmıştır.

4. Türk Mutfağı ve Türkiye Lezzetleri

4.1. Türk Mutfağı Atölye Çalışması

Brunei halkının çok büyük bir bölümü ülkemizi yakından tanımakta ve Türk kültürü ile mutfağına yoğun ilgi göstermektedir. Mutfağımıza duyulan ilgiden hareketle Büyükelçiliğimiz, Brunei’de düzenli olarak mutfak atölyesi çalışmaları gerçekleştirmektedir. Mutfağımıza ilgili Brunei’li gençler arasından, Büyükelçilik Instagram sayfamızı takip ederek gönderilerimizi beğenen ve etkinliğe katılmak isteyenler arasından çekilişle belirlenen 10 kişi, 22 Haziran 2022 tarihinde Büyükelçilik Konutunda ağırlanmış, Büyükelçiliğimiz aşçısının rehberliğinde mutfağımızdan farklı lezzetleri pişirme ve tatma imkânı bulmuştur. Katılımcılara pişirdikleri yemek ve tatlıları ayrıca aile ve arkadaşlarına götürme olanağı da sağlanmıştır. Etkinlik sonunda tüm katılımcılara birer mutfak önlüğü ve “Atölye Katılım Sertifikası” tevdi edilmiştir. Müteakip atölyelere, toplumun çeşitli kesimlerinden katılımcılar davet edilerek toplumun geneline ulaştırılmasına özen gösterilmiştir. Yerel basında geniş bir görünürlük yakalayan söz konusu etkinliklerimizden bir diğeri



de “Laksamana Business College” adlı yüksek öğretim kurumu bünyesinde faaliyet gösteren Aşçılık Okulu’nda Brunei’li Bakanların hanımlarına yönelik olarak tertiplediğimiz “Türk Yemekleri Atölye Çalışması” olmuştur.⁹

4.2. Türk Yemekleri ve Kültür Festivali

Brunei’de, 2021 yılında Kovid-19 pandemisi tedbirleri nedeniyle bütün sosyal etkinlikler durdurulmuştur. Kısıtlamalar 2022 yılının yaz aylarında kademeli olarak kaldırılmaya başlanınca, Büyükelçiliğimiz de kamu diplomasisi ve kültürel tanıtım faaliyetlerine hız vermiştir. Bu çerçevede, Brunei’de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramımız vesilesiyle verilen resepsiyonun yanı sıra 28 Ekim-5 Kasım 2022 tarihleri arasında Büyükelçiliğimiz, Brunei Radisson Hotel iş birliğiyle dokuz gün süren bir “Türk Yemekleri ve Kültür Festivali” tertiplemiştir. Onur konluğu olarak Adalet Bakanı işlevini gören Brunei Kraliyet Savcısı’nın ağırlandığı festivalin açılış töreni, 28 Ekim 2022 tarihinde Radisson Hotel ev sahipliğinde kordiplomatik temsilciler, ülkenin önde gelen iş insanları, STK temsilcileri ve basın mensuplarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Festival boyunca Büyükelçiliğimizde görevli aşçımızın gözetiminde ve Hanımefendi Sayın Emine Erdoğan’ın inisiyatifleriyle basımı yapılan “Asırlık Tariflerle Türk Mutfağı” kitabındaki tarifler ışığında hazırlanan yöresel lezzetlerimiz, anılan otelin akşam yemeği menüsü olarak Brunei halkının beğenisine sunulmuştur.



9 <https://www.rtbnews.rtb.gov.bn/Lists/News%202018/NewDispForm.aspx?ID=39964>
<https://borneobulletin.com.bn/guests-try-their-hands-at-turkish-cuisine/>
<https://www.bruneinewsgazette.com/turkish-cuisine-culinary-workshop-held-in-brunei/>
<https://www.bruneitourism.com/events-directory/culinary-workshop/> <https://www.instagram.com/lbculinaryschool/>

Festival süresince akşam yemeklerinde, Kültür ve Turizm Bakanlığımız, Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk Hava Yolları ile Royal Brunei Airlines'ın sponsorluklarıyla Brunei'ye getirilen sanatçılarımızca ney dinletisi ile geleneksel ebru sanatımızın icrası ve sergisi yapılmış, sanatçılarımızın performansları katılımcılardan büyük beğeni almıştır. Sanatçılarımızın performanslarının yanı sıra Büyükelçiliğimiz envanterinde bulunan "Sunrise and Sunset in Türkiye" isimli fotoğraf sergisi de festival boyunca anılan otelin lobisinde sergilenmiştir.

Festivale katılarak akşam yemeğini yiyen misafirler arasında yapılan çekilişle, bir talihliye Türk Hava Yolları tarafından İstanbul'a gidiş-dönüş bileti hediye edilmiştir. 9 gün süren festival kapsamında yaklaşık 1000 kişinin, Türk yemeklerinden oluşan akşam yemeği menüsünü yemek üzere otele geldiği öğrenilmiştir. Söz konusu sanat performanslarından aynı dönemde ter-tiplenen Cumhuriyet Bayramı resepsiyonlarımızda da azami ölçüde istifade edilmiştir.¹⁰

5. Televizyonda Türk Yemekleri Serisi

Türk Yemekleri ve Kültür Festivali ile atölye çalışmalarına katılanların artmasıyla toplumda Türk yemeklerine ilgi gittikçe yükselmiştir. Bunun üzerine, mezkûr talebi karşılamanın en iyi yolunun Türk mutfağını televizyona taşımak olduğu değerlendirilmiştir. Brunei'deki kamuoyunun ilgi ve beklentisinin bilincinde olan devlet televizyonu olan RTB ile yaptığımız görüşme olumlu sonuçlanmıştır. Böylelikle, bir yıldır her ayın son cumartesi günü "Gün Ağarırken (Rampai Pagi)" programında, sabah saat 9:30'da Büyükelçilik Konutunda çekimleri yapılan "Türk Yemekleri Serisi" yayınlanmaya devam etmektedir.¹¹



- 10 <https://thebruneian.news/2022/11/01/flavourful-turkish-cuisine-at-radisson/>
<https://borneobulletin.com.bn/turkish-cuisine-for-cultural-week-festival/>
<https://borneobulletin.com.bn/turkish-delights-in-brunei/> <http://www.thanislim.com/2015/11/radisson-hotel-presents-turkish.html>
<https://www.bruneinewsgazette.com/turkish-culinary-and-cultural-festival/>
- 11 <https://www.youtube.com/watch?v=jK1BDsq5jFs>

6. Türk Kahvaltısı Günü

Türkiye öncülüğünde UNESCO'ya tescil edilmek üzere başvurusu yapılan Dünya Kahvaltı Günü kapsamında, her yıl haziran ayının ilk pazar günü, Türk Kahvaltısı Günü kutlanmaktadır.¹² Brunei'de de Büyükelçilik Konutunda; ilk yıl ülkede mukim yabancı misyon şeflerine, ikinci yıl Brunei eşrafı, bakan, bakan yardımcısı ve müsteşarlara ve bu yıl 2025'te ise toplum geneline hitap edecek şekilde kanaat önderlerine, iş dünyası ile STK temsilcilerine ve Büyükelçiliğimizle yakın temasta olan Brunei'lilere yönelik olarak gerçekleştirilen "Türk Kahvaltısı Günü" büyük ilgi görmüştür.



7. Türk Sineması Günleri

Pandemi tedbirlerinin tamamen kaldırılmasıyla birlikte, Büyükelçiliğimizin kültürel faaliyetleri, 2023 yılı başında organize edilmeye başlanan Türk Sineması Günleri etkinliğiyle hız kazanmıştır. Her ayın son çarşamba akşamı organize edilen bahse konu etkinliğimizde, sayıları 30-50 arasında seyreden katılımcılara, kançılara binamızda oluşturulan imkânlarla Türk sinemasından seçilen İngilizce alt yazılı filmler ekrana yansıtılmakta ve Türk sinemasının gelişimi ile filmlerimiz hakkında bilgi verilmektedir.¹³ Büyük beğeni toplayan ve ilgi gören film gösterimlerimiz, ramazan ayı dışında kesintisiz olarak iki yıldır sürdürülmektedir.



¹² <https://borneobulletin.com.bn/turkish-embassy-marks-world-breakfast-day/>

¹³ <https://www.instagram.com/bruneifilmblitz/p/CmRGT6eBeBs/>
<https://www.facebook.com/TurkishEmbassyBSB/posts/for-this-months-movie-night-screening-we-have-chosen-a-comedy-titled-kolonya-cum-790860716484244/> <https://twitter.com/TurkishEmbBSB/status/1752908395362107796>

8. Okçuluk Kursları

Büyükelçiliğimiz eşgüdümünde, YEE ile Okçular Vakfı'nın desteğiyle Brunei'de Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığıyla eğitim protokolleri imzalamak suretiyle öğrencilere, subaylara ve sivil toplum kuruluşu mensuplarına Türk okçuluğu eğitimi veren ve böylece ülkemizin tanıtımına önemli katkı sağlayan Ar-Rafi Okçuluk Akademisi'ne katkılarımız artarak sürmektedir.¹⁴ Akademinin gerçekleştirdiği açılış ve diploma törenlerine Büyükelçiliğimiz de istisnasız iştirak etmektedir. Anılan akademi tarafından bugüne kadar yaklaşık 560 Brunei Kraliyet Ordusu subayına, 950 Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğrenciye, 8.500 Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı etkinlikleri çerçevesinde başvuran vatandaşa ve kamuya açık kurslara kayıt yaptıran vatandaş olmak üzere ülke nüfusunun %3'üne denk gelen 15.000'i aşkın sporsevere Türk okçuluğu katılım sertifikası verilmiştir.



9. Türkçe Dersleri

Brunei'de Büyükelçiliğimizin son dönemde en çok öne çıkan kültürel faaliyetlerinden biri, şüphesiz giderek yaygınlaşan Türkçe dil kursları olmuştur. 2021 yılında planlanan ancak ülkedeki sert pandemi tedbirleri sebebiyle yoğun talebe rağmen başlatılamayan yüz yüze Türkçe dil kursları, Ağustos 2022'de tedbirlerin kaldırılması sonrasında YEE Kuala Lumpur ofisinin iş birliğiyle, 9 Eylül 2022 tarihi itibarıyla Büyükelçiliğimiz bünyesinde gönüllü bir Türkçe okutmanı marifetiyle başlatılmıştır. Aradan geçen süre zarfında, Büyükelçiliğimizin



14 Borneo Bulletin (15 Temmuz 2021), Goods for Archery Centre, s.32; Pelita Brunei(14 Temmuz 2021), Ar Rafi Archery Terima Sumbangan Peralatan Memanah, <https://mediapermata.com.bn/pusat-akademi-ar-rafi-terima-sumbangan/> <https://borneobulletin.com.bn/embassy-visit-fosters-cultural-ties/>

girişimleriyle YEE ile Brunei’de bulunan başlıca üniversitelerden Brunei Sultan Şerif Ali İslam Üniversitesi (UNISSA) arasında 05 Ekim 2022 tarihinde, Brunei Teknik Üniversitesi (UTB) ile 15 Aralık 2022 tarihinde, Brunei Teknik Eğitim Enstitüsü (IBTE) ile 16 Ocak 2023 tarihinde iş birliği Mutaba-



kat Zabıtları imzalamıştır. Ekim 2024 itibarıyla Brunei Darusselam Üniversitesi (UBD), UTB, UNISSA, IBTE, KUPU-SB üniversitelerinde akademik personele ve öğrencilere yönelik seçmeli ders olarak verilen Türkçe derslerimizin yanı sıra Başbakanlık, Savunma Bakanlığı, Temel Kaynaklar ve Turizm Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Din İşleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Brunei Tarih Merkezi gibi kamu kurumlarında ve/veya bağlı kurumlarında olmak üzere toplam 14 ayrı kurumda Türkçe derslerimiz devam etmektedir.¹⁵ 2025 yılı itibarıyla öğrenci sayımız 900’ü geçmiştir.

10. Türkiye Bursları ve Türkçe Tanıtım Günü

Brunei üniversitelerinde seçmeli ders olarak müfredata yerleştirilen Türkçe’nin teşviki, YTB’nin Türkiye burslarının tanıtımı ve değişim programları yoluyla ülkemiz üniversitelerinin tercih edilmesinin temini amacıyla, üniversitelerin oryantasyon haftasında Büyükelçiliğimiz tarafından büyük ilgiyle takip edilen “Türkçe ve Türkiye Tanıtım Günü” programı düzenlemektedir.¹⁶

15 Borneo Bulletin (6 Ekim 2022), s. 3; (6 Aralık 2022); The UTB Inks MoU with Turkish Institution ve (17 Ocak 2023), <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yee-ile-brunei-teknik-egitim-enstitusu-arasinda-egitim-mutabakat-zapti-imzalandi/2789531>

<https://www.dailysabah.com/turkiye/yunus-emre-institute-promotes-turkish-language-in-brunei/news> <https://www.rtbnews.rtb.gov.bn/Lists/News%202018/NewDispForm.aspx?ID=40214>

<https://thebruneian.news/2024/09/17/miftah-an-nur-yunus-emre-institute-of-turkiye-to-cater-turkish-language-classes-and-programmes/>

<https://borneobulletin.com.bn/military-officials-complete-turkish-language-course/>

<https://borneobulletin.com.bn/language-course-key-to-cultural-exchange-says-envoy/>

<https://www.bruneitourism.travel/turkiye-and-brunei-get-closer-with-turkish-language-classes-for-defensestaff/>

16 <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/brunei-teknoloji-universitesi-turkiye-tanitim-gunu-etkinligine-ev-sahipligi-yapti/3306483>

<https://www.haber7.com/kultur/haber/3451813-bruneide-turkiye-tanitim-gunleri-turk-kulturune-ilgi-artiyor>

<https://www.hurriyetdailynews.com/utb-hosts-turkiye-promotion-day-2024-in-brunei-199632>

Nitekim bu çalışmalar marifetiyle Bruneililer için ilk kez hem bireysel hem de kurumsal düzeyde Türk üniversitelerine ilgi artmış ve ülkemiz, eğitim amacıyla gidilebilecek ülkelerden biri hâline gelmiştir. Her yıl, zorunlu stajlar başta olmak üzere, burslu ya da özel imkânları ile ülkemizdeki üniversitelere kayıtlı Bruneili öğrencilerin sayısı artmaktadır.¹⁷



11. Türkiye Köşeleri Uygulaması

Büyükelçiliğimizin Brunei’de kamu diplomasisi alanında hayata geçirdiği önemli bir başka kültürel faaliyet de Brunei kütüphanelerinde Türkiye hakkında yazılmış kitaplardan müteşekkil “Türkiye Köşeleri”nin açılması olmuştur. 2023 yılında TİKA aracılığı ile temin edilen kitaplar, yukarıda anılan Brunei üniversitelerinin kütüphanelerinde ve Brunei Şehir Kütüphanesinde açılan Türkiye Köşelerine törenle teslim edilmiştir¹⁸



12. Osmanlı Hüsn-ü Hat Sanatı Kursları

Türk kültürü hakkındaki farkındalık arttıkça, farklı kurumlardan çeşitli talepler gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede, kültürel faaliyetlerimizin dil kursları, Türk mutfağı ve okçuluktan ibaret olmadığını göstermek için her yıl yeni bir sanat dalıyla Bruneilileri buluşturma kararı alınmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı sarayında resmî yazışmalar için kullanılan Rik’a Hüsn-ü Hattı’nı

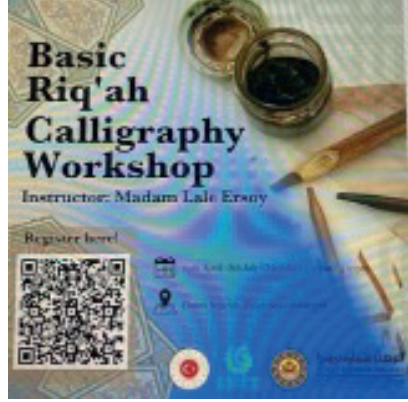
<https://www.dailysabah.com/turkiye/turkiye-promotion-day-2024-showcases-turkish-culture-in-brunei/news> <https://www.youtube.com/watch?v=kV1gPwlhWWA>

<https://borneobulletin.com.bn/culture-language-promoted-among-university-students/>

17 <https://www.utbtrade.com/en/kullanim-kilavuzu> ve <https://borneobulletin.com.bn/more-students-choosing-turkiye/>

18 <https://borneobulletin.com.bn/university-library-receives-48-books-from-turkish-embassy/>
<https://borneobulletin.com.bn/books-are-our-best-friends-says-envoy/>
<https://www.pelita-brunei.gov.bn/Lists/Berita%202018/NewDisplayForm.aspx?ID=47313>
<https://www.utb.edu.bn/news/book-donation-and-launching-of-turkiye-corner/>
<https://www.utb.edu.bn/news/book-donation-and-launching-of-turkiye-corner/>
<https://borneobulletin.com.bn/new-book-corner-launched-at-dbp-library/>

tanıtmak ve talep eden kimselere öğretmek üzere ilgili kurum ve kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. 2024'ten itibaren Brunei Tarih Merkezi, Yayasan Sultan Haji Hassanal Bolkiah Vakfı ve Miftah An-Nur Uluslararası İslam Okulunda icra edilmeye başlanan Hüsn-ü Hat kurslarına, Ağustos 2025'te ülkedeki en prestijli kurumlardan biri olan ve sultanın adını taşıyan İslami Eserler Müzesi'ndeki (Balai Khazanah Islam Sultan Hj Hassanal Bolkiah) kursumuz da dahil olmuştur.



13. Türkiye Sergileri

Türkiye'nin tanıtımına ve görünürlüğüne katkı sağlamak amacıyla misyonumuzca tertip edilen etkinliklerden bir diğeri de değişik vesilelerle düzenlenen sergilerdir. Cumhuriyet resepsiyonlarımız başta olmak üzere konferans, festival vb. etkinlikler sırasında açılan “Osmanlı Dönemi'nde İnsani Diplomasi Sergisi”, “Hüsn-ü Hat Sergisi”, “Türkiye’de Günbatımı ve Gündoğumu” ve Türkiye’nin tarihi ve turistik değerlerini tanıtan “Türkiye’den İnciler Sergisi” bu kapsamda gerçekleştirilen fotoğraf sergilerinden sadece birkaçıdır.



14. Türk Hikâye Anlatıcılığı

Halklar arası etkileşimi derinleştirmek, sahip olduğumuz ortak değerler konusunda farkındalığı artırmak ve bu doğrultuda geleceğe yatırım yapmak amacıyla, Halk Kütüphanesi işlevi gören “Dewan Bahasa dan Pustaka” ile iş birliği hâlinde ilköğretim öğrencilerine yönelik Türk hikâye anlatıcılığı (storytelling) oturumları düzenlemektedir. Bu oturumlar sırasında Nasrettin Hoca'dan Yunus Emre'ye birçok millî ve kültürel sembolümüz vasıtasıyla ortak



değerlerimizin Brunei'in genç nesilleri tarafından keşfedilmesine imkân sunulmaktadır.¹⁹

Ayrıca, storyt hikaye anlatıcılığı elling derslerinde kullanılmak üzere bir Brunei'li öğretim üyesiyle birlikte "Ye Kürküm Ye" fıkrasını konu alan ve bu fıkra üzerinden 20 ulusal değerimizin tanıtıldığı, İngilizce hazırlanmış 24 sayfalık resimli bir kitap yayımlanmış ve yardımcı ders kitabı olarak basılmıştır.²⁰

15. TİKA Projesi

Osmanlı veya Türkiye'ye ait hiçbir tarihi eserin bulunmadığı Brunei'de, başta kamu personeli olmak üzere Brunei vatandaşlarının Türk kültürüne ilgisini karşılıksız bırakmamak adına, ülkemizi hatırlatacak kalıcı bir eser bırakma düşüncesiyle hazırlanan bir TİKA projesi kapsamında, Brunei'in Hanım Sultan'ın himayesinde bulunan ve engellilere yönelik eğitim veren Pusat Ehsan Kampüsünde yer alan caminin iç duvar ve kubbe süslemeleri İznik çinileri kullanılarak tamamlanmıştır. Böylelikle, Sultan Ahmet Cami (Blue Mosque) sayesinde uluslararası üne sahip mavi çinilerimizin Türkiye'ye olan ilgiyi daha da artıracığı öngörülmüştür. Resmî açılış, başta Prens Metin ve annesi olmak üzere birçok bakan ve büyükelçinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.²¹



16. Ebru Kursları

2025 yılındaki hedefimiz, Brunei'de hiç bilinmeyen ebru sanatını ülkeye tanıtmaktır. Tanıtım kampanyası çerçevesinde, bir hafta Brunei'de mukim bütün yabancı misyon şeflerine yönelik bir ebru atölyesi, ikinci hafta ise bakan,

19 <https://www.rtbnews.rtb.gov.bn/Lists/News%202018/DispForm.aspx?ID=39220&ContentTypeId=0x010009BBE23B3840184D80AE8D8DEA617660>

20 Hamit Ersoy, Zeiti Hamid (2023), Nasir Latif ve Sophie Sitai Kehoe, Eat My Fur Eat, SEEDS Publishing, Brunei.

21 <https://borneobulletin.com.bn/royalty-launch-pusat-ehsan-new-school/>
<https://www.globaloutpostservices.com>
<https://borneobulletin.com.bn/royalty-officiates-bruneis-first-special-needs-school-surau/>
<https://www.youtube.com/watch?v=cIlOkCFnuuo>

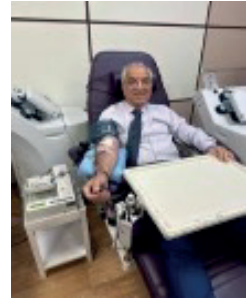
bakan yardımcıları ve müsteşarlar ve eşlerine yönelik bir atölye düzenledik.²² Medyada geniş yer bulan bu atölyelerimiz sonunda başlattığımız, hafta içi ve hafta sonu olmak üzere üç ayrı ebru kursumuz büyük ilgiyle devam etmektedir. Farklı kurumlardan gelen ebru kursu talepleri ise değerlendirilmeye devam edilmektedir.



17. Toplumsal Projeler:

17.1. Kan Bağışı Uygulaması

Kamu diplomasisi kapsamında gerçekleştirilen bir diğer etkinlik ise Büyükelçiliğimiz personeline katılım sağlanan kan bağışı etkinliği olmuştur. Etkinlik sırasında, kan bağışında bulunan vatandaşlara ve sağlık personeline Türk lokumu ikram edilmiştir. Kan bağışlarının oldukça düşük olduğu ülkedeki tek devlet hastanesine personelimizce kan bağışı yapılmış, kan bağışının önemine dikkat çekilmesi amaçlanan etkinliğe basın büyük bir ilgi göstermiştir.²³



17.2. Çevrecilik ve Plaj Temizleme

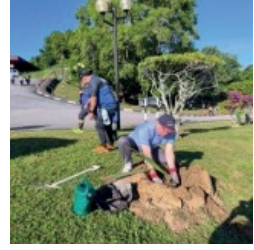
Brunei sahilleri, timsahlara ev sahipliği yapması nedeniyle plajlar yüzme amaçlı değil; piknik ve yürüyüş yapmak amacıyla kullanılan mekanlardır. Ayrıca, insanlar gün doğumu ve gün batımını izlemek ve adeta nefes almak için bu plajlara gitmektedir. Dolayısıyla, plajların düzenli olarak temizlenmesi bir sosyal sorumluluk projesi olarak değerlendirilmektedir.

22 <https://borneobulletin.com.bn/turkish-ebru-calligraphy-art-bridge-cultures/> ve <https://borneobulletin.com.bn/brunei-turkiye-celebrate-cultural-ties-through-art-heritage/>

23 Borneo Bulletin (18 Mart 2022), Turkish Embassy Holds Blood Donation Drive amid Shortages.

17.3. Ağaç Dikme Kampanyaları

Türkiye’den bakıldığında, tropikal iklimin hâkim olduğu ve kimi rivayetlere göre yaklaşık 140 milyon yıllık yağmur ormanlarının içinde kurulu bu kadar yeşil bir ülkede ağaç dikme kampanyası düzenlemek yadırganabilir. Ancak bu kampanyalar, çevreye ve doğaya verilen değerin bir uzantısı olarak düzenli biçimde gerçekleştirilmektedir.



17.4. Dezavantajlı Birey ve Ailelere Ziyaretler ve Yardım Çalışmaları

Devletin dezavantajlı bireylere yönelik ciddi katkıları bulunmakla birlikte, dış desteğe ihtiyaç duyan birey ve aileler hâlen mevcuttur. Duyarlı bireyler ve sivil toplum kuruluşları iyi organize olsalar da bakıma muhtaç bireylerin çokluğu konuyu önemli kılmaya devam etmektedir.



17.5. Açılışlara Katılım (Bağış Kampanyaları, İşyeri Açılışı, Koşular)

Bilindiği üzere, doğal olan her vatandaşın veya kuruluşun, mensup olduğu ülkenin büyükelçisini açılışlar başta olmak üzere kendi etkinliklerine davet etmesidir. Ancak Brunei’de Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Myanmarlı birçok iş insanı, bir büyükelçi davet etmek istediğinde ya kendi büyükelçileriyle birlikte ya da sadece bizi davet etmektedir. Bu durum, Türkiye’nin ve Büyükelçiliğinin farklı algılandığını ve farklı bir yere konumlandırıldığını gösteren önemli bir göstergedir. Özgün bir Brunei pratiği olarak bu iş ve etkileşim modelinin Türk diplomasi tarihi kayıtlarında yer verilmesi önem arz etmektedir. Etkinliklerin medyada yer bulması ve toplum nezdinde itibar görmesi amacıyla, Brunei’de büyükelçiler yoğun bir biçimde etkinliklere davet edilmekte ve birçok ülkede yaşanan tecrübelerin aksine, güvenlik kaygıları taşımadan büyükelçiliklerle birlikte çalışılmaktadır. Bu durum, doğru kullanıldığı takdirde arzu edilen kurum ve kuruluşlara erişim, toplumla kaynaşma ve birçok etkinliği birlikte gerçekleştirme imkânı sunmaktadır.

18. Siyasi İlişkiler

Öte yandan Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından ülkemize davet edilen Brunei Sultanı Hassanal Bolkiah, 6-9 Mart 2023 tarihlerinde ülkemize resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, her iki ülkede Büyükelçiliklerin karşılıklı olarak açıldığı 2013 yılından bu yana devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmî ziyaret olmuştur.²⁴ Anılan ziyaret kapsamında, başta kültür, arşivler ve yükseköğrenim alanı olmak üzere beş anlaşma imzalanmış ve ziyaretle ilgili gelişmeler Brunei gündeminde önemli yer tutmuştur. Görüşmelerden ve Sultan Bolkiah için düzenlenen sosyal programlardan çok sayıda görsel, Brunei gazete ve televizyonlarında günlerce yayımlanmıştır.



Söz konusu ziyaret ile yakalanan olumlu atmosferden Büyükelçiliğimizin sosyal medya hesapları da azami ölçüde istifade etmiş ve yukarıda sunulan etkinlik ve çalışmaların da etkisiyle takipçi sayımız (Instagram uygulaması) son bir yılda yaklaşık %30 oranında artmıştır.²⁵

Ayrıca, uzun yıllar sonra ikili siyasi istişareler toplantısı 23 Aralık 2024 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiş olup, toplantıların daha sık aralıklarla yapılması karar altına alınmıştır. Böylece, siyasi gündemin güncelliğini yitirmeden müzakere edilmesi hususunda iki ülke tarafından irade beyanında bulunulmuştur.

Ülkemize müzahir Brunei toplumu, sadece kamu diplomasisi kapsamında yürütülen faaliyetlerimize ilgi göstermemiş, aynı zamanda ülkemizin 6 Şubat 2023 tarihinde karşı karşıya kaldığı ve "Asrın Felaketi" olarak nitelendirilen büyük deprem felaketi sonrası da yanımızda durmuştur. Ülkemizde yaşanan deprem felaketi akabinde Büyükelçiliğimiz tarafından başlatılan bağış kampanyasına, iş insanlarından öğrencilere uzanan geniş bir yelpazede, çok sayıda Bruneili katkı sağlamıştır. Ayrıca, Cuma hutbelerinde Türkiye için dua edilmiş ve bağışta bulunması için cemaate çağrıda bulunulmuştur. Sultan Hassanal Bolkiah da resmî ziyaret sırasında AFAD fonuna kişisel bağışta bulunmuştur.

24 Hamit Ersoy (2023), Growing Friendship: The Republic of Türkiye and Brunei Darussalam, Embassy of the Republic of Türkiye in Brunei.

25 5-10 Mart 2023 tarihlerinde RTB televizyonları ve radyoları ve İngilizce, Malayca ve Çince yayımlanan gazeteler: Borneo Bulletin, The Daily Star, Media Permata, Pelita Brunei, See Hua Daily News. Ayrıca 7 Mart 2023 tarihli Türkiye ulusal gazeteleri.

Sonuç

Brunei Sultanlığında 2013 yılında faaliyetlerine başlayan Bandar Seri Begavan Büyükelçiliğimizin rutin çalışmaları çerçevesinde gerçekleştirilen siyasi ve ekonomik çalışmalarına değinilmeyen bu yazıda, sadece eğitim ve kültür diplomasisi alanındaki etkinliklere yer verilmiştir. Bahse konu bu çalışmalar, önce gönüllü olarak başlatılan Türkçe dersleri ile kendisini göstermeye başlamış; zamanla çeşitlenip yaygınlaştıkça Büyükelçiliğin kendi personeliyle bu faaliyetleri yürütemeyeceği değerlendirilerek yapılarak önce YEE Kuala Lumpur'da yerleşik biriminden alınan destekle, daha sonra YEE personeli bir okutmanın Brunei'de görevlendirilmesiyle yürütülmüştür. Ancak bir okutmanın yerel ihtiyacı tam olarak karşılayamayacağı tecrübe edildikten sonra ikinci bir okutman görevlendirilmiştir. Nihayet süreç, Aralık 2023 tarihinde Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin (Brunei YETKM) kurulması ve Brunei makamlarından 13 Mart 2024 tarihinde onay alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Brunei makamlarından alınan bu onay aslında tarihi bir olay niteliğindedir; çünkü 1984 yılında Brunei İngiltere'den bağımsızlığını aldıktan sonra, 1987 yılında onay verilen Fransız Kültür Merkezi Alliance Française'den sonra hiçbir ülkenin kültür merkezi açma talebine onay vermemiştir. Başka bir ifadeyle, Fransa'dan sonra Brunei'de müstakil bir kültür merkezi marifetiyle kültürel faaliyet gösterme yetkisini kazanan ikinci ülke, tüm zorluklara rağmen sabırla ve özenle yürütülen kültürel diplomasi faaliyetlerimiz sayesinde Türkiye olmuştur.

Farklı alanlarda düzenli olarak gerçekleştirilen kültürel etkinliklerimiz neticesinde Ekim 2024 itibariyle her hafta yaklaşık 40 saat, yüz yüze, en az bir mekânda her yaştan ve her kesimden Brunei vatandaşıyla temas hâlindeyiz; böylelikle halklar arası (people to people) etkileşim sağlamak ve toplumsal kaynaşmaya katkıda bulunmaktadır.

Gözlemlerimiz, "oransal olarak" Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları dahil olmak üzere yeryüzünde Brunei vatandaşı kadar Türkiye'yi her açıdan oldukça yakından takip eden ve seven ikinci bir halk yoktur.

Büyükelçiliğin doğrudan öncülüğü ve ciddi olarak devam eden desteği ve takibi olmaksızın, Yunus Emre Enstitüsü veya diğer kamu kurumlarımızın herhangi bir ülkede rahat ve başarılı bir biçimde faaliyetlerini sürdürmesi ve büyümesi oldukça zordur;



bu nedenle kurumlar arası uyumun ve eşgüdümün kritik önem arz ettiğinin altı çizilmelidir.

Ayrıca, “devlette devamlılık esastır” ilkesinden hareketle, misyon şefi değişiklikleri sonrasında her ülkede kamu ve özel kurumlara verilen taahhütlerin tutulması ve icra edilen faaliyetlerin sürdürülmesi, siyasi ve ekonomik ilişkilerin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için kritik önemi haizdir.

Bu nedenle dünya genelinde Asya’nın artan önemi çerçevesinde, 2019’da “Asia Anew Initiative” olarak ilan edilen “Yeniden Asya Girişimi”miz kapsamında, Asya-Pasifik ülkelerinde Siyasi, Ekonomik, Eğitim ve Kültür sacayaklarından herhangi birinin noksanlığı hâlinde uzun vadede kazanım sağlama imkânımızın azalacağı/bulunamayacağı dikkate alınarak, bütüncül bir yaklaşım sürdürülmesi hayati önem taşımaktadır.²⁶

Son olarak, dünyanın birçok coğrafyasında olduğu gibi Asya-Pasifik’te de sömürgeci geçmişin olumsuz etkilerinden muzdarip ulusların, özellikle küçük ve orta büyüklükteki ülkelerin fark ettikleri “daha adil bir dünya mümkündür” ve “dünya beşten büyüktür” tezlerinin savunucusu olarak “Türkiye’yi keşfi” yabana atılmamalı ve değeri bilinmelidir. Bu düşünceden hareketle ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, derinleştirilmesi ve sürdürülebilir hâle getirilmesi için devleti temsil eden herkesin söz ve eylem birliği sağlanmalı, kararlılıkla “kazan-kazan” yaklaşımıyla hareket edilmeli ve Türkiye’nin küresel bir güç hâline gelmesi için tuğla üstüne tuğla koymaya devam edilmelidir.

Kaynakça

- Al-Sufri, P. O. K. A. D. S. U. D. H. A. M. J. (n.d.). *Brunei Darussalam*.
- Anadolu Ajansı. (2023, February 28). YEE ile Brunei Teknik Eğitim Enstitüsü arasında eğitim mutabakat zaptı imzalandı. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yee-ile-brunei-teknik-egitim-enstitusu-arasinda-egitim-mutabakat-zapti-imzalandi/2789531>
- Anadolu Ajansı. (2024). Brunei Teknoloji Üniversitesi Türkiye Tanıtım Günü etkinliğine ev sahipliği yaptı. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/brunei-teknoloji-universitesi-turkiye-tanitim-gunu-etkinligine-ev-sahipligiyapti/3306483>
- Borneo Bulletin. (2021, December 31). Marking 37 years of diplomatic ties. *Borneo Bulletin*.
- Borneo Bulletin. (2021, July 15). Goods for Archery Centre. *Borneo Bulletin*.
- Borneo Bulletin. (2022, March 18). Turkish Embassy holds blood donation drive amid shortages. *Borneo Bulletin*.

26 Hamit Ersoy & Adam Radhi Agaki (2025), Türkiye and Asia Pacific in a New Crossroads: Towards the Century of the Global South, Kadim Yayınları: Ankara.

- Borneo Bulletin. (2022, October 6; 2022, December 6). The UTB inks MoU with Turkish institution. *Borneo Bulletin*.
- Borneo Bulletin. (2023, January 17). Goods for Archery Centre. *Borneo Bulletin*.
- Borneo Bulletin. (n.d.). Books are our best friends, says envoy. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/books-are-our-best-friends-says-envoy/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Brunei-Türkiye celebrate cultural ties through art, heritage. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/brunei-turkiye-celebrate-cultural-ties-through-art-heritage/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Culture, language promoted among university students. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/culture-language-promoted-among-university-students/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Embassy visit fosters cultural ties. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/embassy-visit-fosters-cultural-ties/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Language course key to cultural exchange, says envoy. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/language-course-key-to-cultural-exchange-says-envoy/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Military officials complete Turkish language course. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/military-officials-complete-turkish-language-course/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). New book corner launched at DBP library. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/new-book-corner-launched-at-dbp-library/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Royalty launch Pusat Ehsan new school. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/royalty-launch-pusat-ehsan-new-school-surau/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Turkish cuisine for cultural week festival. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/turkish-cuisine-for-cultural-week-festival/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Turkish delights in Brunei. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/turkish-delights-in-brunei/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Turkish Ebru calligraphy art bridge cultures. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/turkish-ebru-calligraphy-art-bridge-cultures/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). Turkish Embassy marks World Breakfast Day. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/turkish-embassy-marks-world-breakfast-day/>
- Borneo Bulletin. (n.d.). University library receives 48 books from Turkish Embassy. *Borneo Bulletin*. <https://borneobulletin.com.bn/university-library-receives-48-books-from-turkish-embassy/>
- Brunei History Centre. (1998). *The road to independence*. Brunei: Brunei History Centre.
- Brunei News Gazette. (n.d.). Turkish cuisine: Culinary workshop held in Brunei. *Brunei News Gazette*. <https://www.bruneinewsgazette.com/turkish-cuisine-culinary-workshop-held-in-brunei/>
- Daily Sabah. (2024). Türkiye Promotion Day 2024 showcases Turkish culture in Brunei. *Daily Sabah*. <https://www.dailysabah.com/turkiye/turkiye-promotion-day-2024-showcases-turkish-culture-in-brunei/news>
- Daily Sabah. (n.d.). Yunus Emre Institute promotes Turkish language in Brunei. *Daily Sabah*. <https://www.dailysabah.com/turkiye/yunus-emre-institute-promotes-turkish-language-in-brunei/news>

- Embassy of the Republic of Türkiye in Brunei Darussalam. (n.d.). *Embassy website*. <http://bandar.be.mfa.gov.tr>
- Ersoy, H. (2023). Growing friendship: *The Republic of Türkiye and Brunei Darussalam*. Bandar Seri Begawan: Embassy of the Republic of Türkiye in Brunei.
- Ersoy, H., & Agaki, A. R. (2025). *Türkiye and Asia Pacific in a new crossroads: Towards the century of the Global South*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Ersoy, H., Hamid, Z., Latif, N., & Kehoe, S. S. (2023). *Eat my fur eat*. Brunei: SEEDS Publishing.
- Haber7. (2023). Brunei'de Türkiye Tanıtım Günleri: Türk kültürüne ilgi artıyor. *Haber7*. <https://www.haber7.com/kultur/haber/3451813-bruneide-turkiye-tanitim-gunleri-turk-kulturu-ile-ilgi-artiyor>
- Pelita Brunei. (2021, July 14). Ar Rafi Archery terima sumbangan peralatan memanah. Pelita Brunei. <https://mediapermata.com.bn/pusat-akademi-ar-rafi-terima-sumbangan/>
- Serudin, Y. B. P. J. L. P. R. D. S. U. D. U. H. A. M. Z. (2007). *Brunei: An Islamic nation*. Brunei: Islamic Da'wah Centre, Ministry of Religious Affairs.
- The Bruneian. (2022, November 1). Flavourful Turkish cuisine at Radisson. *The Bruneian*. <https://thebruneian.news/2022/11/01/flavourful-turkish-cuisine-at-radisson/>
- The Bruneian. (2024, September 17). Miftah An-Nur: Yunus Emre Institute of Türkiye to cater Turkish language classes and programmes. *The Bruneian*. <https://thebruneian.news/2024/09/17/miftah-an-nur-yunus-emre-institute-of-turkiye-to-cater-turkishlanguage-classes-and-programmes/>
- UTB. (n.d.). Book donation and launching of Türkiye corner. *Universiti Teknologi Brunei*. <https://www.utb.edu.bn/news/book-donation-and-launching-of-turkiye-corner/>
- Yunos, R. (2017). *400 years of Brunei history*. Brunei: Akbar Printers.

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI VE TÜRKİYE

Aydın NURHAN, Büyükelçi (E)

Giriş

1969 yılında Kudüs'ün statüsü ile ilgili hassasiyetlerin artması sonucu kurulan İİT, ilk etapta dini bir misyon üzerine yoğunlaşmış bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla, İslam ülkelerinin artan siyasi ve ekonomik bağımsızlık ihtiyacı, bu yapının daha kapsayıcı ve çok boyutlu bir siyasi organizasyona evrilmesini sağlamıştır. Bugün 57 üyesiyle dünyanın en büyük uluslararası organizasyonlarından biri olarak kabul edilen İİT, sadece dini meselelerle sınırlı kalmayıp siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda da önemli bir aktör hâline gelmiştir.

Teşkilat, İslam dünyasındaki dayanışmayı artırma, ülkeler arasındaki sorunları çözme ve ortak bir vizyon oluşturma amacı gütmektedir. Bununla birlikte, tarihi gelişimi boyunca İİT, üye ülkeler arasındaki çıkar farklılıkları ve karar alma mekanizmalarındaki aşırı yavaşlık nedeniyle eleştirilere de maruz kalmıştır.

İİT, İslam dünyasında ekonomik, siyasi ve kültürel entegrasyonu destekleyen bir katalizör rolü oynayabilir. Ancak bu potansiyelin gerçekleşmesi, üye ülkelerin daha aktif ve dayanışmacı bir tutum sergilemesine bağlıdır. Özellikle ekonomik iş birliği projelerinin hayata geçirilmesi, teşkilatın İslam dünyasında daha güzel bir dayanışma modeli sunmasına yardımcı olabilir. Bunun yanında, bilim ve teknoloji alanında yapılacak yatırımlar, İİT'nin üye ülkelerinin kalkınmasına olan katkısını artırabilir.

1. İslam İşbirliği Teşkilatı Hakkında Genel Bilgiler

1969 yılında kurulan ve günümüzde 57 üyesi bulunan İİT, BM'den sonra dünyanın en büyük ikinci siyasi organizasyonudur. Tüm devletler, bu tür uluslararası örgütlere en üst düzeydeki temsilcilerini yerleştirmek istemektedirler. Bu hem örgüt üzerindeki kontrolü sağlamak hem de oradan bilgi alabilmek için yapılmaktadır. BM de bu konuda benzer bir işleyişe sahiptir. ABD,

Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler bu tür örgütlerde stratejik pozisyonları ele geçirmeye ve ellerinde tutmaya çalışırlar. Ayrıca, bu tür örgütlere casusların sızdırılması da sıkça karşılaşılan bir durumdur. Çeşitli düzeylerde memuriyetler üzerinden casuslar yerleştirilir.

Dini bir kuruluştan ziyade siyasi bir örgüt olarak kabul edilen İİT'nin üç temel organı bulunmaktadır. Bunlar Liderler Zirvesi (Devlet Başkanları veya Hükûmet Başkanları Zirvesi), Dışişleri Bakanları Konferansı ve Genel Sekreterlik şeklinde sıralanabilir. Bu kurumları detaylandırmak gerekirse şunlardan söz edilebilir:

- **Liderler Zirvesi:** İİT'nin en yüksek karar alma organı olan Liderler Zirvesi, ülkelerin devlet başkanları veya hükûmet liderleri düzeyinde bir araya geldiği bir platformdur. Zirve, İslam dünyasının en önemli meselelerini ele alır ve stratejik kararların alındığı bir düzeyde faaliyet gösterir.
- **Dışişleri Bakanları Konferansı:** Zirvede ele alınacak konuların ve karar taslaklarının hazırlanmasında anahtar bir rol oynayan bu konferans, İİT'nin daha teknik meselelerini ele almakta ve üye ülkeler arası diyalogu geliştirmektedir.
- **Genel Sekreterlik:** Organizasyonun operasyonel merkezi olan Genel Sekreterlik, projelerin yürütülmesi ve İslam ülkeleri arasındaki iş birliği projelerinin koordine edilmesinden sorumludur. Genel sekreterlik, teşkilatın etkin bir şekilde yönetilmesi için kritik bir öneme sahiptir. BM'de olduğu gibi burada da Genel Sekreter'in altında yüzlerce görevli çalışmaktadır. Teşkilat bünyesinde genel müdürler ve müsteşarlar bulunur. Bu görevler oldukça önemlidir. Bilim ve Teknoloji Genel Müdürü de bunlardan biridir. İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreter Yardımcısı ise Musa Kulaklıkaya'dır ve idari işlerden sorumludur; bütçenin ve personelin başındadır. Çok kıymetli bir pozisyonudur. İİT'nin İslamofobi Özel Temsilcisi Büyükelçi Cihan Paçacı da İslami yardımlarda ve kültürel konularda öncü roller oynamaktadır.
- **İlgili Kuruluşlar ve Alt Organlar:** İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) ve İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) gibi uzmanlık gerektiren alanlarda faaliyet gösteren yapılar, İİT'nin bilim, teknoloji, kültür ve insan hakları gibi konulardaki çalışmalarını desteklemektedir. Ekmeleddin İhsanoğlu da bir dönem IRCICA Genel Müdürlüğü yapmış

ve daha sonra Genel Sekreterliğe seçilmiştir. Bunlar önemli kuruluşlardır. İlgili kuruluşlardan diğer bazıları Gençlik Forumu, Müşavirler Federasyonu ve İslam Standartlar Kurumu şeklinde sıralanabilir.

2. Türkiye'nin İİT ile Etkileşimi ve Katkıları

2.1. Türkiye'nin Katılım Süreci

İİT'nin temellerini atan Kral Faysal, 1960'lı yıllarda bir İslam Konferansı düzenlenmesini önermiştir. 1966 yılında Kral Faysal, Türkiye'ye büyük bir dostlukla gelmiş ve İslam Konferansı'nın kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak bu öneri, dönemin Türk yetkilileri tarafından desteklenmemiştir. Faysal, büyük hayal kırıklığıyla Türkiye'den ayrılmıştır. 1969 yılında ise Kudüs'teki El Aksa Cami'nin yakılması sonrası bir hareketlenme olmuş, Kral Faysal, Fas Kralı'yla birlikte İslam ülkelerini bir araya getirme çabalarını hızlandırmış ve bir zirve düzenlemişlerdir. Daha sonra Cidde'de ikinci bir toplantının düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Bu süreçte bir örgüt anayasasının hazırlanması gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye bu çalışmalara katılmamıştır. 1971 yılında Türkiye'nin İİT'nin kuruluş çalışmalarında yer almamasının arkasında ciddi bir reaksiyon vardır. Dönemin Türk devlet yapısı, bu tür bir girişimi hem anayasal hem de ideolojik olarak sakıncalı bulmuştur.

İsmet İnönü, Türkiye'nin laik yapısına ve Orta Doğu politikalarındaki tarafsızlık ilkesine aykırı olacağını savunmuştur. Eski Genelkurmay Başkanı Cemal Tural ise İslam Konferansı'na katılmanın anayasaya aykırı olduğunu belirtmiştir.

Dönemin Türk devlet yapısında Demokrat Parti döneminden bu yana süregelen bir İsrail yanlılığı ve Orta Doğu'ya mesafeli durma eğilimi vardı. Bu yaklaşım, İslam Konferansı gibi Arap dünyasıyla bağlantılı girişimlere karşı temkinli bir duruş sergilenmesine neden oluyordu.

Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesiyle Türkiye, Arap dünyasına yaklaşma çabasına girmiştir. Bu süreçte Arap ülkeleriyle ilişkiler gelişmeye başlamış ve Filistin'e yönelik daha yakın bir politika izlenir hâle gelmiştir. Örneğin 1975'te Filistin Kurtuluş Örgütü tanınmış, aynı yıl 10 Kasım'da BM Genel Kurulu'nda Siyonizmi ırkçılığın bir türü olarak tanımlayan karara olumlu oy verilmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'yi Arap ülkelerine yaklaştırmakla İsrail ile olan ilişkilerin soğumasına yol açmıştır.

Bir başka önemli gelişme de Türkiye'nin İİT üyeliği sürecidir. 1976 yılında İstanbul'daki toplantıda üyelik şartını kabul ederek örgüte katılma yönünde bir adım atılmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Elekdağ bu süreci desteklemiş ve Türkiye'nin laik yapısının zarar görmeyeceğini ifade etmiştir. Ancak üyelik, Meclis'te onaylanmadığı için uzun süre resmiyet kazanamamıştır. Türkiye'nin üyeliği ancak 2008 yılında resmen kabul edilmiş ve örgütün şartı değişikliklerle onaylanmıştır. Bu değişikliklerin yürürlüğe girmesi ise 2012 yılını bulmuştur.

Türkiye'nin İİT ile ilişkileri, Türk dış politikasının ideolojik ve pratik çıkarlar arasında denge kurma çabasını yansıtmaktadır. Başlangıçta, laiklik vurgusu nedeniyle örgüte mesafeli bir tutum sergilenirken, ilerleyen yıllarda pratik çıkarlar ağır basarak daha yakın ilişkiler kurulmuştur. Bugün geline nokta hem örgütün hem de Türkiye'nin yaklaşımları geçmişe göre daha yumuşak ve pragmatiktir.

2.2. Bilim ve Teknoloji Alanındaki Katkılar

Türkiye'de İİT'ye bağlı üç önemli kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan biri Cumhurbaşkanlığı himayesinde çalışan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimî Komitesi'dir (İSEDAK). Bu kuruluş, İslam ülkelerinin ekonomi alanındaki iş birliğini geliştirmek için çalışmakta ve bu alanda önemli bir motor teşkilatı olarak kabul edilmektedir. Diğer iki önemli kuruluş ise SESRIC ve IRCICA olarak sıralanabilir. Bu kuruluşlar, ekonomi, teknoloji ve kültür alanlarında çalışmalar yaparak İslam ülkeleri arasında iş birliğini teşvik etmektedir. Türkiye, İslami yardımlarda ve kültürel konularda öncü roller oynamaktadır. Bu bağlamda TİKA, İİT ile ortak işler yapmaktadır.

2.3. Ekonomik ve Diplomatik Liderlik

Türkiye, teşkilat çatısı altında geliştirilen ekonomik projelere aktif katkı sağlamıştır. Kalkınma yardımları ve altyapı projelerinde öncü bir rol oynayan Türkiye, İslam ülkeleri arasındaki ekonomik entegrasyonu desteklemektedir. Aynı zamanda diplomatik olarak da Türkiye, İİT platformunu küresel arenadaki etkinliğini arttırmak için kullanmıştır.

2.4. Barış ve Arabuluculuk Faaliyetleri

Afrika ve Orta Doğu'da barışı sağlama çabalarında Türkiye'nin arabulucu olarak oynadığı roller hem İİT nezdinde hem de küresel anlamda saygın bir

konum sağlamıştır. Sudan'daki çözüm süreçleri ve Somali'deki insani yardım projeleri, Türkiye'nin barışçı yaklaşımının önemli örnekleridir.

3. İslam İşbirliği Teşkilatının Etkinliği ve Zorluklar

3.1. Ortak Liderlik Eksikliği

İİT'nin uluslararası arenadaki etkinliği ve liderlik sorunu da önemli bir tartışma konusudur. Esasında İİT, üyelerinin ona verdikleri değer kadar güçlüdür. Peki, üyeler ne kadar değer veriyor? Burası soru işaretidir. Üye ülkeler, çoğunlukla menfaatlerinin olduğu hususlarda ağır ya da beklentilerin altında bir performansla harekete geçmektedirler.

İslam dünyasını temsilen bir lider ülkenin olmaması, İİT'nin karar alma mekanizmalarının etkinliğini sınırlamaktadır. Suudi Arabistan ekonomik gücüyle öne çıkarken, Türkiye ise tarihi ve diplomatik mirasıyla etkisini arttırmaktadır. Ancak bu iki ülke arasındaki yaklaşım farklılıkları, teşkilatın kolektif bir vizyon oluşturmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum, İİT'nin İslam dünyasında daha etkin bir rol oynamasının önündeki en büyük engellerden biridir. Liderlik eksikliği, sadece kurumsal yapıdaki zayıflığı değil, aynı zamanda İslam ülkelerinin uluslararası alandaki etkisini de azaltmaktadır.

İİT'nin temel sorunu, liderlik eksikliği olarak değerlendirilebilir. Batı dünyasında ABD'nin liderliği belirleyici bir role sahipken, İslam dünyasında böyle bir liderlik boşluğu vardır. Bu da İİT'nin etkinliğini etkileyen önemli bir faktördür. Liderlik, farklı bir şeydir. Bir lider, uğruna ölünebilecek bir kişidir. Bir ülkenin liderliği, halkların gönlünü kazanarak sağlanabilir.

Suudi Arabistan, "Ben liderim." demektedir. Çünkü Mekke ve Medine'nin koruyucusu olduğunu iddia etmektedir. Ancak ABD'nin otoritesinin etkisi altında Suudi Arabistan, çok ciddi bir geçiş dönemi yaşamaktadır ve bu durum, İİT'yi de ciddi şekilde etkileyebilir. İİT'nin anayasasında genel sekreterlik resmî olarak Kudüs'tedir. Kudüs özgürleşince fiili olarak da Kudüs'te olacaktır. Bu durumda Suudi Arabistan'ın elinden genel sekreterlik gidecektir. Bu kurum, o kadar büyük ve önemlidir ki Riyad bunu her zaman elinde tutmak isteyecektir. O zaman akla şu soru gelmektedir: Filistin sorunu çözülürse ne olacaktır? Arabistan ne yapacaktır? Kaybeden mi olacak veya kazanan kim olacaktır? Bunu zaman gösterecektir.

Mısır ise ABD'nin baskısı altında kalmakta ve bu durum onu zor bir konumda bırakmaktadır. İran da liderlik konusunda ilginç bir duruma sahiptir. İran, Şii nüfusunu artırarak liderlik alanı yaratmaya çalışmaktadır. Ancak Şii

nüfusu, Sünnilere kıyasla çok azdır. Bu nedenle İran'ın liderliği pek gerçekçi görünmemektedir. Diğer yandan Türkiye fiilî olarak bölgedeki en etkili ülkelerden biridir. Zira Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen bir meşruiyeti de vardır. Bu tarihsel miras, Türkiye'nin İİT içindeki etkisini ve liderlik konusundaki rolünü farklı kılmaktadır. Türkiye, "Ben liderim." demese de fiilî olarak etkili bir güç durumundadır ve bu, İslam dünyasında önemli bir denge unsurudur.

3.2. Ekonomik ve Siyasi Çıkar Çatışmaları

İİT'nin krizler karşısındaki etkinliği ise oldukça sınırlıdır. BM'de benzer bir durumdadır. Bu tür kuruluşların etkin olabilmesi için halklardan kaynaklanan güçlü tepkilerin olması gerekir. Halkların yöneticilere baskı yapması ve bu baskıların teşkilata yansması, etkinliği artırabilir. Ancak günümüzde bu tür bir durum çok zordur.

Üye ülkelerin çıkar farklılıkları, özellikle Filistin sorunu ve Kıbrıs meselesi gibi kritik konularda ortak karar alınmasını zorlaştırmaktadır. Bazı ülkeler, ekonomik ve siyasi çıkarlarını önceliklendirerek İİT'nin dayanışma misyonunu sekteye uğratabilmektedir. Bu çatışmalar, teşkilatın etkinliğini sınırlarken, İslam ülkelerinin birbirine olan güvenini de zedelemektedir.

Örneğin Türkiye, uzun yıllar boyunca laiklik ilkesi doğrultusunda İİT ile ilişkilerini sınırlı tutmuştur. Fakat Kıbrıs meselesi patlak verdiğinde İİT çerçevesinde aksiyon almaya çalışmış ve bu ülkelerden destek istemiştir. Bu noktada İİT, Türkiye'nin Kıbrıs davasını savunduğu bir forum olmuştur. Nitekim uluslararası teşkilatlarda bir davanız varsa ve destek arıyorsanız, bir yıl önceden harekete geçmeniz gerekir. Bir yıl önceden yabancı ülkelerdeki büyükelçilere talimat gönderirsiniz. Geç kalırsanız başarılı olamazsınız. O dönemde Türkiye, bu konularda çok tecrübeli değildi.

3.3. Halktan Kopuk Politikalar

İİT'nin krizler karşısındaki etkinliği ise oldukça sınırlıdır. BM de benzer bir durumdadır. Teşkilatın daha etkili olabilmesi için halk tabanlı desteklerin artması şarttır. Ancak günümüzde birçok İslam ülkesi lideri, uluslararası çıkar dengelerine odaklanmakta ve halklarıyla bağlarını güçlendirmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durum, İİT'nin meşruiyet algısını olumsuz etkileyerek, üye ülkeler arasındaki dayanışma ruhunu zayıflatmaktadır. Halkların, yöneticilere baskı yapması ve bu baskıların teşkilata yansması, etkinliği

arttırabilir. Ancak günümüzde bu tür bir durum çok zordur. Bu, bir ütopya gibi görünmektedir.

3.4. Suudi Arabistan'ın Değişim Süreci ve İİT'ye Olası Etkileri

Suudi Arabistan'daki bu değişim ve dönüşüm süreci, İİT'yi etkileme potansiyeline sahiptir. Burada akıllara gelen soru şudur: “Bu süreç, Suudilerin Büyük Orta Doğu Projesi'ne karşı bir tedbir arayışı olabilir mi?” Bu soruya cevap verebilmek için tarihsel bir bakış açısı geliştirmeliyiz.

Öncelikle Suudi Arabistan, gerçekten stratejik olarak akıllıca bir yol izlemiştir. Çöldeki bir aşiret devlete dönüşüp bir millet yaratmayı başarmıştır. “Millet devleti yaratır, devlet de milleti yaratır.” deyimini gerçekleştirmiştir. Gerçekten Suudi Hanedanı, devletleşme sürecini başarıyla yürütmüştür. Bu, müthiş bir başarıdır. Hem bunu yapmış hem de burjuva sınıfı oluşturmuştur. Bu süreci güzel yönetmiştir. Ancak bunun bedeli de olabilirdi. O yükselir ve güçlenirken ABD ona zarar verebilirdi. Ama Suudiler, ABD'yi da iyi idare etmeyi başarmışlardır.

Suudi Arabistan, bir ulus-devlet olma yolunda çok iyi bir bürokratik kadro yetiştirmiştir. Gençlerini çok iyi okutmuşlardır, hatta ABD'ye göndermişlerdir. Ardından Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi ülkeler, Amerikan üniversitelerini kendi ülkelerine getirmişlerdir. Türkiye'deki üniversiteler dünya sıralamasına girmekte zorlanırken onlar üniversitelerini dünya sıralamasında üst sıralarda tutabilmektedir.

Tarihsel süreçten bakacak olursak, Abdülhamid, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitime en çok yatırım yapan padişahı. Fakat devriminin altında kaldı. İran Şahı, Beyaz Devrim ile çok büyük yatırımlar yaptı ama devrildi. Günümüzde de Suudi Arabistan'da müthiş bir gelişme vardır. “Fakat acaba altında kalır mı? Kalmaz mı?” burası soru işaretidir.

Yeni bir sistem ortaya çıkabilir, ama her hâlükârda uluslaşmış ve burjuvalaşmış bir toplumun oluşturduğu güçlü bir devlet olacaktır. Peki, bu sistem nasıl bir geleceğe sahip olur? Parçalanır mı, yoksa yok mu olur? Suudi Arabistan'ın gücü devam eder ama bu süreçte İİT'deki etkisi ne olur? Suudi Arabistan, İİT'deki en etkili ülkedir. Çünkü parayı çok iyi kullanmaktadır ve karşılığında büyük kazançlar elde etmektedir. Bu yüzden Suudi Arabistan, dış yardımlarda dünyadaki bir numaradır. Çok deneyimli, çok bilgili bir ülkedir ve bu konuda son derece etkilidir. Ancak bu durum ne kadar sürebilir?

İİT çerçevesinde Suudi Arabistan çok etkili olmakla birlikte bu etkinin de elbette sınırları vardır. Zira dünyada tüm örgütlerin varlığı yeniden tartışılmakta ve ele alınmaktadır. Son dönemde Suudi Arabistan da ABD'ye karşı önemli çıkışlar yapmaya başlamıştır. Çin ve Rusya ile iş birliği yapmaktadır. O yüzden 1944'teki anlaşmanın hükmü bitmiştir. Suudi Arabistan, önceki dönemde ABD'ye oldukça bağımlıydı, ama şimdi bağımsız bir şekilde hareket etmektedir.

Suudi Arabistan'da devlet yapısının bozulması o kadar kolay bir şey değildir. Çünkü uzun yıllar uluslaşma yolunda çok yol almışlardır. Suudi Arabistan'da ciddi değişimlere imza atılmaktadır. Örneğin Suudi Arabistanlı kadınlar artık daha özgürdür. Bunun yanı sıra eski sistemin sürdürülmesi gerektiğini savunanlar buna karşı çıkmaktadır. Suudi Arabistan'da bu kadar hızlı bir dönüşüm, bazı kesimler için zorlayıcı olabilir.

Ayrıca Araplar toplum olarak çok homojen bir yapıya sahiptir. Suudi Arabistan, yabancı işçilere büyük ölçüde bağımlıdır. Bu işçiler arasında bir hiyerarşi vardır: Suudi vatandaşı, Amerikalı ve İngiliz, Avrupalı ve diğer ülkeler olarak sınıflandırılabilir. Bu, toplumun içinde de bir gerilim yaratabilir. Ancak genel olarak Suudi Arabistan son derece akıllı ve bilinçli bir şekilde hareket etmektedir. Bu değişimlere rağmen bölünme kolay olmayacak gibi görünmektedir. Çünkü Suudi Arabistan'ın geleceği, yakın dönemde nasıl şekillenecek, burası çok önemlidir. Örneğin 11 Eylül'ün ardından Suudi Arabistan'a yönelik "demokrasi kılıcı" gibi baskılar vardır. Suudi Arabistan'ın el konulan paraları vardır ve hâlâ verilmemiştir. Trump döneminde bu konuda bazı gelişmeler yaşanmıştır ve şu an hâlâ ilişkilerde tam anlamıyla bir güven sağlanabilmiş değildir. Bu yüzden Suudi Arabistan meselesi çok önemlidir. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin geleceği de çok önemlidir.

4. İslam İşbirliği Teşkilatının Geleceği: Fırsatlar ve Riskler

4.1. Stratejik Görevler ve Gelişme Potansiyeli

İİT, İslam dünyasında ekonomik, siyasi ve kültürel entegrasyonu destekleyen bir katalizör rolü oynayabilir. Ancak bu potansiyelin gerçekleşmesi, üye ülkelerin daha aktif ve dayanışmacı bir tutum sergilemesine bağlıdır. Özellikle ekonomik iş birliği projelerinin hayata geçirilmesi, teşkilatın İslam dünyasında daha güzel bir dayanışma modeli sunmasına yardımcı olabilir. Bunun yanında, bilim ve teknoloji alanında yapılacak yatırımlar, İİT'nin üye ülkelerinin kalkınmasına olan katkısını artırabilir.

4.2. Türkiye'nin Liderlik Potansiyeli

Türkiye, tarihi ve diplomatik mirası, ekonomik gücü ve artan yumuşak güç kullanımıyla İİT'nin geleceğinde kritik bir rol oynayabilir. Türkiye'nin insani yardım ve barış çabaları, İslam ülkeleri arasındaki dayanışmanın çıkar çatışmalarının ötesine geçmesine yardımcı olabilir. Somali, Sudan ve benzeri ülkelerde yürütülen projeler, Türkiye'nin bu alandaki liderlik kabiliyetinin göstergesidir. Bununla birlikte, Türkiye'nin liderlik pozisyonunu daha da güçlendirmesi hem teşkilatın etkisini artıracak hem de üyeler arasındaki iş birliğini derinleştirecektir.

Türkiye, İİT'nin çok önemli bağışçılardan biridir. Bu yüzden Türkiye güçlendikçe İİT'nin daha aktif, daha saygın ve daha meşru bir örgüt hâline gelmesi mümkündür. İİT, zaman içerisinde yumuşamıştır ve artık bir siyasi örgüt olarak tanımlanabilir. Türkiye'nin bu teşkilata üyeliği, temelde çıkarlar doğrultusunda şekillenmektedir. Türkiye'nin çıkarı varsa, İİT üyeliği sürdürebilir. Aksi takdirde çıkarımıza uymuyorsa, Türkiye'nin teşkilatta kalması gerekmez. Bu pragmatik bir yaklaşımdır ve Atatürk'ün de benzer bir bakış açısına sahip olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin, zarar verilecek bir durumda, sadece "Müslümanız, kalalım." diyerek ısrar etmesi pek doğru olmaz. Türkiye'nin ulusal çıkarları her zaman ön planda olmalıdır.

4.3. Riskler ve Teşkilatın Gelecekteki Durumu

Teşkilatın gelecekteki etkisi, üye ülkelerin iç ve dış politikadaki tutumlarına bağlı olacaktır. Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkeler arasındaki siyasi gerginlikler veya İran gibi ülkelerin farklı çıkarlarla hareket etmesi, teşkilatın etkinliğini azaltabilir. Ancak bu zorlukların ötesine geçmek, lider ülkelerin dayanışma ve kolektif bir strateji benimsemesine bağlıdır.

Sonuç

1969 yılında İİT'nin kuruluşunda Türkiye, laiklik prensipleri nedeniyle mesafeli bir duruş sergilemiştir. Ancak 1970'lerde Kıbrıs Barış Harekâtı gibi dış politika sorunları, Türkiye'nin İslam dünyasıyla daha yakın bir iş birliğine girme ihtiyacını artırmış, bu nedenle İİT ile ilişkiler stratejik bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin teşkilata katılımıyla hem kendi çıkarlarını koruma hem de İslam ülkelerindeki sorunlara daha aktif bir rol alma imkânı doğmuştur.

Türkiye, teşkilat çatısı altında geliştirilen ekonomik projelere aktif katkı sağlamıştır. Kalkınma yardımları ve altyapı projelerinde öncü bir rol oynayan Türkiye, İslam ülkeleri arasındaki ekonomik entegrasyonu desteklemektedir. Aynı zamanda diplomatik olarak da Türkiye, İİT platformunu küresel arenadaki etkinliğini artırmak için kullanmıştır. SESRIC ve IRCICA gibi yapılar, Türkiye'nin bilimsel ve kültürel katkılarının merkezindedir. Bu merkezler aracılığıyla Türkiye, İslam ülkelerine teknoloji transferini teşvik etmekte ve ortak projeler geliştirilmesine öncülük etmektedir.

Afrika ve Orta Doğu'da barışı sağlama çabalarında Türkiye'nin arabulucu olarak oynadığı roller hem İİT nezdinde hem de küresel anlamda saygın bir konum sağlamıştır. Sudan'daki çözüm süreçleri ve Somali'deki insani yardım projeleri, Türkiye'nin barışçı yaklaşımının önemli örnekleridir.

İslam dünyasını temsilen bir lider ülkenin olmaması, İİT'nin karar alma mekanizmalarının etkinliğini sınırlamaktadır. Suudi Arabistan ekonomik gücüyle öne çıkarken, Türkiye ise tarihi ve diplomatik mirasıyla etkisini artırmaktadır. Ancak bu iki ülke arasındaki yaklaşım farklılıkları, teşkilatın kolektif bir vizyon oluşturmamasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, İİT'nin İslam dünyasında daha etkin bir rol oynamasının önündeki en büyük engellerden biridir. Liderlik eksikliği, sadece kurumsal yapıdaki zayıflığı değil, aynı zamanda İslam ülkelerinin uluslararası alandaki etkisini de azaltmaktadır.

Üye ülkelerin çıkar farklılıkları, özellikle Filistin sorunu ve Kıbrıs meselesi gibi kritik konularda ortak karar alınmasını zorlaştırmaktadır. Bazı ülkeler, ekonomik ve siyasi çıkarlarını önceliklendirerek İİT'nin dayanışma misyonunu sekteye uğratabilmektedir. Bu çatışmalar, teşkilatın etkinliğini sınırlarken, İslam ülkelerinin birbirine olan güvenini de zedelemektedir.

Teşkilatın daha etkili olabilmesi için halk tabanlı desteklerin artması şarttır. Ancak günümüzde birçok İslam ülkesi lideri, uluslararası çıkar dengelerine odaklanmakta ve halklarıyla bağlarını güçlendirmek konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durum, İİT'nin meşruiyet algısını olumsuz etkileyerek, üye ülkeler arasındaki dayanışma ruhunu zayıflatmaktadır.

Türkiye, tarihi ve diplomatik mirası, ekonomik gücü ve artan yumuşak güç kullanımıyla İİT'nin geleceğinde kritik bir rol oynayabilir. Türkiye'nin insani yardım ve barış çabaları, İslam ülkeleri arasındaki dayanışmanın çıkar çatışmalarının ötesine geçmesine yardımcı olabilir. Somali, Sudan ve benzeri ülkelerde yürütülen projeler, Türkiye'nin bu alandaki liderlik kabiliyetinin göstergesidir. Bununla birlikte, Türkiye'nin liderlik pozisyonunu daha da

güçlendirmesi hem teşkilatın etkisini arttıracak hem de üyeler arasındaki iş birliğini derinleştirecektir.

Teşkilatın gelecekteki etkisi, üye ülkelerin iç ve dış politikadaki tutumlarına bağlı olacaktır. Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkeler arasındaki siyasi gerginlikler veya İran gibi ülkelerin farklı çıkarlarla hareket etmesi, teşkilatın etkinliğini azaltabilir. Ancak bu zorlukların ötesine geçmek, lider ülkelerin dayanışma ve kolektif bir strateji benimsemesine bağlıdır.

TÜRKİYE’NİN AFRIKA SİYASETİNDE DİPLOMATİK KABİLİYETİ

Prof.Dr. Ahmet KAVAS, Büyükelçi (E)

Giriş

2009 yılından itibaren Afrika’da diplomatik misyonunu artırması, Türkiye’yi kıtada daha görünür kılmıştır. Bu da uluslararası camiada “Türkler, Afrika’da ne yapıyorlar?” sorusunu gündeme getirmiştir. 2020 sonrasında dünyanın Afrika’yla ilişkileri çok farklı noktalara erişmiştir. Şimdilerde en iyi hazırlananlar arasında ülkemiz de yer almaktadır.

Türkiye, Batılı sömürgeci devletlerin 1884 yılı Kasım ayında başlayan ve 1885 yılı Şubat ayında tamamlanan Berlin Konferansı’nın ardından kurdukları etkinin devam etmesi sebebiyle Afrika’yla 1960’lı yıllara kadar ilgilenememiştir. Kıtaya dönüş yapması, yeni sömürgeciliği devam ettiren büyük güçler tarafından istenmemiştir. 1990’lı yılların sonlarında gündeme getirilen açılım eylem siyaseti de Türkçe, İngilizce ve Fransızca yayınlanan küçük bir kitapçık dışında herhangi bir süreci başlatamamıştır.

2005 yılı için devletin resmen duyurduğu “Afrika Açılım Yılı”, ülkemiz açısından yeni bir hamlenin ilk adımlarını atmıştır. Dış siyasetinde en önemli ve başarılı alanlarından birini başlatmıştır. 2008 yılında karar verilen ve Afrika’da diplomatik misyon sayıları artırma süreci için gerekli çalışmalara hız verilmiştir. O döneme kadar Türkiye’nin insan kaynağı ve maddi imkânları açısından yeni elçilikler açamayacağı iddiası mevcuttu. Afrika’da değil, dünyanın herhangi bir coğrafyasında bu tür girişim mümkün değildi. Ülkenin gerçekleri ile örtüşmeyen bu yaklaşımın peşin fikirden kaynaklandığı anlaşıldı. Çünkü 2009 yılına kadar kıtada adeta sabitlenen ve daima 12’yi aşmayan büyükelçilik sayısı, 2022 yılında toplam 44’e yükselmiş oldu. Türkiye, diğer kıta devletleri arasında birçoğunun arkasında iken en çok elçiliğe sahip ülkeler arasında dördüncülük konumuna geldi.

Türkiye, Afrika’ya açılmayı diplomatik açıdan hızlı bir şekilde başardıktan sonra kıtanın bütün bölgelerinde ve el attığı her alanda faaliyet göstermeye

başlamıştır. Bu ilgi, geniş bir tabana ve birçok iş koluna yayılmıştır. Bunun daha da ileriye taşınması için ülkemizde eksikliği hissedilen Afrika uzmanlığının geliştirilmesi son derece önemlidir. Bilhassa tüm çağlarda ve de özellikle de XIX. ve XX. yüzyıllardaki Avrupa sömürgecilik geçmişinin kıtadaki sonuçlarının çok iyi bilinmesi ve buradan hareketle bir yol haritasının belirlenmesi gerekmektedir. Afrika’da algısının devamlı yeniden şekillendiği bir devirde, bu anlamda konumları müspet anlamda artan veya azalan devletlerle ilgili ciddi bir değerlendirmenin yapılması, Türkiye’nin gelecek siyasetine yön verebilmesi için yerinde bir araştırma olacaktır.

1. Türkiye’nin Afrika Siyaseti:

Diplomatik Genişleme ve Stratejik Ortaklık

Osmanlı Devleti’nin Mısır, Trablusgarp (Libya), Tunus, Cezayir ve Habeş (Sudan, Eritre ve Etiyopya) eyaletleri dışında kalan Afrika’nın orta, batı, doğu ve güney bölgeleriyle diplomatik temasları oldu. Henüz mukim büyükelçilik olmayan asırlarda, ki XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar, özel temsilciler gönderilmekteydi. Çad Gölü Havzası olarak da bilinen ve arşiv belgelerinde Merkez-i Afrika ifadesiyle belirtilen coğrafyanın güçlü idaresi Kanim-Bornu (Çad ve Nijerya) sultanları ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu konuda Cengiz Orhonlu’nun “Osmanlı-Bornu Münasebetlerine Ait Belgeler”, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 23, 1969, 111-130) makalesi önemli bir hususa temas eder. Fas’taki Sa’dî Hanedanlığı, XVI. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul’a Ebü’l-Hasan et-Temgrutî’yi diplomatik görevle göndermişti. Bu girişimlerin benzerleri kıtanın farklı bölgeleriyle de sürdürülmüştür. Hatta Güney Afrika’ya bir konsolos (şehbender) görevlendirilirken, Moritus Adası ve Dakar’daki fahrî konsoloslar Osmanlı tebaası oralarda yaşayanlar veya Müslüman toplumlarla yakın alaka için tayin edilmişlerdi.

Türkiye’nin diplomatik açıdan son 15 yılda Afrika’da gerçekleştirdiği faaliyetler dikkat çekicidir. Özellikle 2009 yılından itibaren Afrika’daki diplomatik misyonlarımızın sayısının artırılması, ülkemizi bölgede daha görünür hâle getirmiştir. Kıta genelinde ve bu devasa coğrafyayı yakından takip eden Avrupa, Amerika ya da Asya ülkelerinde, “Türkler Afrika’da ne yapıyorlar?” sorusu artık her gün sorulan bir hâle gelmiştir.

2020’li yıllara gelindiğinde Afrika konusu bambaşka bir noktaya evrilmeye başlamıştır. Bu gelişmelere hazırlıklı olabilen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Tabii ki çok iddialı olan Çin, Hindistan, Rusya veya ABD

gibi bir aktör değildir. Avrupa ülkelerini ve eski sömürgecileri ayrı değerlendirmek uygundur.

Tarihî açıdan baktığımızda Afrika denildiğinde Mısır ve çevresi akla gelmektedir. Ancak Avrupa sömürgeciliği döneminde Türkiye'nin kıtadaki varlığı adeta küllendi. Ankara, bunu yeniden canlandırmak için sınırlı bir çaba harcamıştır. Özellikle 1960'lardaki bağımsızlık sürecine kadar, onların işgal ettikleri bölgelerin tamamı bize kapatılmıştı. Bunun sebeplerinden biri Türklerin tarihte Afrika'ya ciddi katkılar yapmış olmasıydı. Eğer Türkiye kıtaya geri dönerse, bu durum sömürgeci düzeni ve yeni sömürgecilik politikalarını tehlikeye sokabilirdi. Bu nedenle başta Avrupa'daki sömürgeci güçler olmak üzere birçok aktör, ülkemizin bu kıtaya yeniden dönmesini istememiştir.

Tüm bu engellemelere rağmen Türkiye, 1926 yılında Etiyopya'da ilk büyükelçiliğini açtı. Daha sonra Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas gibi Osmanlı Devleti'nin tarihî olarak etkili olduğu ülkelerde diplomatik temsilcilikler kuruldu. Ne var ki 1960'lı yıllarda, zaman zaman Somali, Tanzanya ve Gana gibi ülkelerde de büyükelçiliklerimiz açılırlar da değişik bahanelerle kapatıldılar. Bu dönemde Afrika'daki toplam diplomatik temsilcilik sayımız hiçbir zaman 12'yi geçmedi. 2005 yılına geldiğimizde ise Türkiye'nin Afrika'ya yönelik siyaseti, ilk defa yakınlaştığı Afrika Birliğiyle iş birliği çerçevesinde yeni bir boyut kazandı.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılım fikri ve buna dayalı eylem planı, diğer kıtalar arasında herhangi bir ayırım gözetmeden bir açılma siyaseti benimsemesiyle dikkat çekmektedir. Aslında bu siyaseti bizzat Afrika Birliği kendisi önermiş ve kıta dışındaki ülkelerin ilgisini çekmeye çalışmıştı. Özellikle 1970'ler ve 1980'lerde ülkemizde Afrika'ya yönelik bir açılım fikri zaman zaman gündeme gelmişti. 1990'larda da benzer fikirler tartışıldı. Ancak iç siyasetin istikrarsız konumu ve o devrin devlet adamlarının bu tür bir atılıma sıcak bakmamaları sebebiyle bir türlü uygulanamadı. Dahası en büyük sebeplerinden birisi de bu tür girişimlerin büyük maddi kaynaklar gerektirmesi ve o dönemin Türkiye'sinin Afrika'da onlarca büyükelçilik açabilecek imkânları bulunmadığı şeklinde ifade edilmekteydi. Bu gerçekçi bir yaklaşım değildi. Eğer oralarda diplomatik anlamdaki varlık, özellikle ticarî alanda etkinliklerin önünü açacaktı. Çok değil, aradan sadece 5 yıl geçti ve 2005 yılında Afrika'ya yeniden açılma kararı alındı. 2008 yılında bunun en önemli ayaklarından biri, mevcut diplomatik temsilciliklerinin sayısını artırma hedefi olarak belirlendi.

O dönemde Türkiye'nin Afrika'da herhangi bir ülkede yeni bir büyükelçilik açabilecek kapasitesinin sınırlı olduğu; hem insan kaynağı hem de maddi imkânlar açısından bunun pek mümkün görünmediği, 1990'lı yılların bile de-ğişmez düşüncesi idi. Hatta ömrü diplomasi sahasında geçen, öyle ki içlerin-den Etiyopya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya ve Nijerya gibi Afrika ülkelerinde de görev yapanların kalıplaşmış ifadeleriyle de tekrarlanıp duruyordu. Kalıplaşmış bu görüş, sadece birkaç emekli sefirin ferdî öngörüsü de-ğil, aynı zamanda o dönemin Afrika algılarıyla örtüşen dünya genelinde yay-gın herhangi bir fayda getirmeyeceği yönündeki genel kanaatlere dayanıyordu.

Tüm bu karamsar ve de karşı duruşlara rağmen 2009 yılından itibaren Afrika'daki büyükelçiliklerimizin sayısı ciddi bir artış göstermiştir. 2012 yı-lında büyükelçilik sayısı 12 iken, 2022 yılında en son Gine-Bissau Büyükel-çiliği ile bu sayı 44'e ulaşmıştır. Aynı yıllarda Asya, Orta ve Latin Amerika ülkelerinde de benzer açılımlar yapılmıştır. Böylece Türkiye'nin dünya gene-linde 146 büyükelçiliği, 95 başkonsolosluğu, 13 daimî temsilciliği, 1 konsolos-luk acenteliği, 1 konsolosluk ofisi ve 1 ticaret ofisi olmak üzere toplam 257 dış temsilciliği bulunmaktadır. Bu, Türkiye'yi dünyada en fazla diplomatik tem-silciliğe sahip ülkeler arasında farklı değerlendirmeler dikkate alındığında 3. veya 5. sıraya yerleştirmektedir. Afrika, tüm temsilciliklerimizin %30,13'üne denk gelmektedir. Ankara'daki Afrika büyükelçiliği sayısı da 2000'li yılların öncesinde 8 iken, günümüzde 38 kıta ülkesinin büyükelçilik seviyesinde tem-silciliği bulunmaktadır.

Günümüzde Türkiye, Afrika kıtasında 44 büyükelçiliğiyle diplomatik tem-silcilik açısından dördüncü sırada yer almaktadır. Karşılaştırmak gerekirse, birinci sıradaki Çin'in kıtada 53 büyükelçiliği vardır. Sadece eSvatin'i de yok-tur ve bunun sebebi, Tayvan ile diplomatik temsilciliği olan tek Afrika ülkesi olmasından kaynaklanmaktadır ve bu ülkede büyükelçiliği bulunmamakta-dır. İkinci sıradaki ABD'nin ise 49 ülkede sefareti bulunmaktadır. Gine Bis-sau, Komorlar, Libya, Sao Tome ve Principe ile Sudan'da büyükelçilik sevi-yesinde temsilcilikleri bulunmamaktadır. Fransa'nın ise 45 büyükelçiliği faal olup eSvatin'i, Gambiya, Lesoto, Malavi, Sao Tome ve Principe, Sierra Leone, Somali ve Sudan'da temsilciliği yoktur. Nijer'dekinin ise son yıllardaki siyasi gelişmeler sebebiyle kapatmak zorunda kaldığı belirtilmektedir. Burkina Faso ve Mali'deki büyükelçilikleri açık ve işlem yapsalar da her iki ülkedeki bü-yükelçileri sınır dışı edilmiştir. Böylece Fransa'nın Afrika'da görev yapan 43 büyükelçisi vardır.

Tüm bu başarılı süreçlerin başında diplomasi alanındaki giderek artan temsilciliklerimizin sayısı gelmektedir. Türkiye'nin Afrika'nın altı ada devletinden sadece Madagaskar'da büyükelçiliği olup, Seyşeller, Komorlar, Moritius (Mauritius), Sao Tome ve Principe, Yeşil Burun Adaları (Cabo Verde) ada devletlerinde bulunmamaktadır. Anakaradaki ülkelerden eSvatini, Lesoto, Liberya, Malavi ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde büyükelçiliği bulunmamaktadır. Ancak bu eksikliklerine rağmen Türkiye'nin Afrika'daki nüfuz alanı ve diplomatik varlığı, bölgedeki toplam nüfusun tamamına yakın kısmına hitap eden bir güç hâline gelmiştir.

Türkiye'nin bu diplomatik başarısı, kıtanın %95'lik bir yüzölçümünü ve yaklaşık 1 milyar 450 milyonluk nüfusun tamamına yakınına kapsayan bir erişim ağına sahip demektir. İç siyasette sadece Afrika'daki temsilciliklerimiz değil, genel anlamda tüm kıtalardaki diplomatik varlığımız tartışma konusu yapılabilmektedir. Aslında BM'nin tanıdığı dünyadaki 193 ülkenin herhangi birisinde sefaret bulundurmamak, orada varlığını göstermek anlamına gelmektedir. Özellikle uluslararası ilişkilerde en önemli meseleler, daha ziyade daimî ikamete tabi büyükelçilerin girişimleri ile muhatap devletin ilgili birimlerine doğrudan iletilmektedir. Kaldı ki kıtada 2002 yılında 5,4 milyar doları bulan ve büyük kısmını petro kimya ürünleri aldığımız için ödediğimiz ithal ürünleri oluştururdu. 2024 yılında bu miktar 36,6 milyar dolara ulaşmıştır ki bu, geçmişle kıyaslanamayacak bir gelişme olup büyük bir başarıdır. Müteahhitlerimizin bu kıtadaki farklı alanlardaki aldıkları ihalelerin miktarı da toplamda 100 milyar doları aşmıştır.

Türkiye'nin Afrika'yla ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde, kıtaya yönelik açılım politikası hem iç siyasette hem de uluslararası arenada başlangıçta birçok kesim tarafından şüpheyile karşılanmıştır. Türkiye'nin bu denli geniş bir diplomatik açılım gerçekleştirebileceğine inananların sayısı oldukça azdı. AB ve ABD gibi uluslararası aktörler dahi Türkiye'nin bu kapasiteye sahip olduğuna ihtimal vermiyorlardı. Türkiye içerisinde de bu görüşü paylaşanların sayısı sınırlıydı. Bu sürecin başarıya ulaşmasında sahadan bilgi edinmenin önemi büyük olmuştur. Ancak Osmanlı sonrası dönemde Afrika'yı yakından bilen insan kaynağı maalesef çok sınırlıydı. Mevcut büyükelçiliklerimizde görev yapan diplomatlarımızdan bazıları oldukça gayretliydi. Örneğin, Libya'daki ilk büyükelçimiz olan Celal Tefik Karasapan'ın 1950'lerde kaleme aldığı *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, 1960 yılında Ankara'da Resimli Posta Matbaası tarafından basılmıştır. Bu kitap, Türkiye'nin Libya'daki

ilk büyükelçisi olan Karasapan'ın sahaya dair bilgi birikimi ve tecrübelerini aktardığı önemli bir kaynak eser niteliğindedir. Ancak benzer şekilde sahayı yakından gözlemleyip bilgi aktarımı yapabilen diplomatlarımızın sayısı oldukça azdı. Yine aynı dönemde eski diplomatlardan Mehmet Fuat Carım'ın yazdığı *Cezayir'de Türkler* kitabı 1962'de Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır. Benzer bir kitap da Gana'daki ilk büyükelçimiz Mahmut Dikerdem'in *Ortadoğu'da Devrim Yılları* başlıklı kitabı 1973'te Cem Yayınevi tarafından basılmış olup, bu eserler sahada kaleme alınan nadir eserler arasında yer almaktadır.

Benim Afrika'ya ilgim ilk defa 1987 yılında başladı. Lisans eğitimimi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamamın ardından Türkiye Diyanet Vakfı bursuyla Afrika üzerine yüksek lisans yapacaktım. 1988'de Fransa'ya gittiğimde, önce dil eğitimiyle başlayan süreç ve 1989 yılında Afrika üzerine, kısaca Paris 7 denen, sonradan Denis Diderot ismi verilen üniversitenin Coğrafya, Tarih ve Toplum Bilimleri Bölümünde akademik çalışmalar yapmaya başladım. O dönemde Türkiye'deki akademisyenler ve bürokratlarla kurduğum sınırlı irtibat sonucunda, Afrika ile ilgilenmenin pek bir fayda sağlamayacağına dair genel bir kanaatin hâkim olduğunun farkındaydım. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında ülkemizde bu görüş oldukça yaygındı. Ancak Türkiye Diyanet Vakfı'nın yöneticileri ve İslam dünyası uzmanlarının genellikle Avrupa ve Amerika'da yetiştiği gerçeği, beni bu alanda çalışmaya yöneltti ve ben de sebat ederek kıtayı olabildiği kadar tanımaya başladım. Afrika konusunda derinleşmenin önemli bir katkı sağlayabileceğine inanarak bu alana odaklandım.

Afrika'nın büyüklüğü ve çeşitliliği, çalışmaya başladığımda beni etkileyen unsurlardan biri oldu. O yıllarda kıtadaki ülke sayısı 52 idi. Eritre'nin 1993 yılında Etiyopya'dan, Güney Sudan'ın ise 2011 yılında Sudan'dan ayrılmasıyla bu sayı 54'e çıktı. Bugün Birleşmiş Milletlerdeki en kalabalık temsili Afrika ülkeleri oluşturuyorlar. Bu durum, kıtanın uluslararası siyasetteki önemini artırmaktadır. Türkiye, şu anda Afrika'da 44 büyükelçiliğiyle Avrupa, Asya ve Avrupa'dakilerden daha fazla diplomatik ağa sahiptir. Aynı zamanda Ankara'daki 38 Afrika ülkesi büyükelçiliği, başkentimizdeki diğer kıtaların diplomatik misyonları arasında en kalabalık topluluğu teşkil etmektedir. Afrika, siyasi ve iktisadi anlamda keşfedilmeyi bekleyen büyük bir imkâna sahiptir. Ancak bu özelliği uzun yıllar boyunca eski sömürgeciler tarafından gizlenmiş ve diğer ülkelerin bu kıtaya ilgisi kısıtlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik diplomatik açılımının daha önce, örneğin 1970'ler ya da 1980'lerde gerçekleşmemiş olmasının nedenleri arasında hem maddi yetersizlikler hem de siyasi engeller bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu kıtanın kapılarının bilhassa Türkiye gibi ülkelere kapalı tutulmaya çalışıldığı bir gerçektir. Bunun arkasında, bu coğrafyada tarih boyunca sahip olduğu etkiden duyulan çekince yatmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde ve öncesinde, Memlükler ve Eyyubiler gibi yönetimlerin Afrika üzerindeki etkileri büyüktü. Mısır merkezli başlayan bu tarihi bağlar, IX. yüzyıldan itibaren kıta genelinde derin köklere sahipti. Bu etkinin yeniden canlanması, Afrika üzerindeki hâkimiyetini korumaya çalışan güçleri rahatsız edecekti.

2000'li yıllarda Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılımı, kıtanın kapılarını yeniden araladı. Bugün Türkiye'nin diplomatik misyonları ve sivil toplum kuruluşları Afrika'da neredeyse ayak basmadık bölge bırakmamıştır. Bu durum, tarihî bağlarımızın canlandırılması ve yeni bir dönemin başlatılması açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye, Afrika'nın potansiyelini değerlendirerek kıtada güçlü bir aktör hâline gelmiştir.

Bugünlerde, özellikle acil durumlar ve afetler söz konusu olduğunda, Türkiye'nin sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları, Kızılay, AFAD ve Diyanet Vakfı dahil hızlı bir şekilde Afrika'ya yardım ulaştırmaktadır. Ayrıca TİKA, MAARİF Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının (YTB) verdiği burslar ve diğer bakanlıkların Afrika'yla ilgili birimleri de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin bu geniş çaplı açılımı, belirli bölgelere odaklanmak yerine kıta genelinde etkili bir şekilde ilerlemektedir.

2024 yılının Aralık ayında yayımlanan bir raporda, Türkiye'nin Afrika'daki ticaret hacminin bazı alanlarda Çin'le başa baş olduğu ifade edilmektedir. Mevcut ticaret hacmimiz yaklaşık 40 milyar dolar olup, Çin'in ticaret hacmi ise 200-300 milyar dolar aralığında seyretmektedir. 1990'lı yılların başındaki 500 milyon dolarlık etkinliğini son 35 yılda büyük bir hızla artırmıştır. Bunda etkili olan, altyapı yatırımları ve hammadde alımlarıyla şekillenen bir tabana dayanmasıdır.

Türkiye, Afrika ülkeleriyle ticaretinde dengeyi sağlamaya özen göstermektedir. Bu bağlamda, ihraç ettiği ürünlerin yanı sıra bu kıtadan ithalat da yapmaya çalışarak ticaret dengesini koruma hedefindedir. Böylece uyguladığı siyasetinin sadece çıkar temelli değil, karşılıklı faydaya dayalı olduğunu göstermektedir. Özellikle THY, bu stratejinin en önemli unsurlarından biridir. Son

20 yılda THY, Afrika'da 42 ülkeye, başkentleri dışında 20 farklı şehir dahil toplam 62 farklı noktaya uçuş düzenlemektedir. Bu uçuşlar, Afrika'nın hava trafiği açısından büyük bir ihtiyaçtır. THY, kapasitesi veya uçak sayısı bakımından 65 uçağa sahip bulunduğu 2003 yılında dünya genelinde 35. büyük şirket iken, 2025 yılında uçak sayısını 500'e çıkararak 9. sıraya yükselmiş ve artık en güçlü havayollarıyla ciddi rekabet içindedir. Afrika'ya dışarıdan gelen şirketler içinde birinci sıraya yerleşmiş ve Afrika hava sahasında en çok tercih edilen havayolu şirketi hâline gelmiştir. Ayrıca bu açılımı sadece ekonomik bir kazanç olarak görmemekte, Afrika'nın gelişimine katkı sağlama amacı da taşımaktadır.

Afrika'daki Türkiye'nin görünürlüğü, büyükelçiliklerin sayısı, TİKA ofislerinin varlığı, THY'nin uçuş ağı ve MAARİF Vakfı okulları gibi unsurlarla da artırılmaktadır. Hâliyle, Türkiye'nin Afrika'daki etkisini pekiştiren ve dikkatle takip edilen önemli göstergelerdir.

Vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta, Türkiye'nin Afrika'daki yatırımlarıdır. Bu yatırımlar sadece yakın dönemde değil, aslında 1970'li yıllarda Libya'da başladığından bugüne kadar sürekli bir şekilde artmıştır. Bu ülke, ülkemiz açısından sadece bu kıtada değil, dünya çapında müteahhitlik ve inşaat sektörüne açıldığı ilk ülke olmuştur. Trablusgarp'tan başlayarak Afrika'ya, Orta Doğu'ya, Sovyetler sonrası bağımsızlık kazanan ülkelere, hatta Rusya Federasyonu'na kadar genişlemiş olan Türk müteahhitlik firmaları, dünya genelinde Çin'i geride bırakmış durumdadır. Bu başarı, Afrika'da da gözle görülür bir şekilde kendini göstermektedir.

Örnek vermek gerekirse, bugün Senegal'e giden bir kişi, havaalanına indiğinde, modern bir tesisle karşılaşmaktadır. "Bu havaalanını kim yaptı?" diye soran kişi, Türk şirketlerinin inşa ettiğini öğrenmektedir. Havaalanından çıktıktan sonra başkente doğru giden yolda, müteahhitlerimizin yaptığı büyük kamu binalarını, beş yıldızlı otelleri, kongre merkezlerini, 50 bin kişilik stadyumu, üniversite kampüsünü ve daha birçok projeyi de görebilmektedir. Ayrıca başkentteki enerji üretim tesisleri ve gıda sektöründeki yatırımlar da Türk firmalarının katkılarıyla hayata geçirilmiştir.

Fransa, Senegal kıyılarında 1800'lerin ortalarından itibaren varlığını sürdürürken, Türk şirketleri sadece Afrika'da değil, aynı zamanda dünya genelinde önemli bir oyuncu hâline gelmiştir. Bu kıta öncelikle eski sömürgeci devletler için bir pazar olmayı sürdürmüşken, Türkiye sahaya indiğinde, 54 ülkenin tamamının gelişiminde önemli bir pay sahibi olmaya başlamıştır.

Türk müteahhitlik şirketleri hızlı ve kaliteli projeler üretmektedir. Ayrıca, bunlar üstlendikleri ihalelerde insan emeğine dayalı iş gücünün %90'ını yerel halktan sağlayarak Afrika ülkelerinde istihdam oluşturmaktadırlar. Bunların tercih edilmesinin bir diğer nedeni ise yaptıkları yatırımların hemen işletmeye alınması ve Afrika ülkelerinin ekonomilerine değer katmasıdır. Örneğin, birçok Afrika ülkesinde geçmişte yapılmış ancak kullanılmayan yatırımlar “beyaz filler” olarak adlandırılmakta; ancak şirketlerimizin üstlendikleri ihaleler hızlı bir şekilde bitirilip kullanıma sunulmaktadır. Özellikle bizzat şahit olduklarım arasında, Çad ve Senegal gibi ülkelerde Türk firmalarının katkıları çok belirgin bir şekilde hissedilmektedir.

2. Çad'ın Toparlanma Süreci

Çad, okyanusla ya da denizle bağlantısı olmadığı için Fransa, 1960'lı yıllara kadar bu ülkeyi sömürge olarak dahi kabul etmemiş; bunun yerine bir müddet buraya “askerî bölge/territoire militaire du Tchad” demişti. Dolayısıyla bu ülke için belirlenen sınırlardan girip çıkmak yasaklanmış ve bölge Fransa tarafından kontrollü bir şekilde yönetilmişti. Bu durum, ülkenin üzerine ağır bir baskı kurmuş ve bağımsızlık mücadelesini zorlaştırmıştı.

Çad, 1960'ların sonundan 2000'lere kadar yaklaşık 48 yıl süren bir iç savaş dönemi yaşadı. Bu, Suriye, Irak, Yemen, Libya, Sudan ve Somali gibi ülkelerdeki iç savaşlardan daha ağır bir durum ortaya çıkardı. Ancak 2000'li yılların başlarına gelindiğinde, özellikle 2010 sonrası, Çad hızlı bir toparlanma sürecine girdi. 2013 yılında Çad'a gittiğimde köy görünümündeki yerleşimlerin modern şehirler hâline geldiğini gözlemledim. Bu, ülkenin içinden geçtiği zor zamanların ardından büyük bir dönüşüm geçirdiğini ve sahip bulunduğu imkânlarını ortaya koyduğunu göstermekteydi.

Çad, Afrika'ya giden çok sayıda kamu görevlisi, sivil toplum kuruluşu temsilcisi ve sahada çalışan görevli için başlangıçta en zor şartlara sahip ülkelerden biri kabul ediliyordu. Ancak son 15 yılda, özellikle sahadaki çalışanlar görüşlerinin hızla değiştiğini dile getirmektedirler. Çadlılar da bu değişimi ifade etmektedirler.

3. Fransa'nın Afrika Siyaseti

Fransa'nın Afrika'daki askerî varlığı ve etkisi, özellikle 1960'lı yıllarda birçok kıta ülkesine bağımsızlık verilmesiyle şekillenmişti. Ancak bu bağımsızlık, tam anlamıyla özgürleşme anlamına gelemedi. Fransızlar, eski sömürgelerindeki

etkisini “yeni sömürgecilik” stratejileriyle sürdürdüler. Örneğin, o dönemde Fransa’nın bu ülkeleri tamamen kendi yönetimi altında tutması hâlinde Fransız Ulusal Meclisinin büyük bir kısmı Afrikalı temsilcilerden oluşacaktı ve bu durum Fransa’nın iç siyaset dengelerini değiştirecekti. Bu nedenle, Fransa eski cumhurbaşkanlarından Charles de Gaulle’ün başını çektiği bir stratejiyle, bu tehditler göz önünde bulundurularak 1960’lı yıllarda birçok ülkeye bağımsızlık verildi. Yine de bu süreçte Afrika’da Fransa’nın askerî varlığı devam etti.

1960’ların başında Fransa, kıtadaki 90’dan fazla garnizonunda yaklaşık 60 bin asker bulundurmaktaydı. Bu askerî varlık, Fransa’nın Afrika üzerindeki kontrolünü ve diğer ülkelerin kıtadaki etkinliğini sınırlama politikasını sürdürmesini sağlamaktaydı. Fransa, “Kıtaya benim iznim olmadan gelemesiniz.” diyerek Afrika üzerindeki stratejik etkisini muhafaza etmekteydi. Bugün ise bu asker sayısı birkaç bine kadar düşmüş olsa da Fransız etkisinin izleri hâlâ az da olsa hissedilmektedir. Hatta Libya gibi bazı ülkelere askerî üs kurma girişimleri vardır.

Bu etkinin bir örneği olarak, 1990’lı yıllardaki kişisel deneyimlerimi paylaşabilirim. 1993 ve 1994 yıllarında Mali ve Senegal’e yaptığım seyahatlerde Fransa’nın bu ülkelerdeki etkisi açıkça görülmekteydi. 1996 yılında Senegal’de bir toplantıya katılmak için Fransız Konsolosluğu’ndan Senegal vizesi almak zorunda kalmıştım. Bu durum, eski Fransız sömürgelerinde Fransa’nın siyasi, ekonomik ve bürokratik etkisinin ne kadar derin olduğunu göstermekteydi.

Afrika konusunda diplomatik açıdan söylenecek çok şey vardır. Bu konuyu ele alırken Afrika’ya yayılan Türk diplomasi ağı göz önünde bulundurmak önemlidir. Ancak şu anda eksik kalan noktalardan biri, üniversitemizde Afrika üzerine kurulan araştırma merkezleri ve diğer birimlerdir. 1990’lı yıllarda Fransa’daki Afrikacılar Derneğine (DesAfrikanist) üye olan 300’den fazla Afrika uzmanı bulunmaktaydı. Bu uzmanlar, kıta konusunda büyük bir bilgi birikimine sahip olan ve yıllarca farklı ülkelerde görev yapmış kişilerdi. Afrika’yı çok iyi bilmekteydiler.

Peki, bu kadar uzman olmasına rağmen Fransa, Afrika’daki konumunu neden zayıflatıyor? Bunun temel nedeni, uzmanların emekli olmaları ve eski uzmanlık geleneğinin devam ettirilememiş olmasıdır. Sonuçta, uzmanlık tek başına yeterli değildir. Sürdürülebilir bir yapı, yeni nesil uzmanların yetiştirilmesi ve sürekli bir takip gereklidir. Fransa’nın gücü, aslında o uzmanların katkılarıyla çok daha yaygın, güçlü ve kalıcı gibiydi. Ama uzmanlar sahadan

çekildikçe ve siyasetçiler, uzmanlar tarafından beslenmeyince maalesef başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

4. Türkiye’de Afrika’yla İlgili Uzmanlık ve Eğitim Eksikliği

Türkiye’den neredeyse 37,5 katı büyüklüğünde bir kıtada ve elli dört ülkede etkinlik sağlamanın yolu, uzmanlık konusundaki eksiği tamamlamak ve bu konuya öncelik vermek olmalıdır. Afrika’nın dününü bilmek, sömürgecilik dönemini ve tarihteki geçirdiği evreleri bilmek mutlaka önemlidir. Özellikle bugünkü kıta ülkeleri ile temaslarımızın çok daha kalıcı özellikler taşıması gerekmektedir.

Örneğin, şu anda üniversitelerimizde kayıtlı 60 bin civarında Afrikalı gencin lisans, yüksek lisans ve doktora yaptığı ifade edilmektedir. Hatta Afrikalı öğretim üyeleri de mevcuttur, ancak sayıları sınırlıdır.

Bunların niteliği ve öğrencilerin memnuniyet durumu çok yakından takip edilmelidir. Çünkü bu, dünyada büyük bir pazardır. Türkiye, yaklaşık 7 ila 8 milyon arasında ifade edilen uluslararası öğrenci pazarında 350 binin üzerinde bir sayıya ulaşmıştır. Bu alanda çok iddialı bir konuma gelmiş ve ilk 10 ülke arasında, hatta 7. sıraya kadar yükseldiği ifade edilmektedir. Bu öğrenciler arasında 62 bin Afrikalı öğrenci bulunduğu resmî makamlarca dile getiriliyor. Bu öğrenciler, Türkiye’nin Afrika’yla ilişkilerinin geleceğini inşa edecek insanlar olarak görülmelidir.

Bu nedenle onlarla ilgili çalışmalarımızda çok hassasiyetle davranmamız gerekmektedir. Bilhassa eğitimleri boyunca hem ikamet hem de diğer konularda sıkıntı yaşamamaları önemlidir. Dünyada yaklaşık 8 milyon uluslararası öğrenci bulunmakta ve en çok uluslararası öğrenci, yaklaşık 1 milyon öğrenciyle ABD’de eğitim görmektedir. Çin ise en fazla uluslararası öğrenci gönderen ve aynı zamanda kabul eden ülkedir. Almanya, Fransa, Rusya, Japonya, Türkiye, Hindistan, Avustralya ve İngiltere gibi ülkeler de önemlidir. Türkiye’nin de bu konuda iddialı olması güzel bir gelişmedir.

Burada önemli olan, bunun kalıcı, sürdürülebilir ve nitelikli olmasıdır. Afrika’daki üniversitelerle ilişkilerimizin çok iyi seviyelere getirilmesi gerekmektedir. Şu anda yalnızca temaslar kurulabilmektedir; bu temaslarla uzun ömürlü işler yapmak imkânsız gibi görünmektedir.

Beynelmilel olması gereken üniversitelerimiz, uluslararası öğretim üyesi görevlendirme konusunda çok kapalı veya çekingen görünmektedir. Türkiye’de

şu anda okuyan 62 bin Afrikalı öğrencinin içinde birkaç bin yüksek lisans ve doktora yapan öğrenci bulunmaktadır. Yüzlerce doktorasını bitiren Afrikalı genç ve başka ülkelerden, Asya'dan, Avrupa'dan, Doğu Avrupa'dan gelen gençler bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı öğretim üyesi olabilmeliler. Çünkü biz hem Türkiye'de bu genç araştırmacılarla daha güçlü olacağız hem de Afrika ülkelerinde bu gençlerin bizde alacakları tecrübe ve bilgi birikimi kendi insanları için çok önemlidir.

Bugün Türkiye'de, mezun olanlar hariç 2024 yılı itibarıyla üniversitelerimizde 3.500'e yakın Çadlı öğrenci eğitim almaktadır. Bunlar, Çad'da sağlıkta eğitime, mühendisliklerden birçok alana kadar uzanan farklı bölümlerde eğitim gören gençlerdir. Bu ülkelerin hem akademisyenlerine hem de lisans ya da yüksekokul mezunu gençlere çok fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Çad'da bu konuda başardığımız en önemli alanın eğitim olduğunu söyleyebiliriz.

"Afrika Araştırma Merkezleri" kurulmalı ve bu merkezlerde kıtayı iyi bilen, diğer coğrafyalarla ilgili de bilgi sahibi olan genç akademisyenler görevlendirilmelidir. Özellikle bizde okuyan Afrikalı öğrenciler bu merkezlerde görev alabilmeliler.

Bir örnek vermek gerekirse, yakın zamanda Türkiye'deki bir üniversitemizde akademik anlamda doktora ve yüksek lisans yapan iki Bangladeşli genç akademisyeni dinledik. Bu bilgileri edinmek bizim için yıllar sürecek bir süreçti, ancak onlar hem kendi ülkelerinin insanı hem de bizde eğitim almış gençlerdi. Şu anki en büyük sıkıntıları, üniversitelerimizde görev bulamamalarıdır. Bu, bir an önce aşılması gereken bir konudur.

Mesela Senegal'deki büyükelçiliğimiz 1962 yılında kurulmuş ve ilk büyükelçimiz 1963 yılında göreve başlamıştır. 2020 yılında Senegal'e gittiğimde aldığım verilere göre, aradan geçen 60 yıl boyunca toplamda 60 mezun ve eğitimine devam eden 186 Senegalli öğrenci vardı. Ancak 2020-2022 yılları arasında sadece iki buçuk yılda, bu rakamı 1.500'e kadar çıkarmaya çalıştık. Üniversitelerimizle Senegal üniversiteleri arasında karşılıklı ziyaretler ve tecrübe paylaşımı gibi konularla bu süreci ilerletmeye gayret ettik.

Bunlar olmadan, akademik anlamda ve uzmanlaşma noktasında Afrika ülkeleri ile sürdürülebilir ilişkilerimizi geliştiremeyiz. Şu anda kurumlarımız ve şirketlerimiz Afrika'daki varlıklarını genellikle kendi tecrübeleriyle sürdürmektedir. Oysa bu süreç, uzmanlaşarak devam etmeli ve saha bilgisiyle güçlendirilmelidir.

Afrika’da iş bulmak, uçağa atlayıp gitmekle olacak bir şey değildir. Dene-yen çoktur, ancak çoğu “gezi” olarak kalmaktadır. İstisnalar hariç, bu kıtada başarılı olan şirketlerimiz genellikle kendi yetişmiş mühendisleri ve kendi in-san kaynağıyla ihaleleri gerçekleştirmektedir.

Üniversitelerimizde okuyan Afrikalı gençlerin, özellikle bu şirketlerle bir an önce daha aktif bir şekilde çalışmaları gerekmektedir. Başlangıçta bu genç-ler çoğunlukla fuarlarda tercümanlık yapıyordu ve işin gidişi de öyleydi. An-cak artık çoğu tercümanlık yapmamakta, yatırım ve ticaretle uğraşmaktadır. Fakat asıl önemli olan, akademik anlamda ve uzmanlık konusunda yetişmiş bu gençlerin öne çıkarılmasıdır.

5. Diplomaside Karşılaşılan Zorluk, Risk ve Tehditler

Bu mevcut süreç, akademik ve analitik anlamda desteklenmediğinde bazı beklenmedik durumlarla karşılaşabilmektedir. Afrika’da şöyle bir düşünce vardır: “Özellikle sömürgecilik sonrasında kıtaya dışarıdan kim gelirse gel-sin, sadece kendi menfaatleri için gelir. Kıtanın menfaati için kimse gelmez.” Bu noktada Türkiye, sivil toplum kuruluşlarının sahada daha fazla yer alma-sıyla halk arasında daha görünür olmayı başarmıştır. Türklerin Afrika’daki faaliyetleri artık tanınır durumdadır. Yine de bu faaliyetler, uzun vadede ka-lıcı olabilmesi için her an değişebilecek yerel yönetimler tarafından bir tehdit olarak algılanabilir. Herhangi bir ülkede idari sistem değiştiğinde, “Ben iste-miyorum, Türkiye’den gelen bu insanlar halkımla benim arama giriyor.” şek-linde bir yaklaşım ortaya çıkabilir.

Bu noktada, halkın kafasındaki anlık insani yardımların yarattığı olumlu izlenimi kalıcı hâle getirebilmek için o ülkelerde kültürel ve sosyal anlamda daha fazla varlık gösterilmesi gerekmektedir. Örneğin, sinema, edebiyat ya da sanat gibi alanlarda daha fazla yer almalı ve Afrika halkının kendilerine da-yatılan dıştan gelen bir güç algısına kapılmamaları sağlanmalıdır.

Çin’in Afrika’daki uygulamalarından bir örnek alacak olursak, özellikle Çince öğretimiyle ilgili bazı projeler Afrika’da büyük tepkilere yol açmaktadır. Bu durum, Afrika toplumları tarafından kıtanın yeni bir gücün etki alanına girmesi olarak algılanabilmektedir. Örneğin Afrika’da en çok yabancı asker ve askerî garnizon/üs Cibuti’de bulunmaktadır. Cibuti, küçük bir ülke olup ve nüfusu 1 milyonu bile geçmemektedir. Ordusu ise 10 bin kişiden daha az bir sayıdan oluşmaktadır. Bir gün Çin Devlet Başkanı ile Cibuti Devlet Başı-kanı arasındaki bir görüşmede, Çin Devlet Başkanı’na şöyle bir şey demiştir:

“Bizim Cibuti’de 10 bin askerimiz yok, siz neden bu kadar çok sayıda asker getirdiniz?” Bu, halk arasında büyük bir rahatsızlığa sebep olmuştur. Yani bu kadar asker, küçük bir ülkeye niye gönderilir? Bu tür bir yaklaşım, kıta üzerinde yeni bir gücün etkisi olarak görülebilir.

Eğer Türkiye’de tıpkı Çin gibi Afrika’ya asker gönderme ve “Afrika’daki etkili varlığımızı artırma” gibi bir yaklaşım benimsemiş olsaydı, benzer bir tepkiyle karşılaşabilirdi. Türkiye’nin yaklaşımı, Somali örneğinde olduğu gibi, “Eğit, donat ve kendi güvenliğini kendisi sağlasın.” şeklinde devam etmelidir.

Kıtada askerî anlamda yaptığımız çalışmaların büyük bir çoğunluğu, halkın kendi güvenliğini sağlaması için kapasite artırmaya ve eğitmeye yönelik faaliyetlerdir. Rusya ve Çin ile kıyaslandığında Türkiye’nin farkı şudur: Zaman zaman Afrikalı gazetecileri Türkiye’ye davet etmiştir. Örneğin, 2012 yılında ilk kez düzenlenen Türkiye-Afrika Medya Forumu’na 270 gazeteci, televizyoncu ve medya sahibi davet edilmiş ve Ankara ile İstanbul’da ağırlamıştır. Bu dönemde Türkiye, hiçbir zaman gazetecilerine, “Türkiye’nin aleyhinde yazarsanız bir daha Türkiye’ye gelemezsiniz, Türkiye’yi unutun.” şeklinde bir tavır sergilememiştir. Türkiye’nin lehinde yazmalarını da istememiştir. Bu yaklaşım, Türkiye’nin Afrika’daki varlığımızın sahada iyi kabul görmesini sağlamıştır.

Ne var ki bunu inşa edecek olanlar yalnızca Türkiye değildir; yerel halkla birlikte varlığın daha sağlam bir zemin üzerine oturtulması gerekmektedir. Fransa’da yapılan Afrika’da itibar sıralamasıyla ilgili çalışmalarda, Japonya, ABD, Almanya, İngiltere, Çin, Hindistan gibi ülkeler ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye, Afrika’ya açılım süreci öncesinde bu sıralamada yokken, son 20 yıllık süreçle birlikte Türkiye, alt sıralardan üst sıralara yükselerek ilk beşe girmiştir. Bugünlerde belki birinci değilse de ikinci sırada bir ülke hâline gelmiştir.

Fransa bu itibar ölçümlerini çok ciddi bir şekilde yapmaktadır. Hangi ülkelerin itibarını artırdığını veya düşürdüğünü dikkatle izlemektedir. Türkiye’nin de bunu yapması gerekmektedir. Fransa bunu yapınca “Fransa yaptı, bize gerek yok.” gibi bir anlam çıkmaz. Tam tersine, her ülkenin oradaki varlığının sağlamasını yapması gerekir. Geçmişte, ilk Türk şirketlerimizle ilgili olarak Senegal’de “Türkler mi geldi?” şeklinde bazı yorumlar yapılmıştı. Ancak bugün Türkiye’nin varlığı Senegal’de daha görünür hâle gelmiştir. Aslında Türkiye’nin oradaki varlığını eleştirenler, iktidara geldiklerinde Türkiye’nin oradaki etkisini daha yakından fark ettiler. Bu durum, bir anlamda önceki

siyasi eleştirilerin telafi edilmesini sağladı; çünkü muhalefetteki siyasetçiler, Türkiye'nin etkisini olumsuz şekilde eleştirmektedirler.

“Neden Türkleri bu kadar çok getirdiniz?” diye soruyorlardı. Bu Türkleri ülkeye getirme, sadece adam kayırma veya Türkiye'yi öne çekme girişimi değil, bilakis ihtiyaçtan kaynaklanan bir durumdur. Bugün Senegal'de hastane inşa eden firmamız Sıla Grup, ülkenin %20'den fazlasını enerjiyle sağlayan Karadeniz Enerji ve Limak'ın Summa ile işlettiği havaalanı gibi tamamlanan ihalelerimiz bulunmaktadır. Ayrıca gıda sektöründe, Senegal'de bir numara olan firma FKS Un Fabrikası'dır. Bu firmalar, binlerce, hatta on binlerce kişiye istihdam sağlamış ve insanlar bu firmalarda meslek öğrenmişlerdir.

Bugün kıtanın birçok yerinden, özellikle Libya ve Tunus açıklarından İtalya'ya, Fas ve Moritanya açıklarından Kanarya Adaları'na, bir de Komorlar Adaları arasındaki güzergâhlarda her yıl on binlerce insan denizlerde boğularak hayatını kaybetmektedir. Bu insanlara yerel istihdam sağlayabilseydik, belki bu kadar büyük bir kayıp yaşanmazdı. Afrika'daki şirketlerimizin daha fazla kabul görmesinin nedenlerinden biri, tamamlanan ihalelerimizin bulunduğu ülkelerdeki devlet başkanlarının, henüz Türk şirketleriyle çalışmamış diğer devlet adamlarına bu şirketleri tavsiye etmesidir. Çünkü bu yatırımlar, gerçekten verimli olup geri dönüş sağlayan yatırımlardır.

Ülkeler terör gibi büyük tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu tür sorunlarla baş etmek isteyen ülkeler, sağlam yatırımlara ve istihdama yönelmektedir. Türk firmaları bu bağlamda önemli bir yer tutmakta ve Afrika ülkeleri, bu tür projelerle daha güvenli ve istikrarlı bir ortam sağlama yolunda ilerlemektedir.

Ordularla çözülemeyen olayları, Türkiye'den temin ettikleri caydırıcı insansız hava araçları (İHA) ve silahlı insansız hava araçları (SİHA) gibi teknolojik araçlarla çözebilmişlerdir. Bu gerçekten, özellikle Afrika'nın Sahel bölgesindeki, yani Büyük Sahra'nın güneyindeki ülkeleri çok rahatlatmıştır. Mali, Nijer, Burkina Faso, Çad gibi ülkeler, şu anda Türkiye'yle Osmanlı Devleti'yle kurdukları münasebetlerin çok zor şartlar altında var olma mücadelesinden çıktığını belirtmektedirler. Osmanlı Devleti, temas kurduğu bütün ülkelerin 300-400 yıl boyunca sömürgeleştirilmesini engellemiştir. Bugün de Türkiye Cumhuriyeti, Afrika'daki varlığıyla kıtanın yeni bir dış saldırı veya baskı altında kalmasının önünde durarak giderek itibarını artırmaktadır. Bu itibar artışı, eğitimden sağlığa, sanayiden yatırımlara kadar çok geniş bir yelpazede,

insani yardımlarla birlikte kıtanın her tarafında artık bir Türkiye gerçeğiyle karşı karşıya kalmamızı sağlamaktadır.

6. Türkiye'nin Yeni Stratejik Yaklaşımı Ne Olabilir?

Anketler veya tutum ölçümleri gibi çalışmalarla Afrika'daki genel algıyı izlemek, önemli bir stratejidir. Bu bağlamda Türkiye'nin de bu tür algı ve tutum araştırmalarına yönelmesi gerektiği ortadadır. Türkiye'nin benzer çalışmaları başlatması, özellikle algı anketleri ve tutum ölçümleri gibi çalışmaları başlatması gerekmektedir. Bu, Türkiye'nin Afrika'daki etkisini daha sağlıklı ölçebilmesi için önemli bir adım olacaktır. Türkiye'nin üniversiteleri, özellikle Afrika'ya yönelik araştırmalar yapan merkezlerle büyük katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, bağımsız bir Afrika Enstitüsü veya sivil toplum örgütünün gerçekten faal olup olmadığı, ne kadar derinlemesine ve özgün bir içerik sunduğu çok önemlidir. Afrikalı uzmanlar, Türkçe bilmeyenler bile olsa Afrika'yı en iyi bilen kişileri davet etmek, bu kişilere görevler vermek ve yakın temas kurmak son derece önemlidir. Bu, sadece teorik bir çaba değil, aynı zamanda pratikte güçlü bir adım olacaktır.

Devletin çeşitli kurumlarıyla kıyaslandığında, üniversitelerimizde Afrika üzerine yapılan çalışmalar henüz yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Son yıllarda, özellikle üniversiteler bünyesinde yapılacak atılımlar konusunda birçok vaatte bulunulmuştu. Örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2017 yılında Sudan, Çad ve Tunus seyahati sırasında Afrika'da bir üniversite kurulması konusu gündeme gelmişti. Ne var ki bugünkü şartlar altında bu üniversiteyi henüz kuramamış olsak da gelecekte faaliyete geçmesi en büyük beklentimizdir ve daha stratejik bir yaklaşım benimsemek gerekebilir.

Üniversitelerimizin artık birçok farklı uluslararası öğrenciyi kabul eden ve dünyadan gelen öğrencilerle etkileşimde bulunan eğitim ortamlarına sahip olduğu görülmektedir. Karabük Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi ve Medipol Üniversitesi gibi pek çok üniversitemiz, yüksek oranlarda uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Bu üniversiteler hem yerel hem de uluslararası öğrencilerin bir arada olduğu ortamlarla Afrika'ya yönelik araştırmaların derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu şekilde üniversitelerimiz ve eğitim kurumlarımız hem araştırma hem de uygulamalı projelerle Afrika'daki uzmanlık alanlarına büyük katkılar yapabilir.

Örneğin Fransa'da, özellikle enfeksiyon hastalıkları alanında geleceğin hocaları olarak kabul edilen birçok uluslararası öğrenci vardır. Faslılar,

Cezayirliler, Kuzey Afrikalılar ve Batı Afrikalılardan oluşan bu öğrencilerin sayısı çok fazladır. Bu durum, aslında Fransa'nın eğitimde nasıl bir yol aldığını göstermektedir. Fransa'da eğitilen bu öğrenciler, kendi ülkelerinde çok önemli bir rol üstlenecekler ve bilime katkı sağlamak adına Fransa'nın dışına çıkmalarına gerek kalmadan, kendi ülkelerine değer katacaklardır.

Bu sadece Fransa için geçerli değil, ABD için de benzer bir durum söz konusudur. Bizim için de eğer bir kişi bilime katkı yapacaksa, bunun hangi ülkede olduğunu sorgulamadan önce bilime olan katkısının ön planda olması elzemdir. Bunu daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, ülkemizde ciddi bir anlayış değişikliği gerekmektedir. Hâlen bu tür girişimler, tabeladan öteye geçmemektedir. Bazı teşebbüsler var ve ne yazık ki bunlar sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Özellikle eğitim alanındaki örneklerde, hâlâ Sorbonne gibi bir modelden çok uzaktayız. Çoğu zaman güzel fikirler ortaya atılabiliyor ama bunlar, koordine çalışmayı ve ortak bir akıl çerçevesinde sürdürülebilir, bir disiplinli programı gerektirmektedir. Akademik anlamda, analitik anlamda diğer sektörlerin çok gerisindeyiz. İş dünyası gibi diğer alanlarda daha ileriye gitmişken, bu alandaki eksikliklerimizin farkında olmak ve onlara çözüm getirmek önemlidir.

Bu eksikliği aşmanın yolu, öncelikle zihniyet değişikliğiyle başlamaktadır. Enstitüler gibi oluşumların önemli olduğu muhakkak, ancak bunların faal olabilmesi için öncelikle akademik birikim ve altyapının sağlam olması gerekmektedir. Fransa'da örneğin, özellikle iktisat, işletme ve idari bilimler alanında öne çıkan iki okul vardır. Bunlardan biri "ENA" olarak bilinen "École Nationale d'Administration", diğeri ise kısaca "Sciences Po" dedikleri "Sciences Politiques" okuludur. ENA, bizim iktisadi ve idari bilimler fakültelerimize benzer bir yapıya sahiptir. Sciences Po ise siyasal bilimler fakültesine denk gelir; yani siyaset bilimi ve kamu yönetimi eğitimi veren bir okuldur. Bu okullar, eğitimin kalitesini ve etkinliğini çok ileriye taşımışlardır. Bu tür örnekler, Türkiye'nin nasıl bir yol izlemesi gerektiği konusunda bize fikir verebilir.

Fransa'da, özellikle sarı yelekliler olayları çok arttığında, Cumhurbaşkanı Macron şöyle demiştir: "Biz bu ENA'ya rağmen neden bu olayları yönetemiyoruz? Çünkü biz ENA'ya çok yatırım yapıyoruz ve ona çok güveniyoruz. Fakat ENA mezunları özel sektörlerde daha yüksek gelir elde ettikleri için devlet ne vali ne de diğer kamu sektöründeki önemli konumlarda ENA mezunları bulunuyor." Ayrıca, siyasete dair dikkatimi çeken bir tespit de şuydu: Sciences

Po'nun yıllık bütçesi, 150 milyon euro civarındadır. Bu okul, herhangi bir üniversiteye bağlı değildir.

Sciences Po, siyasal bilimler alanında çok etkindir. Burada 117 ülkeden binlerce öğrenci eğitim görmektedir. Yöneticilerinden birinin ifadesi şu olmuştur: “Biz burada sadece Fransa’yı yönetecek değil, dünyayı yönetecek kim-seler yetiştiriyoruz.” Gerçekten bu iki okulda eğitim gören bir öğrenci, dünyanın herhangi bir yerinde kendisini bu okullar sayesinde bir kimlik sahibi olarak hissetmektedir. Sorbonne Üniversitesi ise daha çok tarihi bir kimlik sunarak Fransız kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu okullar, dünya kültürü ve dünya yönetimine taliptir. Farklı coğrafyalardan, belki de yüzün üzerinde ülkenin gençlerini yetiştirmekte ve onları ya kendi ülkelerine ya da üçüncü bir ülkeye göndermektedir. Şu anda Türkiye’deki üniversiteler de buna odaklanmalıdır. Örneğin Ankara Üniversitesinde Afrika Çalışmaları Enstitüsü, 2005 yılında kuruldu ve tam 20 yıl oldu. Ancak yaptığı faaliyetlerin niteliği beklenen seviyeye ulaşamamıştır.

Bizler kıtayı tanıyan ve kıtayla ilgili uzman yetiştirecek ağları oluşturmak zorundayız. Mevcut eksiklikleri tamamlayıp gerekenleri bir an önce kurarak, uluslararası öğrenci konusundaki farkındalığımızı ortaya koymamız son derece önemlidir. Bu anlamda itibar anketleri, bir an önce başlatılması gereken bir konudur. Kim olduğumuzu anlamamız gerçekten çok önemlidir. Düş-manlar, sahip oldukları bilgilerle birbirlerine karşı galip gelmektedir. Şu anda Afrika konusu, en büyük rekabet alanlarından biri hâline gelmiş durumdadır. Eğer Afrika’dan bahsediyorsak, belki de en dikkat çeken ülke Güney Afrika’dır. Ama Güney Afrika’da bile biz bu şekilde varlık gösterseydik, orada kimler var diye sorgulanırdı.

Türkiye’nin öne çıkmasının temel sebebi, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Afrika’daki 30’un üzerindeki ülkeye gitmesi ve tüm ülke yöneticilerini bu konuda teşvik etmesidir. Örneğin 2014 yılında Çad’da, kamu kuruluşlarımızın yanı sıra, Kızılay, Diyanet ve AFAD gibi sivil toplum kuruluşlarımızın yaptığı yardımlar, toplamda 14 milyon doları bulmuştur. Uluslararası kuruluşlar ise bir bölgede acil ya da kalkınma yardımı yaparken, genellikle yardımların %70’i işletme maliyetlerine harcamaktadır. Yardımların %15’i lojistik ikmal için harcanmakta, yalnızca %15’lik bir kısmı aynî olarak, yani gıda ya da eğitim malzemesi gibi yardımlar olarak doğrudan insanların hizmetine sunulmaktadır. Ancak bizim 14 milyon dolarlık yardımımız, sahadaki uluslararası

yardımlar açısından 100 milyon dolarlık bir etki bırakmıştır. Bizim faaliyetlerimiz, uluslararası yardımların çok daha ötesine geçmiştir.

Başka bir örnek vermek gerekirse, 2005 yılında Nijer’de büyük bir kıtlık yaşanmıştı. O dönemde sivil toplum kuruluşlarımız Nijer’e gitmek istediklerinde irtibat noktaları yoktu. Büyükelçiliğimiz yoktu, Nijer’de hiçbir temsilciliğimiz yoktu ve ilk çalışmalar da oradan başladı. Bugün bu ülkeye gittiğimizde, başkent Niamey de dahil olmak üzere ülkenin en uzak köylerinde dahi Türkiye’nin adı duyulmaktadır. Bu, daha önceki eksikliklerin tamamlanabileceği bir örnektir. Türkiye sahaya inmiş ve sahada tecrübe kazanmıştır. Özellikle diplomatların geçmişte büyükelçiliklerde oturup sadece diplomatik misyonun resmî boyutuyla ilgilenen geleneklerinin Afrika’da işlemediğini, sahada yaşayanlar bilmektedir. Bugün kısmen de olsa elçiliklerimizin içine hem kendi iş adamlarımız hem de o ülkenin insanları rahatça girebilmektedir; biz de onların arasına kolayca karışabilmekteyiz.

Diplomatların özellikle görev yerlerine gitmeden önce Afrika konusunda mutlaka bir sertifika almaları gerekmektedir. Eğer sertifika alamıyorsa, Afrika’da faydalı olma ihtimali çok zayıftır. Bu sadece diplomatlar için geçerli değildir. MAARİF Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü ve kamu kurumlarımızın temsilcileri için de geçerlidir. Eğer onlara belli bir sertifika programı verilmeden sahaya inmeleri sağlanırsa, sahada çekinirler. Halktan kopuk olan diplomatik misyonların, gerçek anlamda kamu diplomasisi bağlamında bir sonucu olmamaktadır. Bugüne kadar da bunun olumsuz sonuçlarını yaşadık.

1993 yılında Mali ve Senegal’e gittiğimde, bu ülkelerin dillerini öğrenmem gerektiğini fark ettim ve 1994 yılında bu iki ülkenin yerel dilleriyle ilgili lisans programına kaydoldum. Dört ay boyunca bu dillerin temel bilgilerini öğrenmeye çalıştım. Bu hem Mali’de hem de Senegal’de işime çok yaradı. Hatta, 30 yıl sonra Senegal’e gittiğimde, o dilin ne kadar önemli olduğunu tekrar gördüm. Bir memurumuz bana dedi ki: “Ben bir kelime bile öğrenmedim.” oysa birkaç kişi orada yaşıyor. Yerel dili öğrenmek önemliydi. Fransız hocamın bana önerisi şuydu: “Ahmet, mutlaka yerel dil konusunda gayret et. Öğrendiğin her kelime sana bir kapı açar.”

Bugün, Türkiye mezunları hemen hemen her büyükelçiliğimizde görev alabilmektedir. Bu, Afrika’daki büyükelçiliklerimizde de geçerlidir. Türkiye’den mezun olmuş Afrikalı diplomatlar, bu ilişkilerde çok önemli bir rol oynayacaktır. Bizim farkında olmadan, gelecekte bu diplomatlar sayesinde iş adamlarımız veya tüccarlarımız Afrika’yla daha yakın temasa geçeceklerdir.

Türkiye’de eğitim alan gençler, Afrika’daki iş fırsatlarını daha yakından takip etme imkânına sahiptir.

Afrika politikasında Türkiye, doğu-batı ya da kuzey-güney ayrımı yapmamaktadır. Bu ayrımlar, sadece kâğıt üzerinde olan şeylerdir. Afrika’yla kurduğumuz ilişkilerde, tarihi bağlar ve kültürel yakınlıklar ön plandadır. Ama şu anda bu ülkelerin bizlere yaklaşımı, geçmişteki sömürge ilişkilerinden farklıdır. Bizim için “hangi ülkenin, geçmişte kiminle olduğu değil, bizimle ne kadar yakınlık kurmaya çalıştığı” önemlidir. Türkiye de bu ülkelere olabildiğince güçlü bir şekilde yakınlık göstermektedir. Örneğin Gine’nin bir önceki cumhurbaşkanı, beş yılda beş kez Türkiye’yi ziyaret etmişti. Bu, Türkiye-Gine ilişkilerinin ne kadar güçlü olduğunu göstermekteydi. Türkiye, Gine’ye ciddi anlamda insani yardımlar sağladı ve ülkenin enerji ihtiyacını tek başına Karadeniz Enerji sağlayarak karşıladı. Bu yakınlık, özellikle darbe girişimleri ve kriz dönemlerinde Türkiye’yi Gine’nin ilk başvurduğu ülke hâline getirmiştir. Gine, Portekiz sömürgesiydi; ancak geçmişteki bağlar değil, bugünkü iş birliği, Gine’nin Türkiye’ye olan yakınlığını pekiştirmiştir. Bu tür bir yakınlık, devlet başkanları arasında bile görülür; bir devlet başkanı, bir başka ülkeyi gerçekten sever mi? Gine Cumhurbaşkanı, Türkiye’yi gerçekten çok sevmektedir ve bu sevgi karşılıklı bir şekilde devam etmektedir.

7. Türkiye’nin Afrika’yla Enerji İş Birliği

Türkiye’nin Afrika’daki enerjideki stratejik rolü giderek büyümektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa’nın enerji güvenliği açısından Afrika’ya olan ilgisi artmıştır. Avrupa’nın Afrika’dan enerji temini konusunda yeni yollar aradığı bir dönemde Türkiye de kritik bir aktör hâline gelmiştir. İki büyük doğal gaz boru hattı projesi vardır: Biri Cezayir üzerinden Nijerya doğal gazını, diğeri ise Batı Afrika sahillerinden İspanya’ya doğal gaz taşıyacaktır. Bu projeler, Afrika’nın enerji potansiyelini daha da ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’nin Afrika’daki enerji alanındaki faaliyetleri, bölgedeki önemli enerji projelerinin bir parçası hâline gelmektedir. Örneğin Türkiye’nin büyük enerji şirketlerinden biri, Afrika’nın çeşitli bölgelerinde doğal gaz altyapısı kurmakta ve bu gazları Avrupa’ya taşımaktadır. Senegal ve Gine gibi ülkelerde enerji sektöründe Türkiye’nin büyük yatırımları bulunmaktadır. Bu yatırımlar, hem Afrika ülkeleri için büyük bir ekonomik fırsat sunmakta hem de Türkiye’nin enerji alanındaki küresel stratejisinin bir parçası olmaktadır. Türkiye, özellikle Senegal ve Moritanya’da doğal gaz santralleri kurmaktadır.

Çalık Holding ile yapılan büyük bir projeyle bu santrallerin tamamlanmak üzere olduğu belirtilmektedir. Bu tür projeler, Afrika'da enerji açığının kapanmasına yardımcı olacak ve Türkiye'nin bu alandaki rolünü pekiştirecektir.

Afrika'da güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve yeşil hidrojen gibi alanlarda da yatırımlar artmaktadır. Almanya'nın bu alanda çok ciddi yatırımlar yaptığı bilinse de Türkiye de kendi projeleriyle Afrika'da enerji sektörüne büyük katkılar sağlamaktadır. Enerji, Afrika'nın en büyük eksikliklerinden biriydi ve Türkiye bu açığı kapatmada önemli bir aktör hâline gelmiştir. Hem doğal gaz hem de yenilenebilir enerji alanındaki çalışmalar, Türkiye'nin Afrika ile olan iş birliğini daha da güçlendirmekte ve yeni dinamikler yaratmaktadır.

8. Türkiye-Afrika Gelecek Tasavvuru

Türkiye'nin Afrika'daki tanınırlığı giderek artmakta ve bu, büyük oranda hem diplomatik çabaların hem de ekonomik ve insani yardımların etkisiyle şekillenmektedir. Özellikle THY'nin 42 Afrika ülkesine günlük uçuşları, Türkiye'nin Afrika'yla olan ilişkilerinin ne kadar derinleştiğinin bir göstergesidir. Afrika'ya sadece yolcu taşımakla kalmayıp aynı zamanda insani yardımlar ve ticari malzeme taşımacılığı da yapılmaktadır. Bu anlamda THY, Afrika'daki Türkiye algısının güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Afrika'da Türkiye'nin tanınırlığı, zaman içinde artan insani yardımlar, eğitim çalışmaları ve Türk şirketlerinin yatırımlarıyla daha da pekişmiştir. Mali'deki Türk yatırımları ve MAARİF okulları gibi sahadaki faaliyetler, bölgedeki Türk varlığını görünür kılmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin gerçekleştirdiği su kuyusu projeleri ve çeşitli sivil toplum faaliyetleri de önemli bir etkiyi beraberinde getirmektedir. Burada önemli olan, Türkiye'nin Afrika'da sadece ticaret ve diplomasi değil, aynı zamanda insanlık adına da faal bir görev üstlenmesidir. Türkler, Afrika'daki zor şartlarda sosyal hizmetler sunarak bölge halkıyla daha yakın bağlar kurmaktadır.

Türkiye'ye karşı bazı yanlış algılar olsa da bunlar genellikle azınlık bir kesim tarafından oluşturulmaktadır. Bu tür menfi algılar, çoğunlukla belirli olaylar üzerinden genelleştirilmekte ve kamuoyunda yanlış bir etkiyle sonuçlanabilir. Ancak Türkiye'nin Afrika'daki varlığının ve katkılarının büyük bir kısmı halklar nezdinde takdir edilmekte ve Türk Hükûmeti ile sivil toplum kuruluşlarının bu süreçteki katkıları oldukça değerli görülmektedir.

Afrika'daki Türkiye imajının daha da güçlendirilebilmesi için kamu diplomasisi açısından birkaç strateji izlenebilir. Öncelikle daha fazla medya

kampanyası, kültürel etkinlikler ve Afrika'daki yerel halkla doğrudan teması teşvik eden projeler hayata geçirilebilir. Ayrıca Afrika'daki Türk mezunlarının iş dünyasında, diplomatik alanda ve toplumda daha fazla söz sahibi olmaları sağlanarak, bu kişilerin Türkiye'yi temsil etme fırsatları artırılabilir. Türkiye'nin Afrika'daki faaliyetlerinin ve ilişkilerinin, kısa vadede değil, uzun vadede büyük bir etkiye sebep olacağı kesindir. Türk halkı ve devletinin Afrika'ya olan ilgisi, zaman içinde daha güçlü ve kapsamlı bir şekilde yansıyacaktır. Afrika toplumları da Türkiye'yi sadece bir ticaret ortağı değil, aynı zamanda insani değerlerle hareket eden bir dost ülke olarak daha iyi tanıyacaktır.

Türkiye'nin Afrika'daki varlığı, özellikle insani yardım konusunda sağladığı hız ve etkinlikle büyük bir takdir toplamıştır. Türk Büyükelçilikleri ve sivil toplum kuruluşlarının etkin iş birliği sayesinde su kuyusu açılması veya gıda yardımlarının hızlı bir şekilde dağıtılması gibi önemli insani yardımlar başarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu tür yardımlar, Türkiye'nin Afrika'daki olumlu imajını pekiştirmektedir.

Türkiye'nin Afrika'daki etkisinin artmasıyla birlikte, bu konuda rakiplerin de devreye girmesi ve başarılarını engellemeye yönelik bazı algılar oluşturulması da söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye'nin, özellikle sosyal medya ve yerel algılar üzerinden gelen olumsuz yansımaları dikkatle yönetmesi gerekmektedir. Ferdî tepkiler veya yanlış bilgilerin yayılması, büyükelçiliklerin ve devletin yürüttüğü başarılı siyasetleri zedeleyebilecek etkilere neden olabilirler.

Türkiye'nin Afrika'daki tanınırlığı giderek arttıkça, bu sürecin doğru bir şekilde yönetilmesi hayati önem taşımaktadır. Özellikle Afrikalı öğrencilerin Türkiye'deki eğitim süreçleri ve Türkiye'deki şehirleri daha iyi tanıyan Afrikalı bireylerin, Türkiye'yi daha güçlü bir şekilde temsil etmeleri bu sürecin önemli bir parçasıdır. Ancak aynı zamanda Türkiye'nin Afrika'da artan etkisi bazı ülkeler için ciddi bir rakip olma anlamına gelmekte ve bu da Türkiye'nin politikalarını daha dikkatli ve stratejik bir şekilde planlamasını gerektirmektedir.

Sonuçta, Türkiye'nin Afrika'daki artan gücü ve etkisi, sadece ekonomik ve diplomatik değil, aynı zamanda kültürel ve insani alanlarda da bir güç gösterisi hâline gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin, daha fazla fırsat yaratabileceği ve daha geniş bir etki alanı yaratabileceği bir dönemde vardır. Bu sürecin, dikkatli bir kamu diplomasisi ve yerel algıları doğru yönetme stratejisiyle sürdürülebilir kılınması gerekmektedir. Afrika konusunda derin bilgi ve deneyime sahip olan büyükelçilerle, akademik birikime sahip uzmanlarla

yürütülen iş birlikleri, ilerleyen dönemde Türkiye'nin Afrika politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir yer tutacak gibi görünmektedir.

Bu çalışmaların özellikle saha deneyimlerinin daha ilmi bakış açılarıyla birleştirilmesi oldukça kıymetlidir. Özellikle Afrika gibi dinamik bir kıtada çok çeşitli aktörlerin iş birliği yaparak ortak stratejiler geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun dışında eğitim ve diplomasi alanlarında sürekli bir iş birliği ve bilgi paylaşımı, sadece bireylerin değil, ülkelerin de daha güçlü ve sürdürülebilir ilişkiler kurmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç

2009 yılında Türkiye'nin Afrika'daki diplomatik misyonlarının sayısının artmasıyla birlikte ülkenin kıtadaki görünürlüğü büyük ölçüde yükselmiştir. Bu gelişme, dış dünyada Türkiye'nin Afrika'daki faaliyetlerinin merak konusu olmasına yol açmaktadır. Özellikle 2020'li yıllarda Afrika konusunun farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya başlaması, Türkiye'nin de bu değişime hazırlıklı olduğunu göstermektedir.

Sömürgecilik döneminde Türkiye'nin kıtadaki varlığı büyük ölçüde sona ermişti. Oysa tarihi olarak Türkler, Afrika'da önemli katkılar sunmuş ve güçlü ilişkiler kurmuşlardı. Bu bağlar ve katkılar, dış güçlerin çıkarlarına ters düştüğü için Türkiye kıtada istenmeyen bir ülke olarak görülmüştür. Türkiye'nin Afrika kıtasındaki genişlemesine ilişkin başlangıçta hem uluslararası alanda hem de iç siyasette şüpheler gündeme gelebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ardından kıta hakkında bilgi sahibi olan kişilerin sayısı çok azalmış ve saha bilgisi aktarımı oldukça kısıtlı olmuştur. 1980'lerin sonları ve 1990'larda Afrika üzerine eğitim almanın gereksiz görüldüğü bir dönem yaşanmıştır.

Afrika, Türkiye için büyük bir imkân sunarken eski sömürgeciler Afrika'nın doğru bir şekilde tanınmasını istememektedir. Özellikle Fransa'nın Afrika ülkelerine bağımsızlık verme sebebi, bu ülkelerin kendi iç siyasetinde görünür olmalarını engellemek isteği olarak belirmiştir. Fransa'nın günümüzde benimsediği "yeni sömürgecilik" düşüncesi, sömürgecilik yaralarının hâlâ kapanmamış olduğunun bir göstergesidir.

Türkiye, Afrika ile ilişkilerini geliştirirken tarihi bağlarından güç alarak kıtada geniş bir alana yayılmıştır. Özellikle sivil toplum kuruluşları hemen her alanda faaliyet göstermektedir. Bu kurumlar, Afrika ülkelerinde yaşanan herhangi bir felaket anında *beklenen kişi* olmuştur. Türk müteahhitlik şirketleri kıtada önemli ihalelere imza atmıştır. Örneğin Senegal'deki uluslararası

havaalanı, kamu binaları, kongre merkezleri ve üniversite kampüsleri Türk firmaları tarafından inşa edilmiştir. Türk şirketleri, hızlı ve nitelikli ihalelere teklifler sunarak yerel insan gücünü de kullanmakta ve istihdam oluşturmaktadır. Bu, Türkiye'nin kıtada farklı bir model olarak görülmesine yol açmıştır. Türkiye, bulunduğu her ülkedeki işlerinde oranın iktisadına doğrudan katkı sağlayan bir ortak olarak konumlanmıştır.

Türkiye'nin Afrika'daki etkisini sürdürebilmesi için uzmanlığa yatırım yapması gerekmektedir. Afrika konusunda uzman kişilerin yetiştirilmesi, ilişkilerin kalıcı ve sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır. Eğitim alanında ise Afrikalı öğrencilere kaliteli bir eğitim sunulmasının yanı sıra bürokratik işlemler konusunda destek verilmesi de büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Afrikalı üniversitelerle ilişkilerin artırılması önemlidir. Türkiye'de üniversiteler daha uluslararası nitelikte olmalı; bu üniversitelerde doktora ve tez çalışmalarına katkı sunan genç araştırmacılar istihdam edilmelidir.

Türkiye, kıtada sömürgecilik sonrası oluşan “her gelen kendi menfaati için gelir.” algısını yıkmaya çalışmaktadır. Bu algının değişmesi, sivil toplum kuruluşlarının sahadaki çalışmaları ve insani yardımlarla mümkün olmuştur. Ancak bu yardımların kalıcı olması, kültürel ve sosyal bağların güçlendirilmesiyle sağlanmalı; bu süreç rızaya dayalı olmalı ve dayatmacı bir yaklaşım benimsenmemelidir.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ: NASIL BİR GELECEK?

Uluç ÖZÜLKER, Büyükelçi (E)

Giriş

Avrupa tarih boyunca dünya savaşlarının çıkış noktası olmuştur. Bu süreç, önce Roma İmparatorluğu ile başlamış, ardından Şariken, Napolyon ve Hitler ile devam etmiştir. Avrupa, sürekli olarak bu savaşların bedelini ödemek zorunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransızlar ve Almanlar, yeni bir savaşı önleyebilecek iş birliği platformu olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulmasına öncülük etmiş ve daha sonraları bu teşkilat, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve ardından Avrupa Birliği (AB) hâlini almıştır.

Normatif bir yapıda olan bu birlikte bütün ülkeler eşit biçimde aynı anayasaya ve kanunlara uymak zorundadır. Birliğe üyelik konusunda fasillara uyulması büyük önem arz etmekte olup bu koşullar altında Türkiye'nin karşındaki birtakım engeller mevcuttur. Yunanistan'la ilişkiler ve özel anlamda Kıbrıs sorunu, bunların başında gelmektedir.

Genel çerçeve çizecek olursak, Türkiye'nin AB üyeliğine mâni olan altı temel sebep vardır. Bunlardan birincisi Müslümanlık, ikincisi Orta Doğu'yla sınırdaş olması, üçüncüsü göç riski, dördüncüsü AB normlarıyla uyum meselesi, beşincisi Kıbrıs sorunudur. Altıncısı ve belki de en önemlisi de Türkiye'nin Avrupa tarafından "Osmanlı'nın varisi" olarak görülmesidir. Zira bu durum, görüşmeler esnasında AB tarafından bir "kuyruk acısı" olarak zaman zaman dile getirilmektedir.

1. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

AB denildiğinde son derece derin ve kapsamlı bir konudan bahsedilmektedir. Bu yüzden öncelikle belirli noktaları öne çıkararak üzerinde özellikle durulması gereken hususları paylaşmakta fayda vardır. Bunu yaparken AB'nin

ne anlama geldiğini ve Türkiye'nin üyeliği konusunda kimin daha istekli veya isteksiz olduğunu da vurgulamak önemlidir. Çünkü gerçek şu ki, yıllar boyunca birçok ülke birliğe katılmıştır. Peki, neden hâlâ Türkiye dışarıdadır? Bunun sebeplerini irdelemek gerekmektedir.

Öncelikle AB nedir? Bunu net bir şekilde ortaya koymak faydalı olacaktır. Avrupa tarih boyunca dünya savaşlarının çıkış noktası olmuş ve savaşlar hep buradan başlamıştır. Neticede bu süreç, önce Roma İmparatorluğu ile başlamış, ardından Şarlken, Napolyon ve Hitler ile devam etmiştir. Avrupa, sürekli olarak bu savaşların bedelini ödemek zorunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Fransızlar ve Almanlar, "Biz, sürekli savaşarak ve birbirimizi tüketerek bir yere varamayız. O hâlde, bundan sonra iş birliğini nasıl organize edebiliriz, bunu tartışalım." diyerek bir araya gelmiş ve önemli bir karar alarak AKÇT'yi kurmayı önermişlerdir. Peki, bu ne anlama geliyordu? Kömür ve çelik, savaş sanayisinin temel unsurlarıdır. Bu yüzden söz konusu iki kaynağın yönetiminin devletler üstü bir sisteme bağlanması, alınacak kararların tüm ülkelerin ortak kararıyla alınması ve Almanya'nın tek başına hareket etmemesi düşüncesi ortaya atılmıştır. Böylece Almanya, sistemin bir parçası hâline gelecek ve kendi başına savaş hazırlığı yapamayacaktı. Almanya da bu öneriyi sıcak bakmıştır.

AKÇT büyük bir başarı kazanmış ve 1952-1955 döneminde etkili bir şekilde işlemiştir. Ancak 1955 yılında çok önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Almanya, 1954 yılında AB'nin diğer beş üyesine başvurarak NATO'ya katılmayı istemiştir. Bu noktada ABD devreye girmiş ve Almanya'ya "Sizi alırız ama asker getiremezsiniz!" demiştir. Hatırlatmak gerekirse II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya ve Japonya –ki her ikisi de savaşı topyekûn kaybetmişti– ABD'nin denetimindeydi. Anayasalarını bile ABD hazırlamış ve federal sistemlerini şekillendirmişti. Her iki ülke de bu sistemi kendileri için olumlu bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Almanya'da dönemin önde gelen isimleri Konrad Adenauer ve Ludwig Erhard'tı. Erhard, maliye bakanıydı; Adenauer ise başbakan (şansölye) olarak ülkeyi yönetiyordu.

Öte yandan Almanya, ABD'nin himayesi altına girmiş durumdaydı. Dolaşısıyla savunma harcamalarına bütçe ayırmak zorunda kalmadıkları için ekonomilerini kalkındırmaya odaklanabildiler. 1960'lara gelindiğinde Almanya, her açıdan güçlü bir konuma ulaşarak dünya sahnesinde saygı duyulan başat güçlerden biri hâline gelmişti. 1955 yılı, Almanya'nın NATO'ya girişi açısından önemli bir dönüm noktasıydı.

Bu dönemde AET'nin temelini atan Roma Antlaşması imzalanmıştır. Roma Antlaşması iki temel prensibe dayanıyordu:

1. Ekonomik birlik oluşturulması,
2. Nükleer alanda kontrollü ve dikkatli hareket edilmesi.

Bu anlaşmayla devletler üstü bir sistemin oluşturulması kabul edilmiştir. Yani Avrupa'daki ülkeler, nükleer kapasite konusunda belirli taahhütlerde bulunarak kurumsallaşmayı kabul etmişlerdir.

Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye ve Yunanistan arasında süregelen siyasi rekabet devam ediyordu. 1950'lerden itibaren iki ülke arasında bir "bilek güreşi" söz konusuydu. Bu noktada ABD'nin uyguladığı bir denge politikası devreye girmiştir: "7'ye 10 politikası." Bu politikaya göre ABD, Türkiye'ye askerî ve ekonomik yardımlar kapsamında 10 birim destek verirse, Yunanistan'a da 7 birim verirdi. Aynı şekilde Yunanistan'a 10 birim verildiğinde Türkiye'ye 7 birim destek sağlanırdı. Böylece iki ülke arasındaki güç dengesi korunmaya çalışılıyordu. Ancak ABD'nin sağladığı silah yardımları belirli sınırlar içindeydi ve gerçek anlamda stratejik bağımsızlık sağlamıyordu. Bu, en net şekilde Kıbrıs çıkarmasında görülmüştür. 1964 yılında Türkiye, Kıbrıs'a müdahale etmeye kalkıştığında Amerikalılar devreye girerek "jamming" (radyo sinyallerinin kesilmesi) uygulamışlardır. Bu teknikle Türkiye'nin askerî haberleşme sistemlerini bozarak gemilerimizin birbirleriyle iletişim kurmasını engellemişlerdir.

Bugün de görülmektedir ki, dış destekle bir yere kadar ilerlenebilir; ancak tam bağımsızlık için kendi gücüne dayanmak esastır. Bu gemilerin hepsi ABD'den alındığı için Yunanistan'ın ve Türkiye'nin gemileri aynı kaynaktan çıkmıştı. Dolayısıyla ABD'nin müdahalesiyle bu gemilerin birbirleriyle iletişim kurmaları tamamen engellenebildi. O dönemde gelişmiş yazılım sistemleri ya da bugünkü bilgisayar teknolojileri mevcut değildi. Bu nedenle sinyal kesildiğinde gemiler arasında koordinasyon sağlamak mümkün olmuyordu.

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Türkiye, ilk kez AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan, Türkiye'den yaklaşık altı ay önce başvurmuştur. Burada önemli bir noktayı vurgulamak gerekmektedir: Türkiye neden AB'ye tam üyelik için başvurdu?

Roma Antlaşması'na göre AB'ye tam üyelik için belirlenmiş iki temel madde vardı: 237. ve 238. madde.

- **237. Madde:** AB ile tüm kriterlerde uyum sağlayabilen ülkeler tam üye olabilir.

- **238. Madde:** Normatif olarak eşitliği sağlayamayan ülkeler, farklı bir statüde değerlendirilebilir.

Eğer bir ülke AB standartlarına tam anlamıyla uyum sağlayamazsa, birlik içinde eşit şartlarda yer alması zorlaşır. Bu durumda devletler üstü sisteme tabi olur ve çeşitli tavizler vermek zorunda kalır.

Türkiye, bu koşullar altında doğrudan tam üyelik başvurusu yapmıştır. O dönemde Türkiye'nin ekonomik yapısı ve uluslararası konumu da bu kararın arkasındaki faktörlerden biri olmuştur. Özellikle Truman Doktrini ve Marshall Planı, Türkiye'nin Batı Bloğu ile olan ekonomik ve siyasi bağlarını güçlendirmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, küresel ticaretin yeniden canlanması için Avrupa ülkelerini ekonomik olarak desteklemeye başlamıştır. Çünkü eğer Avrupa tamamen yıkılırsa ve ticaret durursa, ABD de ekonomik olarak büyük bir yük altına girecektir. Bu nedenle Marshall Planı kapsamında Avrupa'nın kalkınmasına yönelik büyük yatırımlar yapılmıştır. Türkiye de bu kapsamda destek almış ve 1952 yılında NATO üyesi olmuştur. Ancak Türkiye, o dönemde ekonomik açıdan büyük zorluklar yaşıyordu. Ödemeler dengesi ve Merkez Bankası'nın finansal kapasitesi oldukça zayıftı. Bu nedenle AB üyeliği hedeflenirken, ekonomik ve kurumsal altyapının güçlendirilmesi de kritik bir mesele olarak karşımıza çıkıyordu.

O dönemde Türkiye, AB'nin ne olduğunu tam anlamıyla bilmemesine rağmen yine de tam üyelik için başvurmuştur. AB yetkilileri Türkiye'nin 238. maddeye göre ilerlemesi gerektiğini, çünkü tam üye olabilecek seviyeye ulaşamadığını belirtmişlerdir. Aynı sürecin Yunanistan için de işlediğini söylemişlerdir.

O dönemde Avrupa'da iki farklı ekonomik blok vardı: AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA). İngiltere, AB'ye hiçbir zaman tam anlamıyla sıcak bakmamıştır. Bunun yerine 7 ülkenin katılımıyla EFTA'yı kurmuştur. Ancak yıllar sonra İngiltere AB'ye katılmış ve en sonunda Brexit süreciyle ayrılmıştır. İngiltere'nin bu ayrılık süreci sancılı olmuştur. Başbakan, referandumun halk tarafından reddedileceğini düşünerek risk almış, ancak beklenmedik bir şekilde Brexit kararı çıkmıştır. Boris Johnson ve diğer liderler de bu durumun etkilerini yaşamaya devam etmiştir.

AB ile EFTA arasındaki en büyük fark Gümrük Birliği'ydi. AB, bir ekonomik sistemin adıdır ve üyelerinin ortak ekonomik politikalar izlemesini zorunlu kılar. Gümrük Birliği ise üye ülkelerin ortak gümrük tarifeleri uygulamasını gerektirir. Türkiye, Gümrük Birliğine dahil olduğunda dış ticaretinde

belirli kurallara uymak zorunda kaldı. Örneğin, Japon veya Çinli yatırımcılar Türkiye'ye geldiklerinde, AB'yle aynı gümrük politikalarına sahip olması gerekiyordu. O dönemde Çin henüz küresel bir ekonomik güç değildi, ancak Japonya önemli bir aktördü.

Türkiye, Gümrük Birliğini oluşturduğunda sanayi alanında ilk günden itibaren sıfır gümrük oranı geçerli olmuştur. Başlangıçta, 22 yıl süresince adım adım uyum sağlanılacağı düşünülürken AB, ilk günden itibaren tüm sınırlarını topyekûn açmıştır. Bu koşullar altında Türkiye, çok basit bir şekilde şu durumu yaşamıştır: Japonya, bu malı doğrudan doğruya Fransa'ya satmak yerine ilk olarak Türkiye'ye sıfır gümrükle getirerek Türk malı hâline dönüştürmüş ve Türkiye bu malı AB'ye satmıştır. Türkiye sattığında sıfır gümrükle Avrupa'ya girmiştir. Japonya'nın o dönemde gümrük oranı %120'lere çıkmışken, bu durum büyük bir fark yaratmaktadır. Bunu fark ettikleri için Gümrük Birliğini koymuşlardır. Bu birlikteliği sağlayamadığınız takdirde bu avantajı elde edemezsiniz.

Türkiye'nin AB'yi tercih etmesinin dört temel sebebi bulunmaktadır. EFTA'ya baktığınızda hem ülke bazında hem de sistem bazında çok bağlayıcılığı ve güvenilirliği yoktu. Dolayısıyla Türkiye, AB'ye girdiğinde Batı'yla ilişkilerinde topyekûn bir fayda sağlamış oluyordu. İkinci olarak, Türkiye ciddi bir para kazanma şansına kavuşmaktaydı. Avrupa Yatırım Bankaları gibi kuruluşlar bu sürecin parçasıydı. Üçüncü olarak, AB'yle bütünleşmek Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'ndan (GSYİH) başlayarak bütün alanlarda kendini ileriye taşıyabilecek bir konuma gelmesi anlamına gelmekteydi. Dördüncü faktör ise dış ticaretinde büyük bir atılım yapabilme imkânı sunmaktaydı. Bu dört faktör nedeniyle Türkiye, AB'ye girmeyi istemiştir.

2. Türkiye'nin AB Üyelik Yolunda Yaşadığı İç Politik Zorluklar

1950'li yılların sonunda Türkiye'de ekonomik ve siyasi sıkıntıların baş göstermesi, AB'yle ilişkilerde yaşanan ilk zorluklardan biri olmuştur. Zira II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de bir dolar, bir Türk lirasına eşdeğerdi. 1948 yılında yapılan bir devalüasyonla bir dolar 2,80 Türk lirasına çıkmıştır. Ancak bu da uzun sürmemiştir. Kore Savaşı sırasında süreç iyi gitmesine rağmen, savaş bittiğinde dünya konjonktürü de değişmiştir. Türkiye'nin başlıca ihraç ürünleri, özellikle tarım ürünleri, para kazanmamıza engel olmuş ve ekonomik bir darboğaza yol açmıştır.

Çözüm yolları bulmak amacıyla 1958 yılında Alman Şansölyesi, Türkiye'ye davet edilmiş ve ekonomik yardım talep edilmiştir. Bu yardım alınmakla birlikte, diğer yandan AB üyelik yolunda çok sayıda iç politik engeller ortaya çıkmıştır. 1960 ihtilali bunlardan en önemlisidir. Bu koşullar altında AB'nin demokrasi ve insan hakları gibi kriterlerine uyum sağlanamamıştır.

AB, jeopolitik önemi çok büyük olduğu için Türkiye'yle ilişkisini kesmemiştir. Charles De Gaulle, 1968 yılında Fransa'da Cumhurbaşkanı olduğu dönemde, iki dünya savaşında Fransa'yı kurtaran kişiydi. Unutmayalım ki De Gaulle, 1968 yılında bir makale yazmış ve orada şunu ifade etmiştir: "Türkiye, bizim için onulmaz ölçüde gerekli bir müttefiktir." Ona göre Avrupa'nın kuruluşu ancak Paris-Berlin-Moskova-Ankara ekseninde mümkün olur. O dönemde AB, kendi içinde adımlar atamamış olsa da bu tutumu ve düşüncüyü ortaya koymuştu: Paris- Berlin-Moskova-Ankara.

Netice itibarıyla 1961 yılında Türkiye son derece liberal ve özgürlükçü bir anayasa çıkarmış, ancak AB üyeliği konusunda sonunu getirememiştir. Nitekim 1967 yılında Türkiye'de sistem değişmiş ve Süleyman Demirel başbakan olmuştur. Demirel'in Brüksel'deki temaslarının ardından AB, Türkiye'yle tam üyelik hedefine yönelik ortaklık anlaşmasının müzakere edilmesi kararını vermiştir. Aradan bir yıl geçmesinin ardından Türkiye'de iç siyaset yeniden karışmıştır.

1960'larda yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatının başında Turgut Özal bulunuyordu. Burada iki önemli tarih vardır: 12 yıl ve 22 yıl. Bu sürelerin müzakere edilmesi gerekiyordu. Bu sürelerde Türkiye'nin sanayileşme sürecini uzatarak daha rahat bir şekilde üstlenebileceği bir yapıya dönüştürülmek isteniyordu. Yani, 10 yıl daha eklenerek sanayileşme süreci daha rahat gerçekleştirilebilirdi. Normalde burada sizin de aidiyetinizi hayata geçirebilmeniz için mutlaka Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (GATT) başvurmanız gerekmektedir.

GATT, Birleşmiş Milletlere bağlı bir kurumdur ve ekonomiyi teknik açıdan ele alır. Cenevre'deki bu kurum, hiçbir şekilde kendi içinde kapalı bir teşkilatlanma oluşturulmasına izin vermez. Ancak dünyaya açık ve akılcı bir sistem olarak gerçekleştirilebilirse bu mümkündür. Fakat bu durumda, o kapalı yapıyı dünyayla açık bir şekilde entegre edebilmek, gümrükler gibi unsurları eşitlemek gerekir. Yunanistan daha önce benzer bir süreçten geçmişti. Dolayısıyla 12 ve 22 yıllık uyum süreçleri, GATT'ın kabul ettiği müzakereler

sonucu belirlenmişti ve Yunanistan bu süreci tamamladığı için aynı düzenlemenin Türkiye için de yapılması kararlaştırıldı.

Müzakerelerde önerilen hazırlık dönemi, 12 yıla kadar uzanabilen Gümrük Birliğinin ikinci dönemini kapsıyordu. Ardından üçüncü dönem, ne zaman tam olarak olacağı bilinmeyen bir süreçti, ancak bu şekilde ilerlemesi bekleniyordu. Daha da kötüsü, Demirel 22 yıllık bir liste hazırlamak gerektiğini söylemiştir. Bu 22 yıl içinde Türk sanayileşmesinin hedef politikaları belirlenecek ve buna göre bir liste hazırlanacaktı. Ancak Özal, bu listeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine, dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Özal'a dönerek: "Hadi" dedi, "Gördüler bizim ne hâlde olduğumuzu."

1 yıl müzakere sürdükten sonra artık Avrupa tarafı da bıkmıştır. Birinci yıl sonunda Türkiye, AB konusunda birinci felaketiyle karşılaşmıştır. Ondan sonra 6-7 ay boyunca müthiş bir müzakere süreci olmuş, ama hiçbir sonuç alınamamıştır. Netice itibarıyla bu anlaşma kapsamında ortaya konulmuş olan tedbirler ve kaidelerin hiçbirine riayet edilmemiştir. Kısacası, ne zaman AB açısından olumlu bir atmosfer oluşsa Türkiye'de mutlaka üyelik yolunu kesecek bir olayla karşılaşmıştır. Örneğin müzakere masasına oturulacağı süreçte Türkiye'de 70'ler ve 80'ler arasındaki sağ-sol kavgaları ve ölümlere kadar giden bir ortam vardı. Tam bu dönemde ya adliyeden ya polisten ya da ordudan mutlaka bir olay gelir ve bu geldiği anda AB tarafından "demokrasi yoktur" denir ve müzakereler askıya alınır. Gerçekten "Kim kimi istemedi?" sorusunun cevabı, "İki taraf da birbirini istememiştir."

Yunanistan'ın müracaatı ve erken üyelik almasıyla Kıbrıs meselesinin çözümü de zora girmiştir. AB kültürü aslında iki temel üzerine kuruludur. Birincisi, antik Atina'nın mirasıdır; diğeri ise Roma İmparatorluğu'nun hukuk sistemine dayalı olan Roma antlaşmalarının etkisidir. Bu iki temel üzerine şekillenen kültür, Yunanistan'ın Türkiye için önemli bir dost olduğu dönemi de kapsamaktadır. Yunanistan, bu anlamda Türkiye için kritik bir dönem arkadaşısıdır ve önünü kesmek mümkün değildir. Sonuç olarak Yunanistan müracaatını yapmış ve bu müracaat sayesinde erken üyelik sağlamıştır.

Üyelik sonrası işler tersine dönmeye başlamıştır. Kıbrıs meselesi gibi konularda gerekeni yapmak üzere bizden söz alınmıştır. Ancak Türkiye, kendi yurdunda kabul görmüş ve referandumda Rumlar bunu reddetmiştir. Fakat Rumlar, hakkımız olanı vereceklerine dair söz vermişlerdir. Bu doğrultuda ortaklık anlaşması gereği ortaklık konseyini toplama kararı alan Türk tarafı, "Sizinle yaptığımız ortaklık anlaşmasını hayata geçirecek şekilde hareket

edeceğiz.” demiştir ve bu doğrultuda tam üyelik sürecini başlatmıştır; ancak reddedilmiştir. Kendilerine “Bu sözleri neden verdiniz?” diye sorulduğunda Yunanlılar, tehdit etmeye başlamışlardır: “Bunu böyle yaparsanız, Akdeniz havzası konforunuzdan çıkar, çünkü her getirdiğiniz konuyu veto edeceğim.” demişlerdir. Bugün de ellerindeki veto gücünü aynen kullanabilmektedirler.

3. Transatlantik Kavga ve Avrupa’nın Güvenliği

Türkiye-AB ilişkilerinin genel durumu hakkında değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle “Türkiye açısından tam üyelik yolu açıldı mı? Yoksa güvenlik eksenli bir imtiyazlı ortaklık mı söz konusu?” soruları ön plana çıkmaktadır. Nitekim ABD ve AB arasındaki gelişmeler çerçevesinde Türkiye’ye yönelik bazı güvenlik ve Avrupa mimarisi çağrıları söz konusudur. Vurgulamak gerekirse, ABD ile AB hiçbir zaman tam anlamıyla anlaşmamıştır.

İlk büyük anlaşmazlık 1963 yılında yaşanmıştır. O tarihte buna “Tavuk-Şampanya Savaşı” denmiştir. ABD tavuk satarken Fransa bol miktarda şampanya gönderiyordu, ancak taraflar arasında fiyatlandırma gibi sorunlar nedeniyle anlaşmazlıklar yaşanıyordu. O dönemde ABD, Akdeniz’e inmek istiyordu. Bu, sonradan gerçekleşen Büyük Ortadoğu Projesi’nin (BOP) bir yansımasıydı. ABD’nin bu politikayı görmesi AB’yi de harekete geçirmiştir. AB, o dönemde eski sömürgeleriyle (127 gelişmiş ülkeyle) özel anlaşmalar yaparak bu bölgedeki etkisini garanti altına almaya çalışmıştır. Bu yüzden ABD ile AB arasında tarihsel olarak pek iyi ilişkiler olmamıştır. Bugün de aralarındaki sıkıntılar devam etmektedir. Örneğin Slovakya ve Macaristan, Ukrayna konusunda Rusya’nın haklı olduğunu savunmuştur. Oysa AB, tüm üyelerinin aynı görüşte olması gereken bir durumdaydı. Ancak konseyde alınan kararlarda iki ülke veto kullanınca istenen kararlar çıkarılamamıştır. Sonuç olarak AB, başat güçler öncülüğünde kendi güvenliğini sağlayabilmek için daha bağımsız bir örgütlenmeye gitmeye karar vermiştir.

Sayısal verilerle durumu özetlemek gerekirse, NATO’ya üye 32 ülke ittifaka 2024 yılı itibarıyla toplamda 570 milyar dolar katkı sağlamıştır. Ancak ABD, tek başına 986 milyar dolar ödemiştir. Yani ABD’nin katkısı neredeyse diğer tüm ülkelerin toplamından fazladır. Trump, bu durumu eleştirerek Avrupa’nın bu katkırı kendi başına karşılamasını istemektedir. %5’lik bir katkının sağlanması AB için ciddi bir ekonomik yük anlamına gelmektedir. Bu koşullar altında AB, artık ABD’den fayda göremeyeceğini düşünmekte ve yakın gelecekte NATO’dan çıkma ihtimalini de değerlendirmektedir. Trump

da bu durumda kendi askerî teşkilatlarının kurulması gerektiğini söylemektedir. Avrupa'nın bu konuda artık başkalarından yardım beklememesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Son olarak Almanya, her ne kadar Rusya meselesi nedeniyle büyük bir endişe taşısa da askerî kapasite açısından oldukça sınırlıdır. Almanya'nın ordusu, yaklaşık 300 bin askerden oluşmaktadır. Ancak bu güç daha çok iç sorunlarla ilgilenmekte ve dış savaşlara hazırlıklı bir askerî güç olarak görülmemektedir. Bu da Almanya'nın Avrupa'daki güvenliği sağlama noktasında yeterli bir rol üstlenemeyeceği anlamına gelmektedir. Nitekim Almanya'nın yasal düzenlemeleri ve stratejileri, uzun yıllar boyunca askerî gücünü dışarıdan sağlama yönünde olmuştur. Ancak son yıllarda Almanya, artan jeopolitik riskler ve global tehditler karşısında kendi askerî gücünü daha etkin kullanma gerekliliği hissetmeye başlamıştır.

2024 yılında Almanya, 300 milyar euroyu askerî harcamalara ayırarak orduyu güçlendirme adına ciddi bir adım atmıştır. Aslında Almanya'nın silah üretme kapasitesi oldukça güçlüdür; fırkateynler ve tanklar gibi dünya çapında rekabet edebilecek askerî araçlar üretmektedir. Ancak, geçmişte asıl sorun, bu silahları kullanacak profesyonel askerlerin yetersizliği idi. Günümüzde ise Almanya, bu alanda daha fazla yatırım yaparak ordusuyla birlikte sahneye çıkmaya ve savunma kapasitesini artırmaya karar vermiştir. 2025 yılında Almanya'nın askerî bütçesini 500 milyar euroya çıkararak savunma alanındaki taahhütlerini daha da artırdığı görülmektedir. Ayrıca AB'nin dış işleri toplantısında da 800 milyar euroluk yeni bir tahsisat kararı alınmış ve bunun üzerine 150 milyar euro daha ek bir bütçe tahsis edilmiştir. Bu bütçeler Avrupa'nın güvenliği için büyük bir finansal kaynak sağlamaktadır. Ancak bu harcamaların nasıl dağıtılacağı ve hangi alanlarda kullanılacağı konusu henüz netleşmiş değildir.

Avrupa, geçmişte ABD'ye büyük ölçüde güvenerek savunma işini ihmal etmiştir. Ancak ABD'nin stratejik belirsizlikleri ve Rusya'nın oluşturduğu tehdit karşısında Avrupa, artık kendi güvenliğini sağlama yoluna gitme gerekliliği duymaktadır. Bu bağlamda AB'nin NATO'ya olan güveni sarsılmakta ve kendi başına hareket etme yolunda adımlar atılmaktadır. Avrupa'nın savunma politikalarında ABD'nin hegemonyası da artık sorgulanmaya başlanmıştır. Bu noktada Avrupa'nın başat güçlerinin liderliğinde yeni bir savunma stratejisi oluşturulması gerektiği kabul edilmiştir.

AB'nin askerî bir birlik kurma konusundaki isteği hâlâ tartışmalı bir meseledir. Yeni bir askerî teşkilat kurmanın AB bütünü açısından ne derece etkili

olacağı ve bu teşkilatın bir arada nasıl çalışacağı hâlâ belirsizdir. Avrupa'da farklı ülkelerin çıkarları ve savunma politikaları farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle askerî bir birlik kurmak ve bunu AB seviyesinde organize etmek oldukça karmaşık bir mesele hâline gelmektedir.

Danimarka örneği, Avrupa'nın bazı ülkelerinin askerî kapasiteye dair sınırlamalarını göstermektedir. Danimarka'nın askerî gücü, tanklar ve top gibi ağır silahlardan yoksundur. Askerî kapasitesi düşük olsa da Danimarka'nın NATO üyeliği ve güvenlik bağlamındaki stratejik ilişkileri oldukça önemlidir. Aynı şekilde Norveç de AB'ye katılmamış olsa da NATO üyesi olarak güvenliğini sağlamaktadır. Bu ülkelerin güvenlik politikaları, genellikle daha büyük güçlerle iş birliği yapma ve onlardan destek alma üzerine kuruludur.

Diğer yandan Ukrayna'nın AB'ye üyeliği ve özellikle Rusya'nın karşıt tepkisi de dikkat çekicidir. AB'nin Ukrayna'yı üye yapma yönündeki isteği Rusya tarafından kesin bir şekilde reddedilmektedir. Rusya, kendi sınırlarına yakın olan Ukrayna'nın Batı'yla entegrasyonunu kendi güvenliği için bir tehdit olarak görmektedir. Bu sebeple Rusya'nın savunma stratejisi, topraklarını Batı'ya, özellikle de NATO ve AB'ye karşı koruma amacı taşımaktadır.

Rusya'nın ekonomik durumu ise oldukça zordur. Geniş toprakları ve doğal kaynakları olmasına rağmen ekonomik olarak dünya genelinde oldukça düşük bir yer tutmaktadır. GSYİH'si dünya ekonomisinde büyük bir paya sahip değildir ve yaşadığı yaptırımlar ile ambargolar da ekonomik büyümesini sınırlamaktadır. Ancak Rusya, özellikle askerî gücüyle büyük bir stratejik güç oluşturmaktadır. Bununla birlikte Rusya'nın Çin ve Kuzey Kore'yle yaptığı ittifak, Asya'daki stratejik ilişkilerinin güçlendiğini göstermektedir. Ayrıca Şanghay Beşlisi'nin genişlemesi ve Hindistan ile İran'ın bu ittifaka katılması, bölgesel güvenlik dinamiklerini etkilemektedir.

ABD, askerî gücü açısından diğer tüm NATO ülkelerinden daha büyük bir kapasiteye sahiptir. Bu, NATO'nun genel güvenliğinde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kilit rol oynamasını sağlamaktadır. Ancak Rusya'nın ABD ile başa çıkabilme yeteneği sınırlıdır. Özellikle askerî anlamda ABD'nin stratejik üstünlüğü, Rusya'nın uluslararası arenada daha fazla güç kazanmasını engellemektedir.

Sonuç olarak Rusya'nın güvenlik stratejisi, ekonomik zorluklarına ve içsel sorunlarına rağmen askerî kapasitesine dayanarak savunma yapmak ve kendi topraklarını korumak üzerine şekillenmektedir. Çin ve Kuzey Kore'yle kurduğu ittifak, bu stratejiyi güçlendirmek için önemli bir adım olmuştur ve Rusya'nın uluslararası alandaki etkisini artırmaktadır. Dolayısıyla Şanghay On

Dörtlüsü olmuşlardır. Ayrıca Çin, BRICS aracılığıyla şu anda dünya piyasalarında doları kullanabilmektedir. Bütün bu kapsam içinde Rusya-Ukrayna Savaşı, aslında doğrudan doğruya ABD ile Rusya'nın bilek güreşidir. Türkiye de bu anlamda bir açmazdadır. İki camia arasında sıkışmış durumdadır. Şanghay'a sıcak bakan Türkiye, aynı zamanda BRICS'e üyelik başvurusu yapmıştır. Şimdilik bu başvuru kabul edilmemiştir. Bunun sebebi olarak Türkiye'nin aynı açmazı karşımıza çıkarmaktadır: "Batılı mısınız, Doğulu musunuz?"

Ama ikinci bir faktör daha vardır. Bu da çok önemlidir. Türkiye'nin, tıpkı 2002 yılında olduğu gibi, yine üyelik konusunda kesin niyetli olduğunu söylemesi ve gereğini yapması gerekmektedir. Bizi bu kapsam içinde aralarına almaya çalışmalarına rağmen alamamışlardır. Çünkü AB, normatif bir yapıdır. Bütün ülkeler eşit biçimde aynı anayasaya ve kanunlara uymak zorundadır. Aksi takdirde kaos çıkar, o toplumun herhangi bir şekilde bir yere götürülme şansı kalmaz. O yüzden buraya girmek için evvela AB müktesebatına uymanız gerekmektedir. Türkiye ise fasıllar konusunda sonunu görememiştir. Bir tanesi hariç, fasılların hepsi varlığını sürdürmektedir.

Peki, bu koşullar altında Türkiye'nin karşısındaki engel nedir? Yunanistan yumuşamaya başlamıştır. Çünkü Türkiye'yle başa çıkamayacağını niha yet görmüştür. Bazı şeyleri tartışma konusu yapmaktansa bunları müzakere masasında tutmak şeklinde bir yaklaşıma girmiştir. Ancak Kıbrıs konusunda durum hiç de öyle değildir. BM devreye girmiştir. Kısacası hiçbir şeyi değiştirmeden o müzakerelerden bir sonuç alınamamaktadır.

Amerikalıların, Fransızların ve İngilizlerin üsleri de güneyde Kıbrıs'ta bulunmaktadır. Tam üyelik denildiğinde genişletilmiş bir birlik oluşturulabilir. Bu uzun zamandır gündemdedir. Ancak yalnızca kendi yönümüzden gereğini yapmış olmamız kaydıyla bu genişletilebilir. Tam üyelik ise farklı bir boyuttur. Bunun yapıp yapılamayacağı konusunda bir ülke olarak tek başımıza bir taahhüt altına giremeyiz. Unutulmaması gereken bir husus da Türkiye'nin Osmanlı'nın varisi olmasıdır. AB, bu konuda konuşurken dönem dönem "Kuyruk acımızı hâlâ unutmadık." demektedir.

4. AB'nin Kıbrıs Meselesine Yaklaşımı

Rusya-Ukrayna Savaşı ve Trump'ın Avrupa'nın güvenliğine bakışını da ele alırsak, kendini güvende hissetmeyen AB'nin Güney Kıbrıs'a ve Yunanistan'a rağmen Türkiye'ye yeşil ışık yakıp yakmayacağı da merak edilen sorular arasındadır. Fakat bu mümkün görünmemektedir. Bugüne kadarki en

büyük sorunumuz da budur. İki devlet esası üzerine bina edilmiş bir sistemden başka kurtuluş yolu yoktur. Bunu kabul ettirmek de mümkün değildir. Güney Kıbrıs'ta Amerikalılar ve Fransızlar üs yapmışlardır. İngilizlerin zaten üssü vardı. Yunanistan'da ise dokuz tane Amerikan üssü vardır.

Kıbrıs, Atatürk'ümüzün ifadesiyle, "Benim güneydeki can damarımdır." Oraya bir yabancıyı yerleştirdiğiniz anda benim buradaki güvencem elden gider. Onun için de Türk tarafının tanınma konusundaki ısrarı ve mücadelesi son dönemde artmış durumdadır. Avrupa da Türkiye'yi gözden çıkardıklarında işlerinin çok zor olacağının idrakındadır. Hepsi bu endişeyi paylaşmaktadır ve Türkiye'yle diplomatik temaslarını sıklaştırmışlardır. Dahası Yunanistan'ı ve Güney Kıbrıs'ı da aforoz etmişlerdir. Kıbrıs ve Ege'deki olaylar bağlamında Türkiye çok fazla güçlenmeye başlamıştır. Diğer yandan İngiliz uçakları, İngiliz-Alman ortak uçakları, ABD'den F-35'ler, füzeler, Fransız füzelerinin Türkiye'ye satılması yolunda ciddi bir mesafe alınmaya başlanmıştır. Miçotakis ABD'ye gitmiş ve "Türkiye zaten beni aştı, bir şey yapacak konuda değilim ama bunları da aldıktan sonra, benim aldığım F-35'ler, verdikleriniz, bunlar hiçbir işe yaramayacak. Dolayısıyla Türkiye'yi dizginleyin, durdurun." şeklinde bir müracaatta bulunmuştur.

Türkiye'yi düşman gibi gören, yani davranışlarıyla da aslında çok dostumuz olmadığını ortaya çıkaran Macron ise Miçotakis'i deyim yerindeyse "kapağı koymuş" ve "Türkiye'ye inanamayacağınız kadar çok ihtiyacımız var ve olmaya devam edecek. Çünkü biz artık Avrupa olarak güvenliğimize kendimiz sağlayacağız ve ileri karakol olarak Türkiye bizim için hayattır. Sen o kadar önemli değilsin." demiştir.

Miçotakis sağ salim dönmüş olmakla birlikte burada da güzel bir ders almıştır. Dolayısıyla eski gücü yoktur ama Türkiye'nin de AB'ye girebilmesi için çok şeyi değiştirmesi lazımdır. Normatif olarak evvela önümüze 150 bin sayfalık müktesebatı koyacağız ve bunlara uyum sağlayacağız.

5. Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ ve İslamofobinin Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi

Avrupa'da yükselen aşırı sağ ve İslamofobinin Türkiye-AB ilişkilerine etkisini farklı boyutlardan incelemek mümkündür. Öncelikle Avrupa'nın bizi nasıl gördüğüne bakmak gerekmektedir. Bu konuda din, yani Müslümanlık bir numaralı faktördür. Bugün ABD'de de benzer sıkıntılar vardır. Trump, geri giden bir ABD devralmıştır. Ekonomik açıdan da çok büyük sıkıntılar bulunmaktadır.

Bu nedenle her tarafa saldırmakta ve vergileri artırmaktadır. Bunların hepsinin arkasında yeniden toparlanmak ve zenginleşmek inancı vardır. Aksi takdirde ABD ters yüz gitmektedir. Eyaletler de kendi içinde huzurlu değildir. Ama bu Avrupa için de geçerlidir. Avrupa da ekonomik açıdan çok büyük sıkıntılar içindedir. “Diz çökmez” denilen Almanya, bugün diz çökmektedir.

Peki, bu durumda ne olacaktır? Oradaki insanlar başkalarının sırtından geçinmeye alışmış durumdadır. İki yüz yıldır sömürgeci idareler aracılığıyla dünyayı sömürmüşlerdir. Şimdi ise sığınabilecekleri bir delik kalmamıştır. O mağaralar kapanmış durumdadır. Peki, bunun yerine ne konulacaktır? Yaşlanan bir nüfus ve Z kuşağı vb. ABD açısından da durum aynıdır. Hepsinin ötesinde onların da bir şeyleri eksiktir. Askerî harcamaları artmıştır. Peki, bu gidiş nereye varacaktır?

Bu durum, AB’nin kendi içinde sorgulaması gereken bir noktaya taşımaktadır. Bundan dolayı da bir “hazımsızlık” başlamaktadır. Bu hazımsızlığın birkaç boyutu vardır. Birincisi, göç konusunu insanlık dışı bir şekilde ele almaya başlamalarıdır. ABD de bunun içindedir. Göç meselesini insanlık dışı bir seviyeye taşımaktadırlar. İnsanların ölümüne aldırmamaktadırlar. Ancak o insanlar giderse Almanya gibi bir ülke ne yapacaktır? Gençler ve daha düşük yaşlardaki kişiler oradan giderse ne olacaktır? Almanya bu açığı nasıl kapatacağı? Mümkün değildir. Burada bir çıkmaz vardır. Bu insanlar davet edilecek ve orada yaşamalarına imkân tanınacaktır. Ancak bunu yapmalarıyla birlikte işsizlik oranları artacaktır. Daha yaşlı olanlar ve diğer kesimler için durum daha zorlaşacaktır. Kendi geleceklerini ekonomik açıdan tehdit altında gören bir Almanya ortaya çıkacaktır. Peki, o zaman ne yapılacaktır? “Bunu kabul edemem, yapamazsınız.” diyeceklerdir.

Bir diğer faktörden bahsetmek gerekirse; bütün bu koşullar altında III. Dünya Savaşı’ndan bahsedilmeye başlanmıştır. III. Dünya Savaşı, tam anlamıyla top ve tüfekle olacak bir şey değildir.

Bugün Almanya’nın katı politikalarıyla kendi kendini yıpratmış görülmektedir. Buna ek olarak diğer ülkeler de bu duruma katılmaya başlamışlardır. Irkçılık, bu şekilde kendini göstermektedir. Çünkü göçmenler, buraya vatan-daşlık yoluyla kabul edilenler ve göçmen olarak gelenlerdir. Dolayısıyla Avrupa’da sekiz ülke şu anda kendilerini ayağa kaldırmak ve bu durumu düzeltmek için söz konusu politikayı gündemlerine almış durumdadırlar.

Türkiye’nin bu süreçten vazgeçebileceğini düşünmek zor görünmektedir. Ancak karşı tarafın da bu koşullar altında “evet” demesi için bizden beklediği adımların ne kadar gerçekleşeceğini tahmin etmek zordur. Çünkü Avrupa’nın

bu konudaki yaklaşımı, Türkiye'nin prestiji ve bulunduğu coğrafi konum itibarıyla önemli riskler taşımaktadır. O yüzden bir arada yaşamak mümkün olabilir; ancak bunu yaparken aidiyetimizin ne olacağına da karar vermeliyiz. Eğer NATO ve ABD arasında bir ayrılma durumu söz konusu olursa, bu durum büyük bir değişim yaratır ve Avrupa'nın yaptığı hazırlıklar da bu varsayımına dayanmaktadır. Eğer böyle bir ayrılık gerçekleşirse Türkiye'nin Avrasya'ya yönelme ihtimalini de göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu durumu bir kez denemiş ama o dönemde başka niyetlerle hareket etmiştir. Çünkü Müslüman dünyasıyla ilgili bir perspektif vardı; ancak aynı zamanda Avrasya boyutunu da Türk Devletleri Teşkilatının bir parçası olarak görmek gerekir. Bu durumun gelecekte bir önem kazanacağı öngörülebilir. Önümüzdeki beş yıl, iklim değişikliği de dahil olmak üzere pek çok açıdan önemli gelişmelere sahne olacak gibi görünmektedir.

Sonuç

1996 yılından itibaren Türkiye, ülkedeki artan politik kavga, demokrasi ve insan hakları sorunları üzerine Avrupa Konseyinin denetimi altına girmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Avrupa Konseyinde askıya alınmasına ve hemen akabinde, 2002 yılında AB'den dışlanmasına yol açmıştır. Nitekim Türkiye'nin üyelik koşullarını yerine getiremediği 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde karara bağlanmıştır. Sonuç olarak, bu süreç de başarısızla sonuçlanmıştır.

Buna rağmen Türkiye, günümüzde sahip olduğu jeopolitik önemle büyük bir rol oynamaktadır. Zira, yukarıda sayılan Orta Doğu'yla sınırdaş olma, göç vb. hususlar etkisini korumaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin jeopolitik açıdan AB nezdindeki önemi hâlen çok büyüktür. Bugün Türkiye'den vazgeçildiği takdirde, AB kendini güvende hissetmeyecektir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için "tam üyelik süreci" başlatılmış ve Türkiye, Avrupa Konseyinin gözetim ve denetiminden çıkmıştır. Ancak geline nokta itibarıyla, Türkiye yeniden Avrupa Konseyinin denetimi altındadır.

Sonuç olarak, "Türkiye AB'ye girebilir mi?" sorusunu cevaplamak gerekirse, bugünkü koşullar altında bir ilerleme kaydedilemediği ortadadır. Türkiye, AB üyeliğini kaçırmıştır. Neden? Çünkü AB, normatif bir yapıdır. Bütün ülkeler eşit biçimde aynı anayasaya ve kanunlara uymak zorundadır. O yüzden, üyelik konusunda evvela bu normlara uyulması gerekmektedir. Türkiye'nin geçmişte yaşadığı zorlukları unutmadan geleceğe yönelik stratejik planlamalar yapması gerekmektedir.

AVRASYA VE TÜRKİYE

Alev KILIÇ, Büyükelçi (E)

Giriş

Avrasya ve Türkiye'nin konumu özel bir öneme sahiptir. Devletler, Avrasya'yı tanımlarken kendilerine özgü jeopolitik anlamlar yükleyebilmektedirler. Örneğın Rusya, Avrasya tanımını yaparken özellikle Orta Asya'yı kendi "arka bahçesi" olarak konumlandırmaktadır. Çin ise Avrasya'yı "Batı'ya açılan kapısı" olarak ve aynı zamanda "yayılma ve iletişim noktası" olarak görmektedir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeopolitik konumu, "Batı'nın en doğusu" ve "NATO'nun doğu karargâhı" olarak tanımlanıyordu. SSCB'nin dağılmasından sonra ise Kafkasya ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte Türkiye'nin ufku birdenbire genişlemiştir. Böylelikle Türkiye, aynı zamanda "Doğunun en batısı" hâline gelmiştir. Bir anlamda Türkiye, yeniden gelişen Avrasya coğrafyasının merkezi bir noktasına yerleşmiştir. Bu merkez, Avrupa ve Asya arasındaki perdelerin ve engellerin kalktığı bir coğrafyayı ifade etmektedir.

Türkiye'nin Avrasya'ya yaklaşımı ve Türk dünyasına yönelik politikaları bazen Batı'ya bir alternatif olarak görülebilmektedir. Oysa Türkiye için Doğu ve Batı arasındaki ilişki, birbirini tamamlayan unsurlar olup alternatif değil, tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Türkiye, Batı'yla ilişkilerini güçlü tutarken aynı zamanda Doğu'yla da güçlü bağlar kurmak durumundadır. Her iki tarafla kurduğu ilişkiler, Türkiye'nin küresel saygınlığını artırmakta ve güçlendirmektedir.

1. Avrasya Kavramına Bakış

Avrasya ve Türkiye'nin konumu günümüzde özel önem taşımaktadır. Avrasya'nın çok çeşitli tanımları vardır. Avrasya'yı çoğu ülke veya çoğu düşünür kendine göre tanımlamakta, bu yüzden kavram biraz kötü ve yanlış anlaşılan bir hâle gelmektedir. Örneğın bu kavramın öncülerinden, Rusya Federasyonu'nun düşünürlerinden ve iktidara yön veren fikir insanlarından biri olan

Aleksandr Dugin'in bir Avrasya tanımı vardır. Bu, daha çok SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya üzerinde "Rusya'nın arka bahçesi" olarak görülmesini amaçlayan bir anlayışla tanımlanmaktadır. Çin'in de kendine göre bir Avrasya tanımı vardır. Çin, Avrasya'yı "Batı'ya açılan kapısı" ve aynı zamanda "yayılma ve iletişim noktası" olarak görmektedir.

Türkiye ise Avrasya'yı çok daha farklı bir konumda değerlendirmektedir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin jeopolitik konumu ve dünyadaki yeri "Batı'nın en doğusu" ve "NATO'nun doğu karargâhı" olarak tanımlanmıştır. Eski İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in çok bilinen bir tanımlaması vardır: "II. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'ya bir demir perde inmiştir." Bu doğru bir ifadedir ama eksiktir. Bu perde sadece Doğu Avrupa'ya değil, Türkiye'nin de doğusuna inmiştir. Böylece Türkiye'nin Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve bütün Orta Asya'yla olan ilişkisi tamamen kesilmiştir.

O tarihlerde Türkiye'den komşu Gürcistan'a gidebilmek için eğer kara yolu kullanılamazsa yalnızca Moskova üzerinden ulaşmak mümkündü. Türkiye böyle bir konumdaydı. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Kafkaslar ve Orta Asya cumhuriyetlerine gitmesi pek kolay değildi ve vize alamazlardı. Hatta resmî ziyaretlerde bile bazı ülkelere gidilmesine izin verilmezdi. Örneğin Azerbaycan'a gidişe izin verilmezdi. Eğer bir Orta Asya cumhuriyetine gitmek isterseniz genellikle diğer ülkeler önerilirdi; örneğin Özbekistan ve Kırgızistan'a gitmek gibi. Dolayısıyla Türkiye, "Batı'nın en doğusuydu" ve kendisini de buralardan "bir perdeyle ayrılmış" şekilde buluyordu.

SSCB dağıldıktan sonra Rusya Federasyonu başta olmak üzere on beş cumhuriyet ortaya çıkmıştır. Rusya dışında kalan on dört ülkeden üçü Kafkas ülkesi, beşi Orta Asya cumhuriyeti olmak üzere toplam sekiz ülke Türkiye'nin doğusunda yer alıyordu.

Dolayısıyla SSCB dağılınca ufku birdenbire genişleyen Türkiye, "Batı'nın en doğusu" olmaktan çıkmıştır. "Batı'nın en doğusu" artık Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'a olmuştur. Aynı zamanda Türkiye de "Doğu'nun en batısı" hâline gelmiştir. Bir anlamda Türkiye, yükselmekte olan Avrasya coğrafyasının merkezi bir noktasına yerleşmiştir. Bu merkez, Avrupa ve Asya arasındaki perdeler ve engellerin kalktığı bir coğrafyayı ifade etmektedir.

Türkiye'nin Avrasya anlayışı da buradan kaynaklanmaktadır: Avrupa ve Asya'yla iletişim hâlinde ve tam merkezlerinde yer almak. Bundan sonra birbirlerine muhtaç veya bağlantılı durumda olan Avrupa ve Asya arasındaki bağlantıyı sağlayacak coğrafi konumda da Türkiye yer almaktadır.

Daha önceleri Türkiye'nin bu konudaki anlayışı daha da genişti. SSCB dağıldıktan sonra, 1992 yılında Turgut Özal döneminde Türkiye'nin öncülüğü ile KEİ toplantısı yapılmış ve bir örgüt kurulmuştur. Türkiye, kendisinin de içinde yer aldığı bu merkezi coğrafyayı genişletilmiş Karadeniz Havzası olarak da görmeye başlamıştır. Bunun içinde KEİ'nin 13 üyesi de vardır. Bunlar; bütün Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler, Kafkas ülkeleri ve Balkan ülkeleri sayılabilir.

Türkiye, böyle bir coğrafyayı "Avrasya'nın jeopolitik merkezi" olarak tanımlayan bir kavram geliştirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Türkiye tüm Orta Asya cumhuriyetlerini dünyada ilk tanıyan ülke olmuştur. Aynı şekilde Ermenistan da dahil olmak üzere Kafkas ülkelerini tanımış ve bunlarla hızlı bir iş birliğine girmiştir. Orta Asya cumhuriyetleri ile yıllardır ayrı kalan akrabalar olarak kucaklaşmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Avrasya kavramı o günlere dayanmaktadır: "Doğu ile Batı arasında iletişimi ve olması gereken yaklaşımı sağlamak." Bunun ekonomik açıdan da son derece önemli bir gerekçesi vardır.

SSCB dağıldıktan sonra Batı'nın ve özellikle ABD'nin tehdit olarak görmeye başladığı ülke Çin olmuştur. Çünkü Çin, yükselen bir güç olarak ve çok kısa sürede dünyanın ikinci ekonomik gücü hâline gelmiştir. Dolayısıyla durağanlaşan Batı Avrupa ile ekonomik olarak yükselen Çin arasındaki ilişki, bu iki kutup arasında ekonomik bir iletişimi zorunlu hâle getirmiştir. Bu ekonomik iletişimin nasıl sağlanacağı sorusu gündeme gelmiştir. O zamana kadar tek yol, Süveyş Kanalı üzerinden deniz yoluyla nakliyattı. Ancak ortaya daha seri, daha kapsayıcı ve bölge ülkelerini içine alan bir ulaşım ve iletişim yolu açma ihtiyacı doğmuş, bu düşünceye öncülük eden ülke de Çin olmuştur. Bu düşünceden yola çıkarak "Kuşak ve Yol Girişimi" ya da "Barış Yolu Kuşağı" denilen projenin temelleri atılmıştır.

Bugün gelineen noktada, Çin'in özellikle Moğolistan, Kazakistan ve Rusya üzerinden Batı'yla ulaşımını sağlayan kara ve demir yolu bağlantısı vardır. Ancak özellikle Ukrayna Savaşı sonrası Rusya'ya uygulanan ambargoların etkisiyle yeni bir yol arayışı ortaya çıkmış, bu arayış da bugün "Orta Koridor" olarak bilinen "Tarihi İpek Yolu" hattının iletişim yolu hâline gelmesini sağlamıştır. Türkiye, bu süreçte gelişmeleri erken dönemde fark eden ve bu oluşumun bilincinde olarak harekete geçen bir ülke olmuştur. Avrasya kavramı da bu bağlamda Batı ile Doğu arasındaki iletişimi sağlamak adına şekillenmiştir.

2. Türkiye ve AB'nin Orta Asya Politikaları

SSCB dağıldıktan sonra doğudaki sekiz cumhuriyet hazırlıksız bir şekilde bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Aslında SSCB'nin bu kadar çabuk dağılacağı beklenmiyordu. Zayıflayan ve yürümeyen bir sistem mevcuttu, ama bu dağılışın 15-20 yıl içinde olacağı düşünülüyordu. Ancak Sovyetlerin lideri Mihail Gorbaçov'un *Perestroika* (Yeniden Yapılanma) süreciyle ülkenin dağılması inanılmaz bir hızla gerçekleşmiştir. Orta Asya ve Kafkasya'daki cumhuriyetler ise hiç beklemedikleri bir şekilde kendilerini bağımsız devletler olarak bulmuştur.

Bu durumun ekonomik yönü ise son derece sıkıntılı olmuştur. Zira Sovyet sistemi, mal üretiminde her bir cumhuriyetin tek başına yetkin olamayacağı bir şekilde tasarlanmıştı. Hammadde bir yerden gelir, parçalar başka bir yerden tedarik edilir ve nihai ürün yalnızca tek bir cumhuriyet tarafından üretilmezdi. Bu, Rusya Federasyonu için de geçerliydi. SSCB dağıldığında ülkeler, birbirlerine bağlı olan üretim zincirlerini kaybetmişler ve bu durum büyük bir karmaşa yaratmıştır. Bu devletlerin çoğu kendi başlarına müstakil bir üretim yapabilecek kaynaklara sahip değildi ve bu durum çok sıkıntılı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. KEİ bu bağlamda önemli bir adım olmuş, en azından Karadeniz bölgesindeki ülkelerin bu ekonomik sıkıntılarını hafifletmeyi hedeflemiştir. Ancak Orta Asya cumhuriyetleri için bu durum çok daha telafisi zor bir hâle gelmiştir. Sonuçta Orta Asya cumhuriyetleri ister istemez Çin ve Rusya'nın nüfuzu altında gelişme imkânı bulmuştur.

Türkiye, 1991 yılından itibaren Orta Asya cumhuriyetlerine hızla destek verme arayışına girmiştir. O dönemde bu bölgelere uçan tek hava yolu şirketi Türk Hava Yolları'ydı; yani başka bir vasıtayla bu bölgelere gitmek mümkün değildi. Türkiye aynı zamanda bu ülkelere ilk ekonomik yardım ve desteği gönderen ülke olmuştur. Ancak bu ülkelerin ihtiyaçları çok çeşitli ve karmaşıktı. Türkiye başlangıçta iyi niyetle büyük vaatlerde bulunmuş, ancak bu vaatlerin çoğu ekonomik ve jeopolitik kısıtlamalar nedeniyle yerine getirilememiştir.

Türkiye, Batılı müttefiklerine şu mesajı vermeye çalışmıştır: "Burada büyük bir jeopolitik boşluk vardır ve bu ülkeler Batı'ya uzanmak istemektedir. Eğer bu boşluğu dolduramazsak, bunu Çin ve Rusya doldurur." Türkiye, bu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak için destek vermiş, ancak Batı'dan bu konuda herhangi bir anlayış ve destek alamamıştır. Sonuçta ilk 10 yıl boyunca Türkiye, birçok vaadi yerine getiremeyen bir ülke olarak görülmeye başlanmış ve bu durum söz konusu ülkelerde büyük bir hayal kırıklığına yol

açmıştır. Bu hayal kırıklığı, Türkiye'nin bu bölgelere olan yakınlığı ve katkısı konusunda bir dönüm noktası olmuştur.

İlk 10 yıldan sonra Türkiye daha gerçekçi bir yaklaşım benimsemiş ve kendi imkânlarını daha açık bir şekilde belirleyerek politikalarını netleştirmiştir. Bundan sonra Türkiye sınırlı imkânlarıyla Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkelere somut yardımlar yapmaya başlamıştır. Özellikle eğitim alanında bu ülkelerden çok sayıda öğrenci Türkiye'ye gelmiş ve farklı disiplinlerde eğitim almıştır. Bu öğrencilerin çoğu bugün ülkelerinde önemli görevlerde bulunmaktadır. Bu da Türkiye'nin bu bölgeyle olan ilişkilerinin uzun vadeli meyveleri olarak görülebilir.

Bu ülkelerdeki üst düzey bürokratların çoğu Türkiye üniversitelerinden mezun olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye, ekonomik, iletişim, eğitim ve birçok alanda bu ülkelere sunduğu imkânlarla önemli bir destek sağlamıştır. Bu çerçevede iki ortak üniversite kurulmuştur: Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan'da Manas Üniversitesi. Bu ülkelerle yapılan diğer ortak üniversite projeleriyle de Türkiye, Türk dünyasıyla ilişkilerini güçlendirmeye devam etmektedir. Bugün Türk dünyası dayanışması, gerçek anlamda bir iş birliği ruhu içinde her geçen yıl daha da pekişen bir birlikteliğe dönüşmektedir.

1992 yılında kurulan Türk Konseyi (Keneşi) başlangıçta kültürel dayanışma amacı gütmekteydi. Her bir Türk devleti bir araya gelerek Türk dünyasının temellerini atmaya çalışmıştır. Türk Konseyi zamanla büyüyerek sadece kültürel iş birliğini değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasi alanları da kapsayan geniş bir platforma dönüşmüştür. Günümüzde Türk Konseyi, İstanbul'da kurulan Sekreteryâ ile uluslararası standartlara sahip bir yapı hâlini kazanmış ve TDT'ye dönüşmüştür. 2040 Vizyonu ile gelecekteki hedeflerini belirlemiş olan TDT, Türk dünyasının ortak anlayış ve vizyonunu temsil eden güçlü bir devletlerarası örgüt hâline gelmiştir.

Türkiye'nin Doğu'ya açılımı bazı yanlış anlaşılmalara karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'nin Avrasya yaklaşımı ve Türk dünyasına yönelik politikaları bazen Batı'ya bir alternatif olarak görülmektedir. Oysa Türkiye için Doğu ve Batı arasındaki ilişki birbirini tamamlayan unsurlar olup alternatif değil, tamamlayıcı bir nitelik taşır. Türkiye, Batı'yla ilişkilerini güçlü tutarken aynı zamanda Doğu'yla da güçlü bağlar kurmak durumundadır. Her iki tarafla kurduğu ilişkiler Türkiye'nin küresel saygınlığını artırmakta ve güçlendirmektedir. Türkiye'nin AB ile olan süreci hâlâ bitmemiş bir macera

olarak görülmeli ve zemin zayıf olsa da bu ilişkiyi sürdürme kararlılığı devam etmelidir.

AB'nin bazen ön yargılı bir yaklaşım sergilemesi, Türkiye'nin yükselmesini tehdit olarak gören bazı ülkelerin varlığından kaynaklanmaktadır. Ancak bu yaklaşım, AB'nin kendi çıkarlarına da zarar vermektedir. AB'nin Semerkant'ta Orta Asya cumhuriyetleriyle Nisan 2025 tarihinde gerçekleştirdiği ilk Liderler Zirvesi, aslında Türkiye'nin uzun yıllar önce dile getirdiği bir çağrının meyvesidir. Bu çağrı, "Orta Asya'da büyük bir potansiyel var. Gelin birlikte bu boşluğu dolduralım." şeklindeydi. AB, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar'daki etkisini bilmekte ve bu bölgelerde Türkiye'nin konumunu da takdir etmektedir. Eğer AB realist bir yaklaşım benimser ve bu bölgelerde Türkiye'yle birlikte hareket ederse, bu durum her iki taraf için de "kazan-kazan" anlamına gelecektir.

AB, Orta Asya cumhuriyetleri ile Semerkant'ta imzaladığı stratejik belgede özellikle dördüncü maddede ciddi bir hata yapmıştır. Bu madde, Orta Asya cumhuriyetlerinin BMGK'nın bazı kararlarına uymayı kabul ettiklerini belirtmektedir. Bu kararlar ise zamanında Rum ve Yunan baskılarıyla alınan ve KKTC'nin tanınmamasını öngören kararlardır. Bu, Türkiye'yi sadece dışlamakla kalmayıp Ankara'ya karşı açık bir adım atılması anlamına gelmektedir. Ancak burada suçlanması gerekenler Orta Asya cumhuriyetleri değil, bu durumu dayatan AB'nin dar görüşlülüğüdür. Bu ülkelerin Batı'ya açılma ihtiyaçları ve ekonomik, finansal destek arayışları, AB'nin onlara verdiği bu geçici desteği kabul etmelerini zorunlu kılmıştır. AB'nin verdiği 12 milyar euroluk yardım aslında bu ülkelere bir tür "rüşvet" olarak kullanılmıştır.

AB'nin Orta Asya'daki tutumu sadece Türkiye'yi dışlamakla kalmamakta, aynı zamanda stratejik çıkarları da göz ardı etmektedir. Orta Koridor'un önemi zirvede vurgulanmış, fakat burada Türkiye'nin adı geçmemiştir. Oysa bu koridor, Türkiye üzerinden geçmek dışında bir seçenek sunmamaktadır. Rusya hattının kullanılamaz hâle gelmesinin ardından bu koridorun öneminin arttığı bir dönemde Türkiye'nin bu hattın geçiş güzergâhındaki rolü göz ardı edilmektedir. Türkiye'nin adının geçmemesi, AB'nin Türkiye'yi saf dışı bırakma çabalarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ancak bu stratejik bir hata olup Türkiye'nin rolü göz ardı edilemez. Bu, AB'nin stratejik düşüncesine olan saygıyı zedeleyecek ve uzun vadede hem Türkiye hem de Orta Asya cumhuriyetleri için olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

3. Rusya ve Çin'in Orta Politikaları

Rusya uzun bir süre boyunca Orta Asya'yı "eski Sovyet coğrafyasının arka bahçesi" olarak görme eğilimindeydi. Bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisinin devam edeceği düşünülüyordu. Ancak Türkiye'nin de etkisiyle özellikle SSCB'nin çöküşünden sonra bu anlayış büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Çarlık Rusyası, 1820'lerden itibaren Orta Asya'ya girmeye başlamış, 1884 yılında Türkmenistan'daki son direnişin ardından tüm Orta Asya'yı ele geçirmiştir. Bu durum SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Bu süreç, 1991 yılındaki bağımsızlıklarına kadar Orta Asya ülkeleri için Rusya'nın egemenliğinde geçmiştir. Hem Çarlık Rusyası hem de SSCB, bu toprakları asimile etmeye ve kendi egemenliklerine entegre etmeye çalışmıştır.

1990'ların başına kadar bu coğrafyada Rusça dışında başka bir dil konuşulmamıştır. Rusça resmî dil olarak kabul edilmiş, eğitim sisteminde bu dil öğretilmiş ve ekonomik yapı tamamen Rusya'nın denetiminde olmuştur. Bağımsızlıklarını ilan eden bu ülkeler, ilk etapta kültürel olarak Rus egemenliğinden kurtulmak istemiştir ve kendi dillerini ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Böylece Kazakça, Özbekçe, Türkmence ve Kırgızca gibi diller resmî dil hâline gelmiş ve Latin alfabesine geçiş yapılmıştır. Bu adımlar, Türk Konseyinin de büyük katkılarıyla atılmıştır.

Zaman içinde Rusya'nın Orta Asya üzerindeki nüfuzu giderek azalmaya başlamıştır. Ukrayna Savaşı ve diğer gelişmeler, Rusya'nın bu bölgeyi kontrol etme becerisini ciddi şekilde sorgulatmıştır. Eski Sovyet anlayışını sürdüren Rusya, nükleer gücüne dayanarak askerî ve güvenlik gücüyle bu ülkeleri etkisi altında tutmaya çalışmış, ancak Orta Asya'da bu yaklaşım yeterli olmamıştır. Ekonomik olarak Çin bölgeye nüfuz etmeye başlamıştır. Bugün Orta Asya'nın ekonomisi büyük ölçüde Çin'in etkisindedir. Çin'in ekonomik etkisi, Rusya için büyük bir endişe kaynağı hâline gelmiştir.

Rusya, 17 milyon kilometrekarelik bir alana sahiptir ve bu alan yaklaşık 20 adet Türkiye büyüklüğündedir. Ancak nüfusu sadece 140 milyon civarındadır. Bu büyük alanın çoğunda, özellikle Sibirya bölgesinde nüfus bulunmamaktadır. Eskiden Sibirya'nın büyük bir kısmı buzullarla kaplıydı, ancak iklim değişikliğiyle birlikte bu bölgeler daha verimli hâle gelmiştir. Artık Sibirya, mümbit bir araziye dönüşmekte ve Çin bu bölgeye doğru nüfusunu genişletmektedir. 1,5 milyar nüfusa sahip Çin, Rusya'nın hemen sınırında yer almakta ve şu anda Sibirya'ya işçi göçü başlatmış durumdadır. Çinliler,

Rusya'nın izniyle Sibirya'ya yerleşmekte ve bu durum Rusya için uzun vadeli bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır.

Rusya, Sibirya'daki bu boşluğu doldurmakta zorlanmaktadır. Çin'in ekonomik etkisi giderek artarken Rusya bu durumu büyük bir telaşla izlemektedir. Sibirya'nın gelişen stratejik önemi, Rusya'nın uzun vadeli güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Rusya'nın dış politika ve güvenlik stratejisi açısından bu durumu dikkatle izlemesi gerektiği açıktır.

Çin'in karadan Batı'ya açılabilmesi için Orta Asya kritik bir geçiş noktasıdır. Bu durum, Çin'in tarihsel olarak bölgedeki varlığını artırmasına neden olmuştur. Ancak Orta Asya'da Rusya'nın etkisi XIX. yüzyılda başlamış ve Sovyet dönemiyle birlikte pekişmiştir. Bu coğrafya, Moğolların hükümdarı Cengiz Han ve Timurluların hükümdarı Timur'dan sonra uzun süre merkezi bir devletin egemenliği altına girmemiştir. Rusya, bu boşluğu kolayca doldurmuş ve bölgeyi kendisine bağlamıştır.

Bölge (eski adıyla Türkistan) hem Rusya hem de Çin tarafından paylaşılmıştır. Bugün ise bu topraklar Çin için stratejik açıdan son derece önemli bir hâle gelmiştir. Zira Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin'in batıya açılan kapısıdır. Burada Uygurların sayısı, Çin'in toplam nüfusunun çok küçük bir kısmını oluşturmalarına rağmen bulundukları bölge oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Uygur bölgesi sadece Çin için büyük bir ekonomik değer taşımakla kalmamakta, aynı zamanda İpek Yolu'nun geçtiği bir alan olarak da ön plana çıkmaktadır.

Çin için Orta Asya, karadan Batı'ya açılma noktasında stratejik bir öneme sahiptir. Çin'in Pakistan üzerinden denize açılabilmesi mümkün olsa da bu yol onu farklı bir coğrafyaya yönlendirmektedir. Asıl Batı'ya ulaşma noktasında Orta Asya cumhuriyetleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Çin bölgedeki etkisini artırma arayışındadır. Ancak askerî müdahalede bulunma yerine ekonomik olarak bölgeye nüfuz etmeye çalışmaktadır.

Çin'in Orta Asya'daki başarısı büyük ölçüde ekonomik alanda gerçekleşmiştir. Örneğin Türkmenistan, Rusya ve İran'dan sonra doğal gaz bakımından dünyanın üçüncü büyük rezervlerine sahip bir ülkedir. SSCB döneminde Türkmen gazı Moskova üzerinden Batı'ya satılmaktaydı ve bu durum sık sık anlaşmazlıklara yol açıyordu. Ancak bağımsızlıklarının ardından Türkmenistan, Çin'e gaz satma yolunu tercih etmiştir. Çin, Türkmenistan'dan kendi sınırına kadar bir doğal gaz boru hattı inşa etmiştir ve bugün Türkmenistan

gazının neredeyse %90'ı Çin'e gitmektedir. Bu, Çin'in Orta Asya'ya olan ekonomik nüfuzunu gösteren önemli bir örnektir.

Benzer şekilde Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkeler de Çin'in ekonomik etkisi altındadır. Tacikistan, Orta Asya'nın en fakir ülkelerinden biridir ve Çin olmasa bu ülkenin ayakta durması zordur. Kırgızistan da büyük ölçüde Çin'e bağımlıdır. Kazakistan ise geniş topraklara sahiptir ve yeraltı zenginlikleriyle dikkat çekmektedir. Kazakistan'ın yeraltı kaynakları arasında petrol, sınırlı gaz rezervleri, değerli madenler ve özellikle uranyum bulunmaktadır. Bu nedenle Batı ve Çin, Kazakistan'ın doğal kaynaklarına ulaşabilmek için çeşitli stratejik girişimlerde bulunmaktadır.

Özellikle Fransa, Afrika'dan doğal kaynakları temin edemeyince Kazakistan'a yönelmiştir. Bu durum, Fransa'nın Kazakistan'a olan ilgisini artırmış ve Kazakistan üzerinden maden sevkiyatı yapma çabalarını gündeme getirmiştir. Fransa'nın Ermenilere yakınlığına rağmen Kazakistan'ın stratejik kaynakları için bu ülkeyle daha yakın ilişki kurması da dikkat çekicidir. Fransa'nın, (AB'nin öncü iki ülkesinden biri olması dolayısıyla) AB'nin bölgedeki varlığı, kaçınılmaz olarak Çin ile sürtüşme potansiyeli taşımaktadır. Ancak her şeye rağmen Çin, Orta Asya'da büyük kazanımlar elde etmiş ve bu bölgeyi ekonomik olarak büyük ölçüde kontrol altına almıştır.

Diğer yandan Türk-Rus iş birliğinde hem Güney Kafkaslar hem Avrasya'da yakın iş birliği içinde olunabileceği kanaati yaygındır. Örneğin, II. Karabağ Savaşı'nda ortak Türk-Rus komuta heyetleri kurulmuştur. Dolayısıyla Rusya, Türkiye'nin bu coğrafyadaki etkinliğinin ne kadar güçlü olduğunun ve Ankara'yla yakın iş birliğinin kendi çıkarına olacağının da gayet bilincindedir. Bu bağlamda Türk-Rus ilişkilerinde "Ortak bir Avrasya" ya da "Avrasyacılık" tanımının mümkün olup olmayacağı da tartışılmaktadır. Bu anlamda Türkiye ve Rusya gayet yakın iş birliği yapabilir, ancak bunun da Türkiye bakımından bazı sınırları vardır. Çünkü Orta Asya cumhuriyetleri artık eskisi gibi Rusya yanlısı değildir ve giderek ondan uzaklaşmaktadırlar. Bu yüzden Türkiye, eğer Rusya'yla iş birliğinde aşırıya giderse Orta Asya nezdinde yanlısı bir izlenim yaratmış olacaktır.

Sonuç

Orta Asya, Çin'in etkisiyle birlikte Rusya için bir kısaç hâline gelmiş durumdadır. Rusya, bu bölge üzerindeki nüfuzunu kaybetme endişesiyle ciddi bir politika değişikliğine gitmiştir. Türkiye, Orta Asya'da Rusya için rakip olmasa

da Çin'in etkisini dengeleyebilecek bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durumu Karabağ Savaşı'ndan sonra imzalanan ateşkes anlaşmasında görmek mümkündür. 2020'deki ateşkesin dokuzuncu maddesi, Azerbaycan'ın Nahçıvan'a doğrudan ulaşmasını sağlayacak bir yol açılmasını öngörüyordu ve bu yolun denetimi Rus birliklerine bırakılmıştı. Bu, Rusya'nın Orta Asya'ya açılan bu yolun önemini kavradığını göstermektedir.

Nahçıvan, Azerbaycan'ın bağımsız bir parçası olmasının yanı sıra aynı zamanda Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayan bir yol olma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda Ermenistan ve İran'ın bu durumu olumsuz bir şekilde değerlendirmeleri de anlaşılır bir durumdur. Ancak Türkiye'nin Çin için bir tehdit olmadığı düşüncesi, Rusya'nın yaklaşımını değiştirmiş gibi görünmektedir. Çünkü Orta Asya'nın Çin'in nüfuzuna girmemesi, Batı'nın ve Türkiye'nin aracılığıyla sağlanabilir bir denge oluşturabilir. Rusya, bunun farkına varmış ve Türkiye'yi bu dengeyi kuracak bir aktör olarak görmeye başlamıştır.

Çin'in Orta Asya üzerindeki etkisi çok önemlidir çünkü bu bölge Çin'in Batı'ya açılan kara yoludur. Dolayısıyla Çin'in Batı'ya açılabilmesi için Orta Asya kritik bir geçiş noktasıdır. Bu nedenle Çin için bu bölgeyi kaybetmek hem ekonomik hem de jeopolitik anlamda büyük bir kayıp anlamına gelir. Rusya, Orta Asya'daki bu karmaşık dengeleri göz önünde bulundurarak hem Çin'in hem de Batı'nın etkisini dengelemeye çalışmaktadır. Türkiye, burada Rusya ve Çin arasında önemli bir denge unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Diğer yandan Batı ülkeleri de Orta Asya'nın öneminin farkında olup buradaki etkilerini kaybetmemek için çaba göstermektedir. Bu durum, gelecekte bölgedeki dengeleri etkileyecek önemli bir faktör olabilir. AB, bölgeye hızla açılmak istemekte ve bu konuda yanlış yapmaktadır. Türkiye'yi dışlayarak atılan adımlar başarısızlıkla sonuçlanacak ve kolay kolay buralarda etkili olamayacaklardır. Dolayısıyla bu anlaşmalar kısa vadede AB için bir kazanım olabilir, fakat uzun vadede bu tür zorlama anlaşmaların çığnenmesi kaçınılmazdır. Orta Asya cumhuriyetleri, kendi ayakları üzerinde durabilecek ve bağımsız bir şekilde gelişebilecek kapasiteye sahiptir. Bu gelişim Türkiye için de olumlu olacaktır. Çünkü bu ülkelerin refah düzeyinin artması Türkiye'nin bölgedeki etkisini pekiştirecektir. Sonunda AB'nin baskılarının ve rüşvet yoluyla yapılan bu anlaşmaların bozulması mümkündür. Bu anlamda Türk cumhuriyetlerinin iyi niyetinden şüphe edilemez.

DİPLOMASİ VE XXI. YÜZYIL: ÇOK TARAFLI DİPLOMASİ VE BARIŞ

Prof. Dr. Ali Engin OBA, Büyükelçi (E)¹

Giriş

İnsanlık tarihi, “savaş tarihi” olarak da nitelendirilebilir.² Çünkü devletler tarihi süreç içinde, fetihler, iç savaşlar ve bağımsızlık mücadeleleriyle günümüze kadar gelmişlerdir.³ XXI. yüzyılda ise savaşlar hem şiddet hem de kapsam açısından daha karmaşık bir hâl almıştır. Bu tür bir ortamda diplomasi, barışı arayış sürecinde en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

Günümüz dünyası, yeniden istikrarsızlık, iletişim kopuklukları ve savaş tehditleriyle yüz yüze kalmakta ve bu durum bizi yeni bir dünya düzeniyle karşı karşıya bırakmaktadır. Son dönemde Amerikan başkanlığında meydana gelen değişimle birlikte dünya yeni bir anlayışı değerlendirme sürecine girmiştir. Temel hedef ise istikrarlı bir uluslararası sistemin inşasıdır.⁵

Bugünün dünyasında karşılaşılan sorunların yalnızca ikili ilişkiler ya da büyük güçlerin tek taraflı çabalarıyla çözülmesi mümkün görünmemektedir. Bu sorunların üstesinden ancak dayanışma içinde, iş birliğine dayalı diplomasiyle gelinebilir. Diplomasi bugün çok geniş bir alana yayılmış durumdadır.

XXI. yüzyılda özellikle çok taraflı diplomasi, günümüzde karşılaşılan karmaşık sorunların çözümünde en etkili araç hâline gelmiştir. Bu diplomasi türü, BM’nin işlevselliğini artırarak dünya barışını sağlamada kilit rol oynayabilir.⁶

1 Çağ Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

2 Philippe Delmas (1995), *Le Bel Avenir de la Guerre*, Paris: Gallimard, s.3.

3 John Keegan (2007), *Savaş Sanatı Tarihi*, çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları , s.477.

4 Diplomasi konusunda bakınız: Temel İskit (2022), *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları,; Geoffroy Allen Pigman (2010), *Contemporary Diplomacy*, Cambridge: Polity Press; Andrew F. Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur (2013), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford.

5 Gérard Araud (Aout-2014), “Le Monde à la recherche d’un ordre”, *Esprit*, No: 407, s.39-48.

6 Bu konuda bakınız: Ghassan Salamé (2024), *La tentation de Mars: Guerre et paix au 21ème siècle*, Fayard: Paris.

1. Diplomasinin Yakın Tarihi

Barışın tesisi ve sürdürülmesinde kilit rol oynayan “diplomasi” ve “çok taraflı diplomasi” kavramları üzerinde durmak ve XXI. yüzyıldaki etkinliğini ele almak son derece önemlidir. Hiç kuşkusuz savaş, insanlığın tarih boyunca vazgeçemediği ve kaçınılmaz görünen bir alan olmuştur. Savaş hem stratejik düşüncenin hem de askerlik tarihinin en önemli unsurlarındandır. Aynı zamanda insanlık tarihinin en temel sosyal olgularından biridir. İnsan var olduğu sürece savaş da insanlık tarihinin bir parçası olmuştur.⁷

Tarih felsefesi açısından bakıldığında insan sürekli bir mücadele içinde bulunmuştur. Doğayla olan mücadelesinde doğa güçlerini kontrol altına almayı ve kendi lehine kullanmayı başarmıştır. İnsanlar ve topluluklar arasındaki mücadele, sosyal gruplar arasındaki rekabet ve sınıflar arası eşitsizlik, silahlı çatışmaların temel nedenleri arasında sayılabilir.

İnsanlık tarihinin bir “savaş tarihi” olduğunu söyleyen birçok yazar vardır. Çünkü devletler, tarihten beri fetihler, iç savaşlar ve bağımsızlık mücadeleleriyle bugünkü hâllerine gelmişlerdir. XXI. yüzyılda ise savaşlar hem şiddet hem de kapsam açısından daha karmaşık bir hâl almıştır.⁸ Günümüzde Ukrayna Savaşı, Filistin meselesi ve nükleer silahların yarattığı tehditler, barışı savaş ortamında aramak zorunda bırakan gelişmelerdir.

Barış hem Türkiye devleti ve halkı hem de tüm insanlık için vazgeçilmez bir unsurdur. Tarih boyunca savaşla yüzleşen insanlık, nihayet barışa ulaşma mertebesine erişmiş olsa da günümüzde ne yazık ki yeniden savaş ve krizlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu tür bir ortamda diplomasi, barışı arayış sürecinde en önemli araç olarak gelişmeleri anlamak ve bu gelişmelerin doğurduğu sorunları değerlendirebilmektir. Hiç şüphesiz BM Genel Sekreteri'nin konuşmalarına ve bu önemli kurumda devlet adamlarının dile getirdiği çeşitli sorunlara değinmekte fayda vardır.⁹ Bugün dünya, istikrarsızlık, iletişim kopuklukları ve savaş tehditleri nedeniyle yeniden jeo-stratejik sorunlarla yüz yüze kalmakta, bu durum bizi yeni bir dünya düzeniyle karşı karşıya bırakmaktadır.¹⁰ Özellikle son dönemde ABD başkanlığında meydana gelen değişimle birlikte dünya, yeni bir anlayışı değerlendirme sürecine girmiştir.

7 Michael Howard (2014), “Foreword”, *The Oxford Handbook of War*, ed. Julian Lindley-French ve Yves Boyer, Oxford: Oxford University Press.

8 Bu konuda bakınız: Ertan Kardeş (2019), *Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi Olarak Savaş Dair*, İstanbul: Pinhan Yayınları.

9 Antonio Guterres (19 september 2023), Secretary General's address to the General Assembly.

10 Bu konuda bakınız: Thomas Gomart (2024), *l'Accélération de l'Histoire: Les noeuds géostratégiques d'un monde hors de contrôle*, Paris: Tallandier.

Başkanlık görevinde yüz günü aşan Donald Trump, ABD'yi yeniden dünyanın en güçlü devleti yapmayı ve Amerikan çıkarlarını korumayı hedefleyen bir politika izlemektedir. Ancak bu yaklaşım, II. Dünya Savaşı'nın ardından barışı tesis etmek amacıyla kurulan BM gibi yapıların işlevini ikinci plana itmekte ve savaşın kontrol altına alınmasına yönelik gelişmeleri göz ardı etmektedir. Bu durum, dünya barışı açısından ciddi riskler barındırmaktadır.

NATO'nun etkisizleştirilmesi yönündeki eğilimler, Avrupa'nın güvenlik açıklarının giderilmesine yönelik söylemler ve bu bağlamda yeni bir Avrupa güvenlik yapılanmasının gündeme gelmesi, yeniden şekillenen bir dünyaya işaret etmektedir. Türkiye, Avrupa'nın ve Batı'nın bir parçasıdır. NATO üyesi ve Avrupa Konseyinin bir parçası olan Türkiye'nin AB ile de resmî adaylık ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye'nin tarihi, Batılı ülkelerle yakın ilişkiler içinde geçmiştir ve ülke, cumhuriyetin ilanıyla birlikte Batı'nın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu nedenle Türkiye, Batı'nın güvenliği için de çaba sarf etmektedir.

Türkiye aynı zamanda, Atatürk'ün 1923 yılında kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne miras bıraktığı barış vizyonunun yaygınlaştırılması ve bu anlamda bölgesinde ve küresel ölçekte barışın sağlanması gerektiğine inanmaktadır. Cumhuriyetin yüz yılı aşkın tarihinde barış sayesinde sağlanan refah, mutluluk ve güvenlik, bugün diplomasi aracılığıyla dünya barışına katkı sunabilecek bir Türkiye'nin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Türk diplomasi geleneği, 1793 yılından itibaren etkin bir şekilde varlık göstermiştir. Özellikle 1821 yılındaki bir duraklamanın ardından 1834 yılında II. Mahmud döneminde Osmanlı diplomasisinin etkinliği yeniden artmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde denge politikasını en iyi şekilde uygulayan ülkelerden biri olmuş ve diplomasi sayesinde ömrünü uzatmayı başarmıştır. Cumhuriyet tarihinde ise Atatürk'ün diplomasiye verdiği önem, Türk diplomasisinin devlet geleneği içinde yerleşmesini sağlamıştır.¹¹ Bu miras, yüzyıldır “barış” fikri etrafında şekillenen Türk dış politikasını uluslararası alanda etkin kılmıştır.

Böyle bir ortamda XXI. yüzyılda diplomasinin ele alınış biçimi çok önemlidir. Bilhassa çok taraflı diplomasi, günümüzde karşılaşılan karmaşık sorunların çözümünde en etkili araç hâline gelmiştir. Bu aracın BM sisteminin

11 Ali Engin Oba (2023), “Tarih ve Diplomasi Araştırmalarına Göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Diplomat Kimliği”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Diplomati ve Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kitabevi, s.1-25. Bu konuda ayrıca bakınız: Ebru Onay (2025), *Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Dışışleri: Asırların Diplomasi Birikimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

işlevselliğini artırarak dünya barışını sağlamada kilit rol oynayabileceği açıktır. Bu bağlamda şu sorular üzerinde düşünmemiz gerekir: Çok taraflı diplomasiyi daha etkin hâle getirmek nasıl mümkün olabilir? Genel anlamda diplomasiinin etkinliğini artırmak için ne yapılabilir?¹²

Savaşın artık son derece pahalı bir hâle geldiği bilinmektedir. Ancak savaşın “ölmeye” niyeti yoktur. Bu yüzden silahlardaki korkutucu gelişmeleri göz önünde bulundurmak gerekir. Hem konvansiyonel silahlar hem de nükleer silahların gelişimiyle birlikte yapay zekâ destekli silah üretim tekniklerinin hızla ilerlemesi, XXI. yüzyılda silahlanmanın kontrol altına alınması gereken en kritik meselelerden biri hâline geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda diplomasiinin bu yeni ortamda nasıl bir yön izleyebileceğini değerlendirmek son derece faydalı olacaktır.

2. Diplomasi Kavramı ve Türleri

İkili ve çok taraflı diplomasi, küresel gelişmelere uyum sağlayarak her zaman etkinliğiyle devletler arası ilişkileri yönlendiren bir araç olmuştur. Bu aracın temeli ise hiç şüphesiz müzakeredir. Günümüzde de istikrarlı bir düzenin tesisinde en etkili enstrümanlardan biridir. İyi bir diplomasi, her şeyden önce olayların arka planını doğru okumayı, gerçekçilikten sapmamayı, ulusal bağımsızlığı gözetmeyi, caydırıcılığı sağlamayı ve çok taraflı diplomasiye öncelik vermeyi gerektirir.¹³ Diplomat ise bu çok yönlü aracı etkin biçimde kullanabilmelidir.

Diplomatın sahip olması gereken temel nitelikler son derece önemlidir.¹⁴ Bu niteliklerin başında dürüstlük, ketumiyet, dinamizm ve özdenetim becerisi gelmektedir. Aynı zamanda diplomatik meziyetler arasında; etkili rapor yazabilme, müzakere becerisi, objektif analiz yapabilme yetisi, yabancı dile hâkimiyet, devletin öngördüğü politikaları uygulama kapasitesi ve millî çıkarları koruyarak bunları etkin bir şekilde yansıtmaya yer almaktadır.

Diplomasi bir “alet kutusuna” benzetilebilir. Bu kutunun içinde yer alan çeşitli araçlarla uluslararası sorunlara çözümler üretilmeye çalışılır. Bu süreçte en önemli araçlardan biri tartışmasız müzakeredir. Müzakere, tarafların bir masa

12 Bu konuda bakınız: Julian Fernandez, Jean Vincent-Holeindre (2022), *Nations désunies? La crise du multilatéralisme dans les relations internationales*, CNRS, Paris: Edition, Coll. “Biblis”.

13 Renaud Girard (2017), *Quelle Diplomatie pour la France*, Paris: Cerf, s.9-33.

14 William Macomber (1975), *The Angels' Game, A Handbook of Modern Diplomacy*, New York: Stein and Day, s.26-65.

etrafında barış arayışıyla bir araya gelmelerini sağlar ve bu doğrultuda barışa giden yolu açar. Ancak diplomaside zaman zaman barış arayışı yerine yalnızca kamuoyunu tatmin etmeye yönelik göstermelik girişimlerle de karşılaşılabilir. Bu, son derece yanlış ve tehlikeli bir tutumdur. Gerçek barış, yalnızca tarafların samimi arayışlarıyla mümkün olabilir.¹⁵ Kamuoyunu oyalamak veya savaş yoluyla amaçlarına ulaşmayı sürdürmek isteyen yaklaşımlar barışa hizmet edemez.

Barış, hiçbir şekilde vazgeçilemeyecek bir alandır. Bugün karşı karşıya olduğumuz en büyük sorunlardan biri, savaşın yaygınlaşması ve bu yaygınlık karşısında yeterli kontrol mekanizmalarının oluşturulamamasıdır. Bu nedenle diplomasinin etkinliğini yeniden ele alarak barışın tesisi ve sürdürülmesi adına daha güçlü bir iradenin ortaya konulması gerekmektedir.¹⁶

Savaş, en doğru şekilde Carl von Clausewitz tarafından tanımlanmıştır.¹⁷ Clausewitz'e göre savaş, siyasetin başka araçlarla devamıdır. Günümüzde savaş, her şekle bürünebilen bir bukalemun gibi çok yönlü ve karmaşık bir mahiyet kazanmıştır. İç savaşlar ve bununla bağlantılı olarak gelişen diğer savaş türleri, "savaşın yönsüzleşmesi" olgusunu meydana çıkarmaktadır.¹⁸ Bu nedenle savaşı engellemek, kontrol altına almak ve savaş araçlarını da bu çerçevede denetim altına almak, uluslararası toplumun en temel meselelerinden biri hâline gelmiştir.

Ukrayna Savaşı başlamadan kısa bir süre önce, 3 Ocak 2022 tarihinde nükleer silaha sahip beş ülke (ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya), nükleer savaşın önlenmesi ve silahlanma yarışının engellenmesi konularında ortak bir açıklama yapmışlardır. Bu toplantı Washington'da gerçekleştirilmiştir. Beş ülke, söz konusu bildiride şu hususlara dikkat çekmiştir:

- Nükleer güçler arasındaki savaşın engellenmesi ve stratejik riskin azaltılması, en önemli sorumluluğumuzdur.
- Nükleer savaşın kazananı olmaz. Bu nedenle nükleer savaşa hiçbir koşulda girilmemelidir.
- Nükleer silahlar varlıklarını sürdürdükçe yalnızca savunma amacı taşımali, caydırıcılık sağlamali ve savaşları önlemelidir.
- Bu silahların yayılmasının önlenmesi gerektiğine inanıyoruz. Nükleer tehdidin ciddiyetini kabul ederek; ikili ve çok taraflı nükleer

15 Bu konuda bakınız: Henry Kissinger (2022), *Diplomasi*, İstanbul: Panama Yayıncılık.

16 Bu konuda bakınız: Laurence Badel (2021), *Diplomatie européenne, 19ème-21ème siècle*, Paris: Presses de Science Po.

17 Bu konuda bakınız: Carl von Clausewitz (2019), *Savaş Üzerine*, çev. Hasan Fahri Çeliker, İstanbul: Alfa Yayınları.

18 Kardeş, a.g.e. s.14.

silahsızlanma, silahların kontrolü ve yayılmasının engellenmesi anlaşmalarına bağlılığımızı teyit ediyoruz. Özellikle Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) kapsamındaki taahhütlerimize sadık kalacağız.¹⁹

Bu ülkeler, nükleer silahlarını birbirlerine veya üçüncü ülkelere yönlendirmediklerini belirtmişler; tüm dünya ülkeleriyle güvenli bir ortamın inşası için çaba göstereceklerini ve nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya hedeflediklerini ifade etmişlerdir. Bu oldukça önemli bir bildiridir. Çünkü ikili ve çok taraflı diplomatik yaklaşımlar aracılığıyla çatışmaları önlemek, istikrarı ve öngörülebilirliği güçlendirmek, karşılıklı anlayış temelinde kimsenin yararına olmayacak bir silahlanma yarışını engellemek mümkündür. “Karşılıklı saygı çerçevesinde herkesin güvenlik çıkarlarını ve kaygılarını dikkate alarak yapıcı bir diyalogu sürdürmekte kararlıyız.” denmiştir.

Bu bildiriden yalnızca bir yıl sonra Ukrayna Savaşı başlamış ve bu savaşta nükleer tehdit doğrudan Rusya tarafından bir araç olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla günümüzde hem nükleer hem de konvansiyonel silahlar barışı tehdit eden temel unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca bugünün dünyasında çok kutupluluk giderek daha önemli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok kutupluluk, hiç şüphesiz barışın sağlanmasında son derece önemli bir unsurdur. Ancak devletler arası ilişkilerin niteliği ve savaşın engellenmemesi, özellikle son dönemde barış kavramının etkisizleşmesine neden olmuştur. Bu noktada BM’nin, özellikle de Güvenlik Konseyinin ihtilaflı meselelerde etkili bir rol üstlenememesi, çok kutuplu bir dünyanın barışı koruma konusunda yeterince başarılı olamadığını göstermektedir.

Böylesine karmaşık bir küresel ortamda çok kutupluluğun aslında barış arayışı için uygun bir zemin yarattığı bilinmektedir. Ancak ne yazık ki bu zemin, beklendiği gibi barışı tesis edememektedir. BM Genel Sekreteri António Guterres’in de belirttiği gibi, dünya geleceğini inşa edebilmek için barışa ve refaha her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Ne var ki “savaşların yönsüzleştiği” ve sayısının arttığı bir dönem yaşanmaktadır. Özellikle bölgesel ve küresel güçler arasındaki anlaşmazlıklar, asimetrik çatışmaların yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Böyle bir ortamda diplomasi, XXI. yüzyılda bir “alet kutusu” olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda çok taraflı

19 “Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclear-Weapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Race”, Washington, The White House, (3 Ocak 2022), <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2022/01/03/p5-statement-on-preventing-nuclear-war-and-avoiding-arms-races/>

diplomasi, barışın yeniden inşa edilebilmesi için en etkili araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Bugünün dünyasında karşılaşılan sorunlar yalnızca ikili ilişkiler ya da büyük güçlerin tek taraflı çabalarıyla çözülemez. Bu sorunların üstesinden ancak dayanışma içinde ve iş birliğine dayalı diplomasiyle gelinebilir. Diplomasi bugün çok geniş bir alana yayılmış durumdadır. Nitekim *Oxford Diplomasi Sözlüğü*'ne bakıldığında, diplomasinin artık yalnızca devletler arası ilişkilerde değil, her alanda etkili olduğu görülmektedir.

Günümüzde en çok kullanılan diplomasi türleri arasında “ikili” ve “çok taraflı diplomasi” ile “kamu diplomasisi” yer almaktadır. Bunun yanı sıra “yumuşak güç”, “sert güç” ve “akıllı güç” gibi kavramlar da uluslararası ilişkilerde sıklıkla gündeme gelmektedir.²⁰

Dünyanın güç merkezi giderek Hint-Pasifik bölgesine kaymaktadır. Bu da Çin'in yükselen etkisiyle birlikte yeni jeopolitik gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Çin ve Rusya'nın liberal-demokratik düzene karşı daha otoriter bir yaklaşımı savunmaları, uluslararası diplomasi dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir.²¹ Bu gelişmeler, özellikle Küresel Güney'in önemini artırmakta ve bu bölgenin daha iyi anlaşılması, uluslararası sistem içindeki rolünün daha etkin şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3. Küresel Sorunların Çözümünde Diplomasinin Önemi

Küreselleşen dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlar, hiç şüphesiz çok taraflı diplomasinin ilgi alanına giren meselelerdir ve çözüm yolları da yine bu diplomasi üzerinden geliştirilebilir. Tüm bu gelişmeler, nükleer silahların barış üzerindeki etkisini de yeniden düşünmemizi zorunlu kılmaktadır. Günümüzde nükleer silahlar artık yalnızca Batı'nın tekelinde değildir. Kuzey Kore, İsrail, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerin bu silahlara sahip olması ve yakın gelecekte İran'ın da nükleer güçler arasına katılabileceği yönündeki değerlendirmeler, Orta Doğu'da ciddi sorunlara yol açabilecek yeni bir istikrarsızlık kaynağına işaret etmektedir.

Nükleer silahlar, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi günümüzde de uluslararası politikayı hem etkileyen hem de şekillendiren temel unsurlardan

20 Nye Joseph (2013), “Hard, Soft and Smart Power”, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Andrew F. Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur, Oxford: Oxford University Press, s.559-574.

21 G. John Ikenberry (2018), “The end of liberal international order?”, *International Affairs*, 94:1, s.7-23.

biridir.²² Bununla birlikte son yıllarda konvansiyonel silah sistemlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler ve özellikle yapay zekânın savaş endüstrisinde artan etkisi, silah tasarımı ve kullanımında yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu da barışı sağlama sürecinde yalnızca nükleer değil, konvansiyonel silahların da etkin bir biçimde kontrol altına alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Silahların kontrolü ve silahsızlanma, çok taraflı diplomasinin en önemli alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda diplomasi yalnızca siyasal ilişkiler değil, aynı zamanda küresel güvenliğin tesisi açısından da kritik bir araçtır. Geçmişte kamuoyunda büyük yankı uyandıran “Star Wars/Yıldız Savaşları” projesi, günümüzde yerini daha çok yapay zekâ destekli silah sistemlerine, enformasyon silahlarına ve nükleer silahları etkisiz kılacak teknolojik gelişmelere bırakmıştır. Bu gelişmeler, nükleer silahlar arasındaki dengeyi bozabilecek ve caydırıcılık ilkesinin yeniden sorgulanmasına neden olabilecek bir süreci tetiklemektedir. Böylesi bir uluslararası ortamda, XXI . yüzyılda savaş olgusunun tamamen ortadan kalkmayacağını kabul ederek çok taraflı diplomasinin ve küreselleşmenin sunduğu imkânları daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmemiz gerekmektedir. Özellikle çok taraflı diplomasi, üç ya da daha fazla devletin bir araya gelerek ortak sorunlara çözüm üretme ve iş birliği zemini oluşturma yönündeki çabalarında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.²³

Bu diplomasi türü, modern uluslararası ilişkilerde 1815 Viyana Kongresinden bu yana etkili olmuş; ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında BM’nin kuruluşuyla birlikte kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bugün BM, adeta bir “insanlık parlamentosu” gibi hareket etmekte, küresel ölçekte önem taşıyan sorunların ele alındığı, çözüm yollarının araştırıldığı büyük bir platform olarak işlev görmektedir.

BM’nin çabaları yalnızca siyasi ya da güvenlik temelli değildir. Kurum, aynı zamanda gelişme, sürdürülebilirlik ve insan hakları gibi alanlarda da önemli roller üstlenmektedir. Örneğin “Binyıl Zirvesi” bu çabanın açık bir göstergesidir. BM, uluslararası normların geliştirilmesinde, insan hakları beyanname-lerinin oluşturulmasında ve çok taraflı antlaşmaların müzakeresinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle BM, insanlık adına sorunlara çözüm üretme

22 Philippe Wodka-Galien (2015/7), “L’arme nucléaire au 21ème siècle: Un facteur structurant, un système international”, *Revue Défense Nationale*, No: 782.

23 Kishore Mahbubani (2013), “Multilateral Diplomacy”, Andrew Cooper, Jorge Heine, Ramesh Thakur, *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, s.248-262.

amacı güden temel kurumsal yapılardan biridir. BM Genel Kurulu da çeşitli meselelerde yapıcı katkılarda bulunmaya gayret etmektedir.

Barışın pekiştirilmesinde ve sürdürülebilirliğinde en önemli kurum kuşkusuz BM Güvenlik Konseyi'dir. Ancak BM'nin uzmanlaşmış ajansları da uluslararası iş birliğinin sağlanmasında ve küresel sorunların çözümünde kritik bir rol oynamaktadır. BM'nin etkisiyle ortaya çıkan diğer kurumsallaşmalar, örneğin G20 gibi yapılar da önemli birer araç niteliği taşımaktadır.

Barış arayışındaki en önemli düşünsel etkilere baktığımızda, Kant, Hegel ve Rousseau'nun düşünceleri öne çıkmaktadır.²⁴ Bu düşünürler, insanların ve devletlerin bir araya gelerek kurumsal yapılar oluşturmalarının önemine vurgu yapmışlardır. Bu düşüncelerin somut örnekleri, AB'nin kuruluşu ve bu alandaki başarısıdır. Aynı şekilde Afrika Birliği de benzer bir modeli izleyerek barış birliği oluşturma çabalarını sürdürmektedir.

Bununla birlikte Latin Amerika'daki ülkeler arasında dil ve kültür açısından bir yakınlık bulunmasına rağmen AB tarzında bir birlik oluşturulamamış olması, çok taraflı diplomasinin ne denli karmaşık ve uzun vadeli bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çok taraflı diplomasi, barış arayışında en etkin yol olarak kabul edilmektedir. Ancak insanlık, savaşma eğilimini tam anlamıyla ortadan kaldıramadığı için savaş her zaman bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu ortamda ülkeler, çok taraflılık ve ittifaklar kurarak çeşitli konularda birbirlerine yardımcı olmaya çalışmaktadırlar. Siber güvenlik, iklim güvenliği ve uluslararası sağlık sorunları gibi alanlarda bu ittifaklar, küresel iş birliği için önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bugün, dünyanın karşı karşıya olduğu çeşitli sorunların çözümünde iş birliği vazgeçilmez bir gereklilik hâline gelmiştir. Bu da çok taraflı diplomasinin ve uluslararası iş birliğinin en önemli araçlar olduğunu göstermektedir.

Bu aracın BM'deki etkinliğini de düşünmek gerekmektedir. BM, hiç şüphesiz MC tecrübesinin de getirdiği etkilerle oluşturulmuş ve II. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkelerin çıkarları doğrultusunda meydana getirilmiş bir kurumdur. Bugün, bu kurumun dünya şartları ışığında etkisini kaybettiği ve yeniden yapılanması gerektiği yönündeki değerlendirmeler birçok uluslararası ilişkiler düşünürü tarafından kabul edilmektedir. Bu konuda Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanımız Sayın Hakan

24 Ali Engin Oba (2025), *21. Yüzyılda Savaş ve Barış: Politik Felsefe Açısından Bir Yaklaşım*, Ankara: Doğu Batı, s.51-57; s.62-81.

Fidan da aynı şekilde BM'nin reforme edilmesi gerektiğini, özellikle BM Güvenlik Konseyinin etkinliğini sağlamada muhakkak surette reforme edilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ancak BM gibi bir kurumda, özellikle savaş galibi beş ülkenin veto haklarından vazgeçmek niyetinde olmamaları ve 2005 yılında bu kurumu reforme etmek için yapılan köklü bir girişim, BM reformunun kolay bir iş olmadığını ortaya koymaktadır.

BM, 1945 yılından günümüze kadar etkinliğini sürdüren bir organ olarak geçirdiği evreler ışığında yaşlı ve ağır işleyen bir kurum şeklinde değerlendirilmektedir. Bu yüzden söz konusu kurumun değişikliğe uğratılmasının da zor bir iş olduğunu vurgulamak gerekir. Bu konuda BM Genel Sekreteri, yaptığı çeşitli konuşmalarda, kurumsal yapılanmanın şart olduğunu, BM Güvenlik Konseyinin bugünkü yapısıyla barışı korumada etkin bir kurum olmadığını ve bunun muhakkak suretle değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen gelişmeler sonucunda Afrika'da, Latin Amerika'da ve Avrupa'da ortaya çıkan yeni güçlerin BM nezdindeki temsilinin mutlaka artırılması gerekmektedir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyinde veto gücünden vazgeçilerek üye sayısının artırılması gerektiği, uluslararası politika düşünürleri ve devlet adamları tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.

3.1. Nükleer Silah Kullanımı ve III. Dünya Savaşı

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in nükleer silah kullanımı ve III. Dünya Savaşı ile ilgili "tehditleri", uluslararası barış ve güvenliğe dönük endişeleri tırmandırmaktadır. Diplomasi tarihi açısından bakıldığında, Soğuk Savaş döneminde, 1962 Küba Krizi hariç olmak üzere ne Batılı ne de Doğulu yetkililer nükleer bir tehditte bulunmuşlardır. Örneğin SSCB Genel Sekreterleri de hiçbir zaman nükleer tehditte bulunmamışlardır. Doğu ve Batı bloklarının tüm çabalarının nükleer bir savaş engellemeye yönelik olduğu ve iki tarafın yanlış anlamalarından ya da yanlış sinyallerden ötürü bu silahların kullanılmasını engellemeye odaklandığı görülmüştür. Nükleer silahların kontrol altına alınması için silahların sayısının kontrolü, çeşitli nükleer denemelerin engellenmesi ve silah kontrolü mekanizmaları kurulmuştur. Nükleer silahlar hem stratejik hem de taktiksel özelliklere sahiptir. "Karşılıklı Garantili İmha (MAD)", Soğuk Savaş dönemi boyunca nükleer stratejinin temelini oluşturmuştur.

ABD Başkanı Donald Reagan döneminde ise “Star Wars/Yıldız Savaşları” adı verilen ve nükleer silahların havada yok edilmesini sağlayacak anti-balistik füze sistemi “Stratejik Savunma Girişimi (SDI)” olarak bilinen sistemin gelişimi bu dengeyi bozan bir faktördür. Rusya’nın bu sisteme ulaşamayacağı yönündeki değerlendirmeler ışığında Gorbaçov ve Komünist Parti, Batı’yla anlaşma yoluna gitmiştir. Bu anlaşma, Rusya Komünist Partisi’nin ülkedeki kontrolünü kaybetmesine ve Soğuk Savaş’ın sona ermesine giden gelişmeleri başlatmıştır. SDI, nükleer dengeyi bozarak caydırıcılığı ortadan kaldıran bir unsur hâline gelmiştir. Çünkü “İkinci Vuruş (Second Strike)” yeteneğini ortadan kaldırarak nükleer silah sahibi bir ülkenin karşı nükleer silah sahibi ülkeyi vurma şansını ortadan kaldırıyordu. Bu durum, Batı’nın nükleer savaş kazanma şansını ortaya çıkarıyordu. Kısacası bu silahın caydırıcılık ilkesini değiştirdiği için Soğuk Savaş’ı bitiren unsurlardan biri olduğu ileri sürülebilir.

Dolayısıyla günümüzde nükleer silahlar konusunda insanın taşıdığı sorumluluk ve devlet aklının, nükleer silahları kullanan ülkeler tarafından bu silahların bugüne kadar kullanılmasını engellediği söylenebilir. Putin’in söz konusu ettiği ise hiç şüphesiz taktik bir nükleer bombanın patlatılmasıdır. Stratejik bir nükleer silah kullanımı değildir. Zira taktiksel nükleer silah, savaş alanında etkili olmasına karşın büyük kayıplara yol açabilen bir silah türüdür. Böyle bir silahın kullanımı karşısında Batı’nın elinde, nükleer silahlar kadar etkili olabilecek gelişmiş konvansiyonel silahların bulunduğunu unutmamamız gerekir. Nükleer silahların varlığının yanında son derece gelişmiş şekilde konvansiyonel silahların da düşünülmesi gerekir. Bu silahlar da caydırıcılık ilkesi üzerine kurulmuştur ve bu ilkenin dışına çıkılmamalıdır.

3.2. Trump Döneminde Çok Taraflı Diplomasi

Trump, ABD Başkanı olmasıyla birlikte dünyanın lideri olma hedefini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak dünyada karşılaşılan sorunların ABD’nin tek başına çözebileceği konular olmadığını göz önünde bulundurmak gerekir. Zira ABD ne kadar zengin ve büyük bir bilimsel-teknolojik kapasiteye sahip bir ülke olsa da bugün ABD tek başına dünyadaki sorunları çözebilecek bir konumda değildir. Örneğin, terörizmle mücadelede ne kadar etkili olabilir ve terörizmin kökünü kazımak ne kadar mümkündür? Aynı şekilde ABD’nin kendisini de oldukça etkileyen uyuşturucu ticareti sorununu ve bunun yanı sıra salgın hastalıkları ulusal sınırlarını kapatarak engellenmesi mümkün değildir.

Dünyada barışı sağlamada ve nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların kontrol edilmesinde, bu silahların teröristlerin ve düşman güçlerin eline geçmemesi gibi sorunların hepsi bir bütün hâlinde dünya ülkelerinin iş birliğini gerektirmektedir. İklim meselesinde ABD'nin geri adım atmış olması önemli bir sorundur. Dünyada mevcut bu sorunların çözümü, insanlığın iş birliği yapmasıyla mümkündür. Bu da BM'nin reforme edilmesini zorunlu kılmaktadır. Başkan Trump'ın bir süre sonra dünyanın sorunları karşısında tutumunu daha gerçekçi bir hâle getirerek çok taraflı diplomasinin, bugün dünya barışı için vazgeçilmez bir unsur olduğunu kabul edeceği varsayılabilir.

3.3. BM'nin Krizlerdeki Tutumu, Çok Taraflı Diplomasi ve Barış

Kurumsal yapı olarak BM, bütün ajanslarıyla birlikte dünyada barışı sağlamada ve insanlığın çeşitli sorunlarına çözüm bulmada en önemli araçtır. Bu kurumun işlerliğindeki eksikliklerin giderilmesi gereklidir. Ancak bu kurumun ortadan kaldırılıp yerine yeni bir kurum oluşturulması gibi bir söylemden kimse bahsetmemektedir. Çünkü böyle bir kurumun oluşturulması, bu kadar eski bir tarihi altyapıya sahip MC tecrübesine de dayanan bir yapının değiştirilmesi çok büyük bir çaba ve zaman gerektirir. Bu kurumun bugüne kadar kazandığı başarılar göz önünde bulundurulduğunda, ayakta kalmasının ve insanlık için vazgeçilmez bir araç olmasının önemi daha iyi bir şekilde anlaşılabılır.

Bu aracın etkin hâle getirilmesi mümkündür. Hâlihazırda uluslararası barış ve güvenliği sağlaması gereken BM Güvenlik Konseyi, barışı engelleyen bir konumdadır. Zira buradaki daimî üyelerin çeşitli çıkarları doğrultusunda kullandıkları veto yetkileri, savaşı önleyememekte ve hatta savaşın yayılmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde bu kurumun, ülkeler arasındaki çatışmaların ve ihtilafların savaşa dönüşmeden çözülmesi konusunda da etkin olamadığı görülmektedir. Ancak BM, kolay bir şekilde değiştirilebilecek bir yapıya sahip değildir. Çünkü daimî üye konumundaki beş ülke, elde ettikleri avantajları kaybetmek istememektedir ve bu durumu kabul etmemiz gerekmektedir. Burada bir konsensüsün ortaya çıkması önemlidir. Ancak esas amaç; kurumun, barış yolunda çaba sarf ederek gerçekçi bir yaklaşımla sorunları çözebilme yeteneğine kavuşmasını sağlamak olmalıdır. Bunun için BM Güvenlik Konseyinin üye sayısının artırılması gerektiği ileri sürülebilir. Bugün dünyada önemli aktörler ortaya çıkmış durumdadır. Örneğin, Türkiye, Brezilya, Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Japonya, Hindistan, Endonezya ve

Almanya gibi ülkeler dikkate alınması gereken güçlü aktörlerdir. Eğer bu kurum yeniden yapılandırılır ve bugünkü gerçekleri yansıtırsa, etkin bir kurum olarak barışın korunmasına katkı sağlayabilir.

3.4. Türkiye'ye Dönük Tehditler

Türkiye'nin önündeki en kritik ve en önemli tehdidin ne olduğu da merak edilen sorular arasındadır. Tehdit algılaması, ülkelerin çeşitli politikaları ışığında ve bir zaman dilimi içinde değerlendirilmelidir. Tarihi bir perspektifle meseleleri ele almak oldukça önemlidir. Türkiye, belirli dönemlerde ve konularda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlarına bugüne kadar akılcı cevaplarla ve uygun yaklaşımlarla çözüm yolları bulmuştur.

Cumhuriyet bir asrı geçmiş ve bize refah, mutluluk ve güvenlik sağlamıştır. Türkiye'nin Lozan ile sağlanan hudutları muhafaza edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin ihmal edilmiş bir bölgesinde büyük bir devlet kurulmuştur. Anadolu Türk Kıtası'nın bir mutluluk ve refah düzeyine getirilmesine çalışılmış ve bunda başarılı olunmuştur. Türkiye gibi kritik bir bölgede kurulan ve tarihsel sorunlarını miras alan ülkeler, güçlü bir devlet mekanizmasına ve aynı zamanda kuvvetli ve caydırıcı orduya sahip olmak zorundadırlar. Türkiye de kuvvetli bir ekonomiye, eğitim sistemine, insan potansiyeline, yaratıcı gücüne ve teknolojiye dayalı olarak dünyada yükselecektir. Türk ordusunun modern yapısı, Türkiye'yi tarihsel nedenlerden kaynaklanan sorunların çözümü noktasında caydırıcı bir güç hâline getirecektir.

Bütün ülkelerin zaman zaman sorunlar ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye, tarihi mirasının da etkisiyle özel bir durumu paylaşmaktadır. Kuvvetli bir millî birlik, ekonomi ve orduyla caydırıcı bir güce sahip olan Türkiye, kendisine karşı çeşitli alanlarda oluşturulacak düşmanlık hareketlerini ve düşünceleri engellemeye muktedirdir.

Sonuç

Bugünün dünyasında karşılaşılan sorunların yalnızca ikili ilişkiler ya da büyük güçlerin tek taraflı çabalarıyla çözülmesi mümkün görünmemektedir. Bu sorunların üstesinden ancak dayanışma içinde iş birliğine dayalı diplomasiyle gelinebilir. Diplomasi bugün çok geniş bir alana yayılmış durumdadır. Stratejik çatışmaların ve istikrarsızlıkların artması, dünyada kırılmalara ve bölünmelere yol açmaktadır. Uluslararası sistem, Batı merkezli yapısından

çıkarak “Küresel Güney” olarak adlandırılan yeni bölgelere kaymaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkiler, artık yalnızca Batı merkezli değil; Hint-Pasifik ve Küresel Güney ekseninde yeniden şekillenmektedir.

Bugün dünya bir düzen arayışındadır. Bu arayış, beraberinde birçok sorunu getirmektedir. Temel hedef ise istikrarlı bir uluslararası sistemin inşasıdır. Ancak otoriter rejimler ile demokratik rejimler arasındaki çatışmalar, savaşların sürekliliğini sağlamış ve bu bağlamda mevcut dünya düzeninin sorgulanmasına neden olmuştur. ABD’deki son gelişmelerle birlikte liberal uluslararası düzenin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Çok taraflılık ve bu alandaki ittifaklar, uluslararası hukuka, istikrara ve barışın sağlanmasına katkı yapan önemli oluşumlardır. Bu çerçevede çok taraflı diplomasi, küresel barışın teminatı olma yolunda karşımıza çıkmaktadır. Bugün dünyada barışın korunması ve etkin hâle getirilmesi için çok taraflı diplomasiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için de reforme edilmiş bir BM sisteminin hayata geçirilmesi son derece önemlidir. Özellikle BM Güvenlik Konseyinin girişimleriyle çatışmaların hemen kontrol altına alınması, barış yönündeki çabaların etkinleşmesi ve çok daha önemlisi; silahlanma, nükleer, konvansiyonel, biyolojik ve kimyasal silahların kontrol altında tutulması icap etmektedir.

Barış son derece vazgeçilmez bir alandır ve Türk dış politikasının da temelidir.²⁵ Dünyada insanların huzur ve refaha kavuşabilmesi için mutlaka barışa ihtiyaçları vardır. Savaş, kontrol altına alınmalıdır. Maalesef savaşlar devam etmektedir. İnsanların savaştan vazgeçmeyeceği yönünde, başta Freud olmak üzere birçok psikolojik değerlendirme yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Savaşın kontrol altına alınması son derece önemli bir konudur.

XXI . yüzyıl, diplomasinin etkin bir şekilde kullanılması gereken bir yüzyıl olacaktır. Dünya bir düzen aramaktadır. Bu düzen, çok taraflı ve etkin bir diplomasiyle mümkün olabilir. Bunun için de reforme edilmiş bir BM sisteme ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Araud, G. (2014, August). Le monde à la recherche d’un ordre. *Esprit*, 407.
- Badel, L. (2021). *Diplomatie européenne, 19ème-21ème siècle*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Clausewitz, C. von. (2019). *Savaş üzerine* (H. F. Çeliker, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

25 Ali Engin Oba (2011), “Bir Yumuşak Güç Olarak Türk Dış Politikasında Barış Düşüncesi”, ed. Prof. Dr. Hasret Çomak, *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, s.79.

- Cooper, A. F., Heine, J., & Thakur, R. (Eds.). (2013). *The Oxford handbook of modern diplomacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Delmas, P. (1995). *Le bel avenir de la guerre*. Paris: Gallimard.
- Fernandez, J., & Vincent-Holeindre, J. (2022). *Nations désunies? La crise du multilatéralisme dans les relations internationales*. Paris: CNRS Éditions.
- Girard, R. (2017). *Quelle diplomatie pour la France*. Paris: Cerf.
- Gomart, T. (2024). *L'accélération de l'histoire: Les nœuds géostratégiques d'un monde hors de contrôle*. Paris: Tallandier.
- Guterres, A. (2023, September 19). Secretary General's address to the General Assembly. *United Nations*.
- Howard, M. (2014). Foreword. In J. Lindley-French & Y. Boyer (Eds.), *The Oxford handbook of war*. Oxford: Oxford University Press.
- Ikenberry, J. G. (2018). The end of liberal international order? *International Affairs*, 94(1), 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>
- İskit, T. (2022). *Diplomasi: Tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclear-Weapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Race. (2022, January 3). *The White House*. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2022/01/03/p5-statement-on-preventing-nuclear-war-and-avoiding-arms-races/>
- Kardeş, E. (2019). *Yönsüzleşmiş savaşlar: Politik felsefenin bir sınır meselesi olarak savaşa dair*. İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Keegan, J. (2007). *Savaş sanatı tarihi* (S. Koçak, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Kissinger, H. (2022). *Diplomasi*. İstanbul: Panama Yayıncılık.
- Macomber, W. (1975). *The angels' game: A handbook of modern diplomacy*. New York: Stein and Day.
- Mahbubani, K. (2013). Multilateral diplomacy. In A. F. Cooper, J. Heine, & R. Thakur (Eds.), *The Oxford handbook of modern diplomacy* (pp. 541–558). Oxford: Oxford University Press.
- Nye, J. (2013). Hard, soft and smart power. In A. F. Cooper, J. Heine, & R. Thakur (Eds.), *The Oxford handbook of modern diplomacy* (pp. 559–574). Oxford: Oxford University Press.
- Oba, A. E. (2011). Bir yumuşak güç olarak Türk dış politikasında barış düşüncesi. In H. Çomak (Ed.), *Dünya jeopolitiğinde Türkiye* (pp. 321–335). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Oba, A. E. (2023). Tarih ve diplomasi araştırmalarına göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün diplomat kimliği. In *Cumhuriyetin 100. yılında Türk diplomati ve Türk diplomasisi üzerine incelemeler* (pp. 45–62). İstanbul: Kitabevi.
- Oba, A. E. (2025). *21. yüzyılda savaş ve barış: Politik felsefe açısından bir yaklaşım*. Ankara: Doğu Batı.
- Onay, E. (2025). *Cumhuriyet'in 100. yılında Türk dışişleri: Asırların diplomasi birikimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pigman, G. A. (2010). *Contemporary diplomacy*. Cambridge: Polity Press.
- Salamé, G. (2024). *La tentation de Mars: Guerre et paix au 21ème siècle*. Paris: Fayard.
- Wodka-Galien, P. (2015). L'arme nucléaire au 21ème siècle: Un facteur structurant, un système international. *Revue Défense Nationale*, 782(7), 112–123.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ: NASIL BİR GELECEK?

Hüseyin DİRİÖZ, Büyükelçi (E)

Giriş

Türkiye-Rusya ilişkilerini tarihsel açıdan değerlendirmek, geleceğe dair bir takım öngörülerde bulunmayı kolaylaştıracaktır. XIX. yüzyılda Türk-Rus ilişkileri inişli çıkışlı bir şekilde sürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na dahil olması, Karadeniz'de Rus limanlarının bombalanması sonucunda gerçekleşmiştir. Bu dönemde Rusya'da 1917 Bolşevik Devrimi gerçekleşmiş ve Avrupa güvenliğinde dengeler hızla değişmiştir. Türkiye ile yeni kurulan Sovyet SSCB arasındaki ilişkiler bir denge politikası üzerine kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı'yla birlikte Türk-Rus ilişkileri yeniden zorlu bir sürece girmiştir. Özellikle Stalin'in Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki iki vilayet üzerindeki iddiaları gündeme getirilmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik arayışlarında Batı Bloku'na yönelmesinde ana etkenlerden biri olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Rus ilişkileri birçok farklı alanda gelişmiştir. Taraflar arasında ticari ilişkiler, enerji iş birlikleri, turizm ve beşerî alanlarda yoğun ve çok boyutlu bir ilişki ağı vardır. Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'yla daha rahat ilişki kurabilen NATO ülkeleri arasında yer almaktadır.

1. Türk-Rus İlişkileri Tarihi

Mevcut uluslararası koşulların karmaşıklığı, Türk-Rus ilişkilerinin ve dünya siyasetinin geleceğine ilişkin doğru çıkarımlarda bulunmayı zorlaştırmaktadır. Bu yüzden Türk-Rus ilişkilerini hem tarihsel hem de küresel-bölgesel perspektiften analiz etmek önem taşımaktadır.

1.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

İkili ilişkilerde öncelikle Osmanlı-Rus ilişkilerine değinmekte fayda vardır. Rusya'nın özellikle Büyük Petro ve II. Katerina dönemindeki Avrupa,

Balkanlar ve Asya yönünde genişleme çabaları, Osmanlı İmparatorluğu'yla çeşitli temaslara, savaşlara ve anlaşmalara neden olmuştur.¹

Bu temaslara, bazı dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne hizmet ederken çoğu kez İngiltere, Avusturya, Almanya ve Fransa gibi başka aktörlerin çıkarlarına uygun düşmüştür. Bu durum, Çarlık Rusyası'nın iç dinamiklerine ve uluslararası hedeflerine göre değişiklik göstermiştir. Örneğin Çeşme Deniz Muharebesi'nde (1770) Osmanlı Donanması'nın yakılması ve ardından 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Boğazlar ilk defa uluslararası bir rejime tabi olmuştur.

XIX. yüzyılda Türk-Rus ilişkileri inişli çıkışlı bir şekilde sürmüştür. Bu mücadele sadece Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında değil, aynı zamanda Avrupa güçlerinin de müdahil olduğu bir süreçtir. Örneğin, 1853-1856 Kırım Savaşı bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu süreç, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na (93 Harbi) kadar devam etmiştir. Bu savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun en fazla toprak kaybettiği savaşlardan biri olarak kabul edilmektedir.

I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde İmparatorluk artık Balkanlar'dan çekilmiş, sınırları daralmış ve parçalanma sürecine girmiştir. Osmanlı'nın savaşa dahil olması, Karadeniz'de "Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarının topa tutulması" sonucunda gerçekleşmiştir.² Bu dönemde Rusya'da 1917 Bolşevik Devrimi gerçekleşmiş ve Avrupa'da dengeler değişmiştir.

1.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

Rusya'daki bu siyasi rejim değişikliğinden kısa bir süre sonra Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluş süreci başlamıştır. Yeni Sovyet rejimi, Türkiye'yi kendi yanına çekebilmek adına bazı olumlu sinyaller ve destekler vermiş ve Türkiye ile yeni kurulan SSCB arasında yakın ve dostane ilişkiler söz konusu olmuştur.³ Bu yıllarda iki ülke arasında 1925 Türkiye-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması imzalanmıştır.⁴ Öte yandan, SSCB'nin, Türkiye'ye karşı dostane bir tutum sergilemesine rağmen ilişkilerde tam bir güven ortamı oluşmamıştır. Çünkü o dönemde SSCB'nin, devrim ihracı hedefi ve ideolojik bir dış

1 Sander, Oral, Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi Yayınları, 10. Baskı, s. 116-119.

2 Armaoğlu, Fahir (1986), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 109-110.

3 Sander, Oral (2002), Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Kitabevi, 10. Baskı, s. 100-101.

4 Gönübol, Mehmet ; Kürkçüoğlu, Ömer, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış, s. 456-457. (DergiPark - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1147289)

politika anlayışıyla hareket edebildiği görüşü de vardır.⁵ Buna rağmen ihtiyatlı ama iş birliğine açık bir ilişki geliştirilmiştir. Ekonomik ilişkiler başlatılmış ve SSCB, Türkiye'ye çeşitli alanlarda yatırımlar yapmıştır. Kayseri Dokuma Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Çayırhan Termik Santrali ve daha sonraları İskenderun Demir Çelik Fabrikası ve Seydişehir Alüminyum gibi yatırımlar bu dönemin ürünleridir.

II. Dünya Savaşıyla birlikte Türk-Rus ilişkileri yeniden zorlu bir sürece girmiştir. Özellikle Kafkaslar üzerinden Stalin'in Türkiye'ye yönelik bazı talepleri gündeme gelmiş, Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki vilayetler üzerinde iddiaları dile getirilmiştir. Ayrıca 1925 tarihli Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı, 1945 Mart'ında feshedilmiştir.⁶ Bu gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik arayışlarında Batı Bloku'na yönelmesine yol açmıştır. Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndermesinin ardından İngiltere'nin itirazına rağmen⁷ ABD'nin ön almasıyla NATO'ya üye olmuştur.

NATO'ya katılım yalnızca stratejik gerekçelerden kaynaklanmamış, aynı zamanda Osmanlı döneminden beri süregelen zihniyet dönüşümünün de devamı olmuştur. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu, Viyana'ya kadar ilerledikten sonra Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakalayamamıştır. Bu arada Avrupa'da Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve matbaanın yaygın kullanımı gibi dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı bu gibi dönemleri izleyen çağın yeni teknolojik buluşlarından uzak kalmıştır. Böylece imparatorluk duraklama, gerileme ve nihayetinde parçalanma dönemine girmiştir.

Bu süreci durdurmak için Osmanlı'nın son dönem yöneticileri çeşitli reformlar yapmaya çalışmışlardır: Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri bunun örnekleridir.⁸ Sonrasında Cumhuriyet kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bu reformları ileriye taşımaya devam etmektedir.⁹ ve ¹⁰ Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başarıya ulaştırılan bu reformlar ayrıca Türkiye'nin bölgesindeki bazı devletlerin

5 Armaoğlu Fahir (1986), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 313-315.

6 Armaoğlu, Fahir (1986), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 426-427.

7 Armaoğlu, Fahir (Nisan 1995), (Amerikan Belgeleri ile) Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktına, 1951-1955, (<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2331/tur>).

8 Sander, Oral (2012), Siyasi, İlkçağlardan 1918'e, İMGE Kitabevi, 23. Baskı, s. 537.

9 Ortaylı, İlber (Mart 2011), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 32. Baskı, (ilgili bölümler hk. Bkz. <http://politikaakademisi.org/2013/05/24/ilber-ortaylidan-imparatorlugun-en-uzun-yuzyili/>)

10 İnalçık, Halil, Osmanlılarda Batı'dan Kültür Aktarması Üzerine, Dergi Park (<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3798843>).

(Mısır, Cezayir, Tunus, Afganistan ve İran gibi) yöneticileri için de ilham kaynağı olmuştur.¹¹

Öte yandan Batı'ya yönelimden kastedilen coğrafi değildir. Çünkü Japonya da bir bakıma Batı'dır. O dönemde Osmanlı'nın giderek geride kaldığı ve yakalayamadığı bazı gelişmeler vardır. Bunlara çağı veya gelişmeleri yakalamaya çalışma hedefi de denilebilmektedir. Bu gelişmeleri yakalama çabası aslında imparatorluğun küçülmesini ve yıkılmasını durdurma çabası çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla çağı yakalama yönelimi Osmanlı'dan beri gelen bir eğilimdir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın bir parçası olarak yeniden konumlanma arzusuyla hareket ederek 1949'da Avrupa Konseyinin kurucu üyelerinden biri olmuştur.¹² Türkiye, NATO'ya yalnızca bir tehdit algısıyla değil, aynı zamanda bu genel yönelimin bir parçası olarak katılmak istemiştir. Nihayetinde 1952 yılında Yunanistan'la birlikte NATO'ya üye olmuştur.

1960'lara kadar Türkiye, NATO içinde güçlü bir müttefik olarak yer almış ve stratejik düşüncesini tamamen bu çizgiye oturtmuştur. Fakat 1960'ların başında bazı değişiklikler yaşanmış ve bu değişiklikler Türk-Rus ilişkilerini de etkilemiştir. Bunlar içerisinde en önemli iki gelişme dikkat çekmektedir: Birincisi, Küba Füze Krizi, ikincisi ise Johnson Mektubu Krizi'dir.

Küba Füze Krizi, dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirebilecek kadar ciddi bir krizdir. Bu krizden sonra birçok NATO üyesi, özellikle Avrupa ülkeleri bundan ders çıkararak “yumuşama (détente)” dönemini başlatmıştır.¹³ SSCB ile daha ılımlı ilişkiler kurulmuş ve Türkiye de bu gelişmeye ayak uydurmuştur. 1950'li yıllarda NATO'ya desteği güçlü bir müttefik olmasına rağmen bu yumuşama sürecine Türkiye de dahil olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan sanayi tesisleri örneğinde olduğu gibi Türkiye, daha sonraki yıllarda Akkuyu Nükleer Santrali gibi projelerle SSCB ve sonrasında Rusya Federasyonu'yla yoğun ekonomik ilişkiler geliştirmiştir.

Johnson Mektubu Krizi ise Türk dış politikası açısından önemli kırılma noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Nitekim Türkiye, bu olaylara tepki

11 Çelik, Mehmed Mazlum (29 Ağustos 2021), “Atatürk'ün Doğu toplumlarında algılanışı ve politik etkisi”, Independent Türkçe, (https://www.indyturk.com/node/404901/k%C3%BClt%C3%BCr/atat%C3%BCrk%C3%BCn-do%C4%9Fu-toplumlar%C4%B1nda-alg%C4%B1lan%C4%B1C5%9F%C4%B1-ve-politik-etkisi)).

12 https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa

13 Kürkçüoğlu, Ömer, “Dış Politika” Nedir? Türkiye'deki Düny ve Bugünü, s. 325 (chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36696>).

olarak dış ilişkilerini çeşitlendirme yoluna gitmek istemiştir. Bir yandan Batı'yla güçlü ilişkilerini sürdüren Türkiye, diğer yandan “yumuşama (détente)” atmosferinden faydalanarak SSCB'yle daha rahat ilişkiler kurabilen NATO ülkelerinden biri olmuştur. Bu konuda benzer tutum sergileyen ülkeler arasında Almanya da sayılabilir. Berlin, yumuşama sürecini daha da ileriye taşıyarak “Ostpolitik” adlı politikasıyla Moskova'yla daha da gelişmiş ilişkiler kurmuştur. Aynı şekilde Fransa, İtalya ve Türkiye de SSCB'yle daha rahat ilişki kurabilen ülkeler arasındadır.

1.3. Soğuk Savaş Sonrası “Yeni Dünya Düzeni”

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye'nin Rusya Federasyonu'yla ilişkileri gelişmeye başlamıştır. NATO da bu yeni döneme uygun şekilde stratejik konseptini yeniden uyarlama yoluna gitmiştir. Yeni stratejik konsept 1991 yılında Roma'da kabul edilmiştir.¹⁴ Sonraki yıllarda NATO zirvelerinde bu konseptte çeşitli uyarlamalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Ancak esaslı ve temel değişiklik 1991 yılında gerçekleşmiştir. Böylece NATO'nun ana stratejisi “Caydırıcılık ve Savunma” üzerine kurulmaya devam etmiş, ancak stratejiye iki yeni sütun daha eklenmiştir. Bunlar “kriz yönetimi” ve “iş birliğine dayalı güvenliliktir”. İkinci unsur veya sütun, özellikle Rusya'yı ilgilendiren çok önemli bir alanı kapsıyordu. Başka bir ifadeyle NATO, özellikle Rusya'yla ilişkiler bağlamında güvenliğin iş birliği yoluyla da güçlenebileceği fikrini benimsemiştir. Bu politika dönemin ifadesiyle “Eski hasımlara dostluk elini uzatmak” şeklinde özetlenmektedir. Bu doğrultuda 2002'de NATO-Rusya Konseyi kurulmuş ve çeşitli anlaşmalar yapılmıştır.¹⁵ Fakat her şey iyi niyetle başlamasına rağmen sonrasında bu süreç beklenildiği gibi devam etmemiştir.

Bu arada, stratejinin temelinde yatan “Caydırıcılık ve Savunma” sütunuyla ilgili olarak şu hususlar dile getirilebilir: Caydırıcılık, savunmadan (dolayısıyla savaştan) önce gelmektedir. Bu düşünceye göre caydırıcılık eğer başarılı olursa savunmaya ve savaşa gerek kalmayacaktır. Savaşı önlemenin yolu budur. Osmanlı'da da bu anlayış, “Hazır ol cenge eğer ister isen sulh-u salâh” şeklinde ifade edilmiştir. Bu da aslında eski Roma'dan gelen bir mantıktır: “Si vis pacem, para bellum (Barış istiyorsan, savaşa hazır ol).”

Caydırıcılık denildiğinde bunun iki temel unsuru vardır. Birincisi, imkân ve kabiliyetlerdir. Başka bir deyişle tank, tüfek, füze, denizaltı, savaş gemisi,

14 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm

15 https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_50091.htm

savaş uçağı gibi askerî unsurlar ve bunların lojistik destek unsurları, kullanma yeteneği ve gücüdür. Bunlar fiziki caydırıcılığın altyapısını oluşturur. İkincisi ve daha da önemlisi siyasi iradedir. Yani “Bu imkânları gerektiğinde kullanacağız.” diyebilme kararlılığıdır. Bu irade ortaya konulmadığı sürece fiziki unsurların da caydırıcılık etkisi zayıf kalacaktır. Bu nedenle NATO zirve bildirileri, Bakanlar Konseyi açıklamaları gibi belgeler çok önemlidir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ilişkiler hız kazanmıştır. Bu bağlamda Türk şirketleri Rusya’da aktif rol oynamaya başlamış ve burada önemli projelere imza atmışlardır.

Öte yandan, Doğu-Batı ilişkilerinde, Soğuk Savaş sonrası Gorbaçov ve Yeltsin döneminde başlayan iş birliği havası zamanla dağılmıştır. Bu bozulmanın sebepleriyle ilgili farklı iddialar ileri sürülmektedir.

1.4. Çok Kutuplu Dönemde Türk-Rus İlişkileri

1990’lı yıllarda Batı-Rusya ilişkilerinde oluşan olumlu atmosfer zamanla yerini “Soğuk Barış” veya “İkinci Soğuk Savaş” olarak nitelendirilen döneme bırakmıştır. Özellikle 2014 yılında başlayan Ukrayna Krizi ve nihayetinde 2022 yılında Rusya’nın Ukrayna’ya karşı ikinci işgal harekâtı düzenlemesiyle birlikte Batı-Doğu ilişkileri ciddi bir kırılma yaşamıştır. Elbette Türkiye’nin Rusya’yla ilişkileri de bu süreçten etkilenmiştir. Ancak, Türk-Rus ilişkilerinin çok boyutlu bir karakteri vardır. Ekonomik ilişkiler, yukarıda değinildiği gibi, bunların başında gelmektedir.

Rakamlarla ifade edecek olursak, 2013 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 29-30 milyar dolar seviyesindeydi. 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırında yaşanan “Uçak Krizi” nedeniyle bu hacim 17 milyar dolara kadar düşmüştür. 2023 yılı itibarıyla ticaret hacmi yeniden artarak yaklaşık 56 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ticaret hacminin yaklaşık 45 milyar doları Rusya’nın Türkiye’ye ihracatı, 11 milyar doları ise Türkiye’nin Rusya’ya ihracatı şeklindedir.¹⁶ Buradaki dengesizlikte doğal olarak enerji ithalatı önemli bir rol oynamaktadır.

Ekonomik ilişkileri destekleyen diğer başlıklar da vardır. Yukarıda belirtildiği gibi enerji iş birliği bunların başında gelmektedir. Türkiye’nin enerjide yaklaşık %74 oranında dışa bağımlı olduğu belirtilmektedir. Bu dış kaynağın

16 DEİK Rusya Bilgi Notu, (chrome-extension://efaidnbmnmbpcajpcglclefind mkaj/https://www.deik.org.tr/uploads/rusya-bilgi-notu-ocak-2024.pdf)

önemli bir kısmı Rusya'dan (%50) karşılanmaktadır. Mavi Akım, Türk Akım-1 ve Türk Akım-2 gibi projeler bu iş birliğinin önemli sac ayaklarıdır. Diğer yandan turizm sektörü Türk-Rus ilişkilerine ivme kazandıran faktörlerden biridir. Rusya, Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkelerden biridir. Örneğin 2019 yılında 7 milyon Rus turist Türkiye'ye gelmiştir.¹⁷ Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası bu sayı azalmış olsa da turizm, ilişkilerin önemli boyutlarından biri olmayı sürdürmektedir.

Türk-Rus ilişkilerindeki önemli iş birliği alanlarından biri de müteahhitlik hizmetleridir. Zira Türk inşaat firmaları Rusya'da bugüne kadar toplamda 75 milyar doları aşan projeler üstlenmiş durumdadır. Bu, Türkiye'nin inşaat sektörünün uluslararası başarılarının bir göstergesidir.

Son olarak ikili ilişkilerde “beşerî boyut” kapsamında eğitim, kültür, karşılıklı göç ve diaspora gibi konular öne çıkmaktadır. Günümüzde Rusya'da büyük ya da orta ölçekli hemen her şehirde Türk restoranları, marketleri ya da işletmeleri görmek mümkündür. Aynı şekilde Türkiye'de de Rus vatandaşlarına ait işletmelerin ve yerleşik nüfusun sayısı artmaktadır. Keza yaklaşık 150 bin Türk-Rus evliliği bulunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler birçok farklı alanda gelişmiştir. Türkiye, Rusya'yla daha rahat ilişki kurabilen NATO üyesi ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerle birlikte geçmişte “yumuşama (détente)” döneminde olduğu gibi bugün de (bu konuda) ”fikirdaş ülkeler” olarak değerlendirilebilirler. Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra yeniden iş birliğine dayalı bir güvenlik düzeni mümkün olabileceyse, böyle bir dönüşümde Türkiye, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler katalizör rolü üstlenebilir.

2. Transatlantik Ayrışma ve NATO'nun Geleceği

Avrupa ülkelerinde güvenlik alanında NATO'dan bağımsız veya ilave bir şekilde ayrı bir politikaya ve/veya yapılanmaya yönelik çabalar üzerinde de durulmaktadır. Bu noktada “Türkiye'ye bir rol düşecek mi, düşmeyecek mi?” merak edilen sorular arasındadır. NATO bağlamında özellikle “yük paylaşımı (burden sharing)” meselesi uzun süredir tartışma konusu olmuştur. 2014'te düzenlenen NATO Galler Zirvesi'nde, üye ülkelerin GSYİH'lerinin %2'sini savunmaya harcamaları beklenmekteydi.¹⁸ ABD, “diğer üye ülkelerin yükünü

17 TÜRSAB İstatistikleri, Ziyaretçi sayıları (<https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri>)

18 2014 NATO Galler Zirvesi Bildirisi (https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm).

yüksek oranda taşıdığı” gerekçesiyle bu durumdan şikayet etmekte ve savunma harcamalarına GSYİH’den ayrılan payın yükseltilmesi çağrısında bulunmaktaydı. Bu hedefi karşılayan Türkiye gibi ülkeler de vardır. Ancak karşılamayan pek çok NATO üyesi ülke de bulunmaktadır. Sonuçta, 25 Haziran 2025’te Lahey’de düzenlenen NATO Zirvesi’nde, üye ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları payın GSYİH’nın %5’ine kadar yükseltilmesi kabul görmüştür.

Caydırıcılığın yalnızca askerî kabiliyetlerle değil, aynı zamanda “siyasi irade (political will)” ile de doğrudan ilgisi vardır. Eğer siyasi iradede bir sapma varsa, caydırıcılığın da zayıflayabileceği yönünde tereddütler doğmaktadır. Bazı siyasi söylemler (örneğin Trump’ın 2016 Nisan’ında ‘NATO’nun modası geçmiştir- NATO is obsolete’ demesi gibi¹⁹) karşı tarafa bir zafiyet mesajı verebilir. (Trump, geçtiğimiz günlerde -ilk ifadesinden 9 yıl sonra- bu söylemini tersine çevirmiş ve NATO’nun modasının geçmediğini, tersine bir eğilimin mevcut bulunduğunu ifade etmiştir.²⁰) Keza Beyaz Saray sosyal medyasında “Başkan Trump’ın Kuvvetli Olma Yoluyla Barışı Sağlayarak Liderlik Yaptığı- President Tump Is Leading With Peace Through Strength”²¹- başlıklı bir makale yayınlanmış olup bu yaklaşım da yukarıda belirtildiği gibi caydırıcılığı kuvvetlendirici bir nitelik taşımaktadır.

Yine de bu gelişmeler, “transatlantik bir kopuşa” dair soru işaretlerine neden olabilmektedir. Fakat böyle bir kopuşun yaşanmayacağı ileri sürülebilir. Çünkü bu tür söylemler hâlâ uygulanmaktan çok uzaktır. ABD’nin Avrupa gibi gelişmiş bir bölgeyle yakın ilişkisi kendi çıkarıdır. Aynı şekilde Avrupa için de ABD’yle stratejik iş birliği önemlidir. Bu nedenle transatlantik ilişkilerde kopmanın yaşanması olası görünmemektedir. Nitekim Lahey’deki son NATO Zirve toplantısında (Haziran 2025) birlik ve kararlılık mesajı verilmiştir.²²

Avrupa savunma kimliğinin nasıl oluşturulacağı meselesi de önemlidir. Bunun bir yolu NATO’nun yerine yeni bir yapı kurmaktır ki, bunu tasavvur eden bir üye yoktur. Diğer bir yol NATO’nun yanı sıra ayrı bir örgüt kurmaktır ki, bu da duplikasyona yol açar. Daha çok üzerinde durulan bir yöntem ise NATO içindeki bazı Avrupa kuvvetlerinin gerektiğinde Avrupa adına

19 The New York Times, (2 Nisan 2016). (<https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/politics/first-draft/2016/04/02/donald-trump-tells-crowd-hed-be-fine-if-nato-broke-up/>)

20 USA Today, (15 Temmuz 2025) (<https://www.usatoday.com/story/news/politics/2025/07/15/trump-nato-alliance-putin-russia-ukraine/85205369007/>)

21 <https://www.whitehouse.gov/articles/2025/03/president-trump-is-leading-with-peace-through-strength/>

22 2025 NATO Lahey Zirvesi Bildirisi (https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_236705.htm)

kullanılmasıdır. NATO kapsamında buna “ayrılabilir ama ayrı olmayan kuvvetler (Separable but not separate forces)” tanımlamasıyla yaklaşılmaktadır. Zira NATO yapısının tekrarlanması gerek yoktur. Bu nedenle söz konusu çabaların NATO’yla çelişmeden ve onu tamamlayıcı yönde ilerlemesi öngörülmektedir.²³ Dolayısıyla Türkiye’nin Batı savunma yapısı ve stratejik düşünce açısından önemi değişmeyecektir. Türkiye, bu yapının bir parçası olarak hem kendisine yarar sağlamak hem de bu yapıya katkı sunmaktadır. Bu, tamamen bir menfaat ilişkisi olarak görülmemeli; aksine ortak bir gelecek inşa etmek temeline oturtulmalı ve öyle devam edilmelidir.

3. Türkiye’nin Rusya-Ukrayna Savaşı’ndaki Tutumu

Türkiye’nin bu konudaki tutumu ise dengelidir, fakat tarafsız değildir. Dengelidir, çünkü her iki tarafla da ticari ve diplomatik ilişkileri sürdürebilmektedir. Tarafsız değildir, çünkü NATO’nun bir üyesi olarak ortak bildirimlerin altına imza atmaktadır. Bu bildirimlerde Rusya’nın saldırısı eleştirilmektedir. Ayrıca İttifak’ın yeni kabul edilen Stratejik Konsept’inde Rusya, terörizmle birlikte ana tehdit unsuru olarak kabul edilmiştir.²⁴

Türkiye’nin dengeli tutumu önemli sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Türkiye, tarafları ilk defa bir araya getiren ülke olmuş ve görüşmelere ev sahipliği yapmıştır. BM ile iş birliğinde “Tahıl Koridoru” kurulmuş ve esir değişiminde yine Türkiye katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla savaş sonrasında da Türkiye’nin katkısı olabilecektir.

4. ABD-Rusya Hattında Normalleşme ve Türk-Rus İlişkilerine Etkisi

ABD-Rusya ilişkilerindeki normalleşmenin Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkilemeyeceği, hatta olumlu etkilerinin de olabileceği ileri sürülebilir. Çünkü “Soğuk Barış”tan veya “İkinci Soğuk Savaş”tan tekrar normalleşmeye dönülmesi, Türkiye gibi ülkelerin de katkısıyla mümkün olabilir. Türkiye’nin hâlihazırda çok boyutlu ilişkileri vardır. Böyle bir ortamda Türkiye’nin zaten Rusya’yla gelişmiş olan ilişkilerini daha da geliştirme imkânı olabilecektir. Hatta Rusya’nın Batı’yla rahat ilişkiler kurmasında katalizör rolü oynayabilecek ülkelerden biri de Türkiye olabilir. Bu, daha önce bahsedilen “fikirdaş” ülkelerle eşgüdüm ve iş birliği içinde yapılabilir. Ancak böyle bir iş birliği “ne

23 NATO makalesi: “Avrupa Birliği’yle İlişkiler – Relations with the European Union”, (20 Haziran 2025). (https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm)

24 Politico, (29 Haziran 2022), “NATO Leaders brand Russia a ‘direct threat’ in new strategy blueprint”.

pahasına olursa olsun” anlayışına dayanmamalı, tam tersine, kurallar temelli uluslararası düzeni, toprak bütünlüğüne ve egemenliğe saygıyı güçlendirecek yönde olmalıdır.

Türkiye’nin bu dönem boyunca Rusya’yla görüş ayrılığı yaşadığı yerler olmuştur. Suriye, Kafkaslar, Ukrayna ve Kırım meseleleri buna örnek verilebilir. Fakat Rusya’yla ilişkilerde “kompartımanlaşma (compartmentalization)” anlayışı mevcuttur. Buna göre anlaşmazlık yaşanan konuların öbür alanlardaki iş birliğini engellemesine izin verilmemektedir. Dolayısıyla, ABD-Rusya hattında normalleşmenin Türk-Rus ilişkilerine de olumlu katkıda bulunması mümkündür.

5. Avrasya’daki Türk-Rus İş Birliğinin Geleceği

16 Kasım 2001 tarihinde imzalanan “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı”, Soğuk Savaş sonrası Rusya-NATO İşbirliği Konseyinin kurulduğu bir dönemde kabul edilmiştir.²⁵ Yukarıda değinildiği gibi, Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde de özellikle 1960’lı yıllardan sonra Rusya’yla ilişkileri gelişmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de ekonomik-ticari ve beşerî alanlarda bu eğilim sürmüştür. Avrasya ülkeleriyle de genel olarak iş birliği ortamının geliştirilmesinin ticari ve çeşitli yönlerden dünyayla bağlantılarının güçlendirilmesi hususunda faydalı olacağı varsayılmıştır. Doğu-Batı tedarik zincirleri bakımından önemli olabilecek ve Orta Asya ülkeleriyle birlikte üzerinde durulan Orta Koridor projesinin gerçekleşmesinde, bu tür iş birliklerinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Rus ilişkilerine bakıldığında, ilk dönemlerde bir belirsizlik söz konusu olmuş ve 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren Türk-Rus ilişkilerinde iş birliği daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır.

Günümüzde yaşanan gelişmelere bakıldığında, her iki devletin karşılıklı olarak bu denge ilişkisini sürdürme noktasında bir kararlılık gösterdiği ve bu sürecin önümüzdeki günlerde de devam edeceği görülmektedir. Dengeye dayalı-çok boyutlu Türk dış politikasında Rusya önemli bir yer tutmaktadır.

25 TC Dışişleri Bakanlığı Açıklaması: (https://www.mfa.gov.tr/no_49---9-nisan-2002_-16-ka-sim-2001-tarihinde-turkiye-ve-rusya-federasyonu-disisleri-bakanlari-tarafindan-imzalanan-avrasya_da-isbirligi-eylem-plani-uyarinca_-kurulmus-olan-yuksek-duzeyli-ortak-calisma-grubu_nun-ilk-toplantisinin-9-nisan-2002-tarihin.tr.mfa).

Uzun vadede eğer Doğu-Batı ilişkilerinde bir yumuşama söz konusu olursa, bunun oluşmasında Türkiye de bu hususta fikirdaş olduğu diğer NATO ülkeleriyle birlikte, bir rol oynayabilir.

Türkiye ile Rusya arasında ticari ilişkiler, enerji iş birlikleri, turizm ve beşerî etkileşimler alanlarında yoğun bir ilişki ağı vardır. Tüm bu gelişmelere rağmen güvenlik meselesi hâlâ ön plandadır. Özellikle Rusya'nın 2022 yılında başlattığı Ukrayna harekâtı sonrası Avrupa'da ciddi bir güvenlik endişesi oluşmuştur. Eğer yeniden "kooperatif güvenlik" denilen iş birliğine dayalı güvenlik anlayışı hâkim olursa ve Türkiye gibi ülkelerin katkısıyla somut adımlar atılırsa, farklı bir dönem başlayabilir. Ancak bu, "ne pahasına olursa olsun" anlayışına dayanmamalı, tam tersine, yeni döneme uyarlanması zorunlu hale gelen kurallara dayalı uluslararası düzene, toprak bütünlüğüne ve egemenliğe saygıyı güçlendirecek yönde olmalıdır.

Türkiye'nin Batı kurumları içinde yer alırken, aynı zamanda komşu ülkelerle de 1960'lı yıllarda olduğu gibi dengeli, yapıcı ve çok yönlü ilişkiler kurması mümkündür. Türkiye bulunduğu yeri terk etmeden (Batı'daki yerini koruyarak) bu ilişkilerin daha da gelişmesine ve "Soğuk Barış"ın yeniden gerçek barışa ve iş birliğine dayalı güvenliğe dönüşmesine katkı sunabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu açıdan Türkiye, söz konusu sürecin şekillenmesinde rol oynayabilecek önemli bir ülkedir.

Dünyada bölgesel-küresel krizler devam ederken Türkiye, stratejik konumuyla Avrupa'nın en doğusunda ve Asya'nın en batısında Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu gibi geçmişte ve bugün krizlerle anılan bölgelerin tam ortasında yer almaktadır. Karadeniz ile Akdeniz arasında; doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yollarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Türkiye, bölgesel-küresel istikrara katkı sağlayabilecek bir potansiyele sahiptir.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1986). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1995). (Amerikan belgeleri ile) Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Pakti'na, 1951–1955. *Belleten*. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/2331/tur>
- Çelik, M. M. (2021, Ağustos 29). Atatürk'ün Doğu toplumlarında algılanışı ve politik etkisi. *Independent Türkçe*. <https://www.indyuturk.com/node/404901/k%C3%BClt%C3%BCr/atat%C3%BCrk%C3%BCn-do%C4%9Fu-toplumlar%C4%B1nda-alg%C4%B1lan%C4%B1%C5%9F%C4%B1-ve-politik-etkisi>
- DEİK. (2024, Ocak). Rusya bilgi notu. *Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)*. <https://www.deik.org.tr/uploads/rusya-bilgi-notu-ocak-2024.pdf>

- Gönlübol, M., & Kürkcüoğlu, Ö. (t.y.). Atatürk dönemi Türk dış politikasına genel bir bakış. *DergiPark*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1147289>
- İnalcık, H. (t.y.). Osmanlılarda Batı'dan kültür aktarması üzerine. *DergiPark*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3798843>
- Kürkcüoğlu, Ö. (t.y.). "Dış politika" nedir? Türkiye'deki dünü ve bugünü. *DergiPark*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36696>
- NATO. (2014). NATO Galler Zirvesi bildirisi. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- NATO. (2025). NATO Lahey Zirvesi bildirisi. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_236705.htm
- NATO. (2025, Haziran 20). Avrupa Birliği'yle ilişkiler – Relations with the European Union. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm
- NATO. (t.y.). Official texts. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm
- NATO. (t.y.). NATO topics. https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_50091.htm
- Ortaylı, İ. (2011). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı* (32. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları. <https://politikaakademisi.org/2013/05/24/ilber-ortaylidan-imparatorlugun-en-uzun-yuzyili/>
- Sander, O. (2012). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e* (23. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2002). *Siyasi tarih 1918–1994* (10. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (t.y.). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e* (10. bs., ss. 116–119). Ankara: İmge Kitabevi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2002, Nisan 9). No:49 – 9 Nisan 2002: 16 Kasım 2001 tarihinde Türkiye ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı uyarınca kurulmuş olan Yüksek Düzeyli Ortak Çalışma Grubu'nun ilk toplantısı hakkında basın açıklaması. https://www.mfa.gov.tr/no_49---9-nisan-2002_-16-kasim-2001-tarihinde-turkiye-ve-rusya-federasyonu-disisleri-bakanlari-tarafindan-imzalanan-avrasya_da-isbirligi-eylem-planı-uyarinca_-kurulmus-olan-yuksek-duzeyli-ortak-calisma-grubu_nun-ilk-toplantisinin-9-nisan-2002-tarihin.tr.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Avrupa Konseyi. https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa
- The New York Times. (2016, Nisan 2). Donald Trump tells crowd he'd be fine if NATO broke up. *The New York Times*. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/politics/first-draft/2016/04/02/donald-trump-tells-crowd-hed-be-fine-if-nato-broke-up/>
- The White House. (2025, Mart). President Trump is leading with peace through strength. *The White House*. <https://www.whitehouse.gov/articles/2025/03/president-trump-is-leading-with-peace-through-strength/>
- TÜRSAB. (t.y.). Türkiye turizm istatistikleri. *Türkiye Seyahat Acentaları Birliği*. <https://www.tur-sab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri>
- USA Today. (2025, Temmuz 15). Trump, NATO alliance, Putin, Russia, Ukraine. *USA Today*. <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2025/07/15/trump-nato-alliance-putin-russia-ukraine/85205369007/>

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ VE TİKA'NIN KURULUŞ HİKAYESİ

Dr. Umut Arık, Büyükelçi (E)

Giriş

27 Ocak 1992 tarihinde Türkiye Dışışleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), klasik anlamda bir “teknik yardım ajansı” değil, bir kültürel yeniden doğuş projesidir. “Türk Yüzyılı”nın inşa sürecinde atılmış ilk adımlardan biri olan TİKA, yeni bağımsızlığını kazanmış Sovyet ardılı Türk asıllı cumhuriyetlerde kültürün eskiye ve öze dönüşünü sağlamıştır.

TİKA'nın kuruluş yıllarındaki kadar güçlü ve hatta daha da kuvvetli hale getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İlk başlarda büyükelçiliklerin desteğinden faydalanabilmek için Dışışleri Bakanlığı'na bağlı olarak yapılandırılan TİKA, aslında söz konusu bakanlığa paralel yürüyen bir yapı haline getirilebilir. Günümüzde bu yapı, daha çok teknik işbirliği ve yardım yapan bir kuruluş haline gelmiştir.

TİKA, Türk kültür varlığının ve Türk medeniyetinin dünyaya yeniden hatırlatılmasını hedefleyen bir vizyonla kurulmuştur. Bu bağlamda “Türk Yüzyılı” vizyonunun TİKA'nın kuruluş felsefesini anlayan bir yaklaşımla ele alınması ve yeniden güçlü bağların kurulması elzemdir.

1. Türk Dünyası ve Türkiye'nin Tarihi Mirası

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, 6 bin yıllık Türk tarihinin, “Selçuklu” ve “Osmanlı” gibi iki büyük imparatorluğun ardından uluslararası ilişkiler sahnesinde tek başına nasıl bir rol oynayabileceğini değerlendirmiştir. Bu değerlendirme, Türk dış politikasının yumuşak güç anlayışının temelini oluşturmuştur.

Türkiye büyüklüğündeki ülkeler, sahip oldukları stratejik konum nedeniyle hem çevrelerindeki ülkelere etki ederler hem de bu ülkelerin etkilerinden

faydalanırlar. 21. yüzyılda dünyamızın geçirdiği en önemli değişimlerden biri, alternatif bir dünya görüşü olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılmasıyla yaşanmıştır. Bu yıkım, aynı zamanda 6 bin yıllık Türk varlığının da yeniden canlanmasına vesile olmuştur.

Yaklaşık 285 milyonluk Türk Dünyası, 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında "Avrasya" olarak tanımlanan ve stratejik bakımdan dünyanın merkezî konumlarından biri sayılan coğrafyada yeniden tarih sahnesine çıkmıştır. Dolayısıyla günümüzde sıkça kullanılan "Türkiye Yüzyılı" ifadesi, çok daha geniş bir vizyonu barındırmalı ve "Türk Yüzyılı" olarak ifade edilmelidir. Zira Türk milleti, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişiminde kadim bir medeniyet unsuru olarak yaşamaya devam etmektedir.

SSCB, bir dönem liberal demokrat ya da kapitalist muhafazakâr dünyanın karşıtı ve alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 1989 yılından itibaren çözülmeye başlamış ve Türkiye gibi stratejik bir merkezde bulunan ülkeler, bu dönüşüm sürecinin dışında kalamayacaklarını fark etmişlerdir. Özellikle Rus Çarlığı ve SSCB döneminde Türk Medeniyeti parçalanarak adeta "kabileleştirilmek" istenmiştir. Ancak SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Türk Dünyası sadece etnik değil, aynı zamanda kültürel ve medeniyet temelli bir bütünlük içinde yeniden görünür hale gelmiştir. Bu, herhangi bir dağınık kimlikler kümesi değil; tarihten gelen güçlü bir medeniyetin yeniden yükselişidir.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde bu mevcudiyetin dünya üzerindeki etkisini, yumuşak bir yaklaşımla dünyaya tanıtmak gerektiği fikri doğmuştur. Yapılan görüşmelerde bu yönde bir teşkilat yapılanmasına ihtiyaç olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Cumhurbaşkanı Özal'ın büyük desteğiyle TİKA'nın kuruluşu gerçekleşmiştir.

2. TİKA'nın Kuruluşu

TİKA'nın kuruluş gayesi, 6 bin yıllık Türk medeniyetinin dünyadaki medeni yaklaşımlarla buluşmasını sağlamaktır. Bu yapının temelinde yatan anlayış; bir yandan Türk kültür ve medeniyetini yeniden canlandırmak, diğer yandan SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin dünyayla bütünleşmelerine yardımcı olmak, böylece hem ekonomik hem de siyasal mevcudiyetlerini güçlendirmek ve bölgesel barışa katkı sunmaktır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan TİKA, yeni bağımsızlığını kazanmış olan Sovyet ardılı Türk Cumhuriyetlerinde de ofisler açmıştır. Bu ülkelerde TİKA ofisleri genellikle başbakanlıklara veya cumhurbaşkanlıklarına bağlı olarak çalışmıştır. Bu ofisler, ilgili ülkelerin egemenliklerini pekiştirmek adına hukuktan ekonomiye, siyasetten toplumsal yapıya kadar birçok alanda ciddi katkılar sunmuştur. Bu katkılar sayesinde bugün Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi Türk Cumhuriyetleri hem Avrasya coğrafyasında etkin bir rol üstlenmekte hem de küresel sistemin vazgeçilmez parçaları haline gelmiş bulunmaktadır. Bu gelişmeler, “Türk Yüzyılı”nın gelmekte olduğuna dair önemli göstergelerdir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, anayasal sınırlarının çok ötesinde kültürel bir etki sahasına sahip olduğunu ve askeri veya ekonomik gücünün yanı sıra ciddi bir “yumuşak güç” unsuru taşıdığını tüm dünyaya göstermiştir.

Bu gelişmeler, Türk Yüzyılı'nın gelmekte olduğuna dair önemli göstergelerdir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, anayasal sınırlarının çok ötesinde kültürel bir etki sahasına sahip olduğunu ve askeri veya ekonomik gücünün yanı sıra ciddi bir “yumuşak güç” unsuru taşıdığını tüm dünyaya göstermiştir.

Özellikle Japonya'da faaliyet gösteren Japon Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA) modeli, Türkiye için bir esin kaynağı olmuştur. Ancak burada çok önemli bir ayırım yapmak gerekir. Cumhurbaşkanı Özal da bu ayırımı kabul etmiştir. JICA, ekonomik olarak gelişmiş bir ülkenin (Japonya'nın) uluslararası ticari etkinliğini genişletmek için kullanılan teknik yardım alanında faaliyet gösteren bir yapıdır. Bu yönüyle bir ekonomik yumuşak güç aracıdır. Bu anlayışın çok ötesinde bir vizyonla tasarlanan TİKA ise 6 bin yıllık bir tarihsel ve medeniyet birikiminin dünya sahnesine yeniden sunulması ve temsil edilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu yönüyle TİKA, klasik anlamda bir “teknik yardım ajansı” değil, bir kültürel yeniden doğuş projesidir.

TİKA, “Türk Yüzyılı”nın inşa sürecinde atılmış ilk adımlardan biridir. Bu bağlamda TİKA, klasik bir teknik yardım kurumu olmanın ötesinde yeni bağımsızlığını kazanmış Türk devletleri için bir model oluşturma amacıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca teknik yardım, bilimsel bilgi transferi ve uzman desteği gibi unsurlar da önem arz etmiştir. Ancak TİKA'nın esas hedefi, bu ülkelerin kurumsal kapasitelerini artırmak, uluslararası sistemle bütünleşmelerini sağlamak ve Türk medeniyetine dayalı ortak bir kalkınma anlayışını inşa etmek olmuştur.

TİKA, Türk asıllı cumhuriyetlerde kültürün eskiye ve öze dönüşünü sağlamıştır. Ayrıca bu ülkelerin, Sovyet Komünist yaklaşımından uzaklaşarak, bir zamanlar “tarihin sonu” dahi denilen liberal demokrat yaklaşımla uluslararası alana açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede, daha önce Moskova’dan yönetilmiş ve adeta kapana kısılmış olan Avrasya’daki Türk mevcudiyetinin dünyaya daha güçlü şekilde takdimi mümkün olmuştur.

TİKA’nın kuruluşunun ardından Sovyet ardılı Türk cumhuriyetlerde TİKA ofisleri açılmıştır. Ancak bu ofisler herhangi bir ticaret ya da teknik yardım bürosu olarak değil; doğrudan ilgili ülkelerin başbakanlıklarına veya cumhurbaşkanlıklarına bağlı çalışan yapılar olarak kurulmuştur. Bu sayede Türkiye aracılığıyla bu ülkeler dünyaya açılmış ve böylece Türkiye’nin uluslararası ilişkilerdeki yumuşak gücüne ciddi katkıda bulunulmuştur.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın desteğiyle başlayan TİKA’nın kuruluşu kolay olmamıştır. Öncelikle Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nda “basit bir teknik yardım ünitesi” kurulması yönünde bir kararname hazırlanmıştır. İsmi de “Ekonomik Kültürel Eğitim Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİP)” olarak kararlaştırılmıştır. Hem Türkçesi hem yapısı çok uyumsuz olan bu kuruluşun ismi, yeni bir kararnameyle “Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı” olarak değiştirilmiştir.

Bir diğer husus, Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın diplomatik memur kadrolarının böyle bir vizyonu taşıyabilecek yeterlilikten yoksun olmasıydı. Bu nedenle yeni kadrolara ihtiyaç duyulmuştur. Üniversitelerden mezun gençler sınavla alınmış, bu kişiler önce Sovyet ardılı Türk Cumhuriyetlerine gönderilmiş ve daha sonra onların değerlendirmeleriyle bu ülkelere seçilen yetkin memurlar Türkiye’ye getirilerek TİKA’da görevlendirilmiştir. Bu memurlara, Türkiye’nin çalışma yaşamı, demokratik yapısı, ekonomisi, akademik dünyası ve parlamento işleyişi hakkında kapsamlı eğitimler verilmiştir. Ayrıca o dönemlerde 10 bin kadar öğrenciye burs verilmiş ve bu ülkelere Türkiye’ye gelen gençler eğitimle donatılmıştır. Buradaki amaç, söz konusu gençlerin ülkelerinin dünyayla bütünleşmesine öncülük yapabilmeleri olmuştur.

Türk Cumhuriyetlerinde karayollarının işaretlerinden havaalanlarının iniş şekillerine, rasat kulelerinden üniversite kurulumlarına, sanayi bölgelerinden otellere, borsalardan merkez bankalarına kadar pek çok yapı, TİKA’nın yeni kadrosuyla geliştirilmiştir. Bu süreç, Cumhurbaşkanı Özal’ın vefatına kadar gayet başarılı şekilde devam etmiş, tahsis edilen 30 milyon dolar civarında açık bir bütçeyle işler çok daha kolay yürümüştür. Ancak Özal’ın vefatının

ardından hem Dışişleri Bakanlığı içinde yaşanan uyumsuzluklar hem de genel bürokratik direnç nedeniyle TİKA tekrar eski hâline, teknik bir işbirliği bürosuna dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki o güçlü ve organik bağın zayıflamasına yol açmıştır.

3. Karşılaşılan Zorluklar ve Uluslararası Yaklaşımlar

TİKA'nın kuruluş sürecinde karşılaşılan zorluklara ve uluslararası yaklaşımlara değinmekte fayda vardır. Öncelikle TİKA'nın kuruluşu, Rusya'da ilk etapta ciddi bir rahatsızlık ve neredeyse nefretle karşılanmıştır. Bu yaklaşım, SSCB sonrası dönemin kalıntısı olan bir refleksle açıklanabilir. Nitekim Orta Asya'yı kendi "arka bahçesi" olarak gören Rusya, bölgedeki Türk Cumhuriyetlerini kendi etki alanına yeniden çekmeye çalışmıştır. 2000 yılında Rusya Federasyonu'nda Vladimir Putin'in Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte "Türkiye'yle işbirliğinin" Rusya için de faydalı olabileceği anlayışı benimsenmiştir. Bu da son derece akılcı bir düşünce olmuştur. Çünkü günümüz Rusya sınırları içinde Kazan Tatar'larından Kabartay-Balkar'a, Tuva ve Çuvaş bölgelerine kadar pek çok Türk kökenli nüfus bulunmaktadır.

Türkiye, Rusya içerisindeki Kazan, Tataristan, Kabardey-Balkar, Tuva, Çuvaşistan ve Dağıstan gibi bölgelerde ciddi bir kültürel etki oluşturabilecek kapasitededir. Eğer bu etkinin kontrolsüz biçimde artmasına izin verilirse Rusya içinde bölücü sonuçlar doğurabilir. Bunu fark eden yöneticiler, Türkiye'yle yakınlaşmayı, hem kendi iç istikrarlarını korumak hem de NATO'ya bir mesaj vermek amacıyla stratejik bir fırsat olarak görmeye başlamışlardır. Zira o dönemde NATO, bir yandan Baltık ülkelerini bünyesine katmaya çalışırken, diğer yandan Ukrayna üzerinden genişlemekteydi.

Rusya, bu bölgelerdeki mevcudiyetini korumak için Türkiye'yle birlikte hareket etmesi gerektiğini anlamıştır. Bu, Putin'in çok iyi kavradığı bir durumdur. Rusya, etkinliğini bu şekilde yumuşatmıştır. Hemen ardından İran ve Suudi Arabistan da Müslüman Avrasya politikaları geliştirmeye başlamışlardır. Ancak burada onların fark edemediği önemli bir husus vardı. Sovyet yaklaşımı içerisinde yeni bağımsızlığını kazanmış Türk Cumhuriyetleri halkı, inanca dayalı eğitimi büyük ölçüde geri plana atmış durumdaydı. Bu nedenle onlar da başarılı olamamış; ancak etkilerini sürdürmek adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve Türkiye'yi bölgeden dışlamaya çalışmışlardır.

Diğer yandan Çin, TİKA'nın kuruluş sürecinde çok daha pragmatik bir çizgide ilerlemiştir. Yeraltı kaynaklarını kontrol etmek, Kazakistan'daki Çinli

Kazaklar ve Uygurlar üzerinden nüfuz sağlamak gibi yöntemlerle bölgeye ulaşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Pekin, TİKA'nın başlattığı bazı girişimleri kendi yöntemiyle taklit etmeye çalışmıştır. Ancak Çin'in Türklerin bölgeye hâkim olmasından memnun olmadığı çok açıktır. Özellikle Türkiye-Uygur ilişkileri bağlamında duydukları endişe yüksektir.

İran ise çok daha tepkisel ve huzursuzluk yaratabilecek bir potansiyele sahip bir ülkedir. O tarihlerde de reformcu lider Hatemi döneminde biraz yumuşama yaşanmıştır. Amerika ile İran arasında o dönemde bazı anlayış farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler Türkiye açısından bir nebze rahatlatıcı olmuştur. Diğer yandan Suudi Arabistan, Muhammed bin Selman'ın liderliğinde kendi modernleşme sürecine odaklanmıştır. Bu nedenle Suudi Arabistan'la yaşanan sıkıntılar da kısmen azalmıştır.

Türkiye'nin "aziz dostu", 1960 yılından bu yana kapısında beklediği meşhur Avrupa Birliği (AB) de oyunlarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağlamda on iki milyar avroya Türk varlığını satın almaya kalkışmışlardır. Fakat o varlık, on iki milyar avroya satın alınamaz. Avrupa'nın bu hamleyle asıl yapmak istediği şey, Türkiye'nin önümüzdeki "Türk Yüzyılı" vizyonunu gerçekleştirmesini engellemektir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile Türkiye'nin arasının açılması, KKTC ile Avrasya'daki Türk varlığı arasındaki bağın koparılması ve Türkiye'nin bu kopuştan zarar görmesi, Türk dış politikasının yumuşak güç kapasitesine ciddi zararlar verebilir. Bu nedenle bu meseleyle büyük dikkat gösterilmelidir.

AB'nin Türkiye'ye yönelik menfi yaklaşımı maalesef hâlâ devam etmektedir. Çünkü Avrupa, seksen sekiz milyonluk bir Türkiye'nin gerek Avrupa Parlamentosu içinde gerek ekonomik bakımdan gücünün kendileri açısından oldukça endişe verici bir gelişme olacağını düşünmektedir. Üstelik Avrupa'nın içindeki sağ eğilim güç kazanmaya başladıktan sonra Türkiye'nin fazla güçlenmesi, AB için oldukça dikkate değer bir gelişme olacaktır. Bundan ötürü Avrupa, Türkiye'ye karşı menfi çabalarını devam ettirecektir. Bu çabalar, Mavi Vatan'da ve Dedeğaç'ta yapılan manevralarda ortaya çıkacaktır.

TİKA'nın Türk cumhuriyetlerindeki faaliyetleri arasında demir yollarının yapısı, karayolu işaretleri, hava meydanlarındaki kontrol kulelerinin çalışmaları vardır. Buna benzer şekilde AB de Türk cumhuriyetleriyle yapılan on iki milyar avroluk anlaşmalara söz konusu altyapı çalışmalarını dahil etmiştir. Bunu yapmalarının nedeni, bu bağlantıların kendilerinden ayıramayacak şekilde Avrasya ve genelinde AB'ye bağlanması hevesinden kaynaklanmaktadır.

Buna Türkiye'nin bir itirazı yoktur. Çünkü Türkiye'nin de AB'yle bağlantıları aynıdır. Eğer AB ile Avrasya Türk Cumhuriyetlerinin bağlantıları bu yapısal gelişmelerle daha da güçlenirse Türkiye bunun içinde olacaktır. Ayrıca Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile birlikte hareket ettiği takdirde AB'nin çalışmalarına çok daha fazla etki yaparak AB'yi de bir ölçüde kontrol altına almış olabilir.

Esas itibariyle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) içinde bulunduğu ekonomik yapılanma, tıpkı Ermenistan örneğinde olduğu gibi, sıkıntılı bir yapılanmadır. Dolayısıyla Türkiye, ortaya koyduğu mevcut stratejik duruşuyla dünyaya şunu gerçekliği açıkça anlatmalıdır: Ege Denizi bağlamında Yunanistan ve GKRY, Türkiye'yle ilişkisini düzenli bir şekilde yürütmeden sağlam bir şekilde kendi yollarında ilerleyemezler. Bu, mümkün değildir ve AB de bunu bilmektedir. Yunanistan-Türkiye arasındaki ilişkiler açısından da bu geçerlidir. Bu, Brüksel koridorlarında önemle görüşülmekte ve dile getirilmektedir. Günümüzde Ege Adaları'ndaki ekonomik imkanlarının büyük bir kısmı Türkiye'yle olan ilişkilerinden ortaya çıkmaktadır. Örneğin GKRY, içilecek su konusunda dahi günümüzde Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır. Netice itibariyle AB'nin Türk cumhuriyetleriyle altyapı konusunda çalışmalar yapması, Türkiye'nin de bunlara dahil olması anlamına gelmektedir. Türkiye bu şekilde AB'nin faaliyetlerine doğrudan doğruya etki yapma imkanı kazanaçağından tercihe şayan bir husustur.

AB'nin halihazırda içinde bulunduğu büyük sıkıntılar vardır. Bu sıkıntılar özellikle aşırı sağın uyanışıdır. Özellikle AB'de son elli senedir hiçbir ciddi teknolojik gelişme ortaya konmamış ve tamamen ABD üzerinden Çin üzerinden teknolojik imkanlarını yenileyebilmişlerdir. Böylesi bir durumda olan AB, bir ölçüde tarihten örnek vermek gerekirse Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun sonuna benzer bir sona gelecektir. Eğer AB, belli ölçüde gücünü devam ettirmek istiyorsa esas itibariyle altyapı projeleri konularında Balkanlar, Ege, Yunanistan, Doğu Akdeniz, Mezopotamya, Orta Doğu, Kafkasya ve Avrasya'da Türkiye'yle işbirliği yapması gerekmektedir. Bu sayede mevcudiyetini uzatabilir, devam ettirebilir ve güçlenebilir. Örneğin Mavi Vatan'da petrol araştırma projeleri için Yunanistan'a ortak proje teklifi yapılabilir. GKRY ile ilgili olarak çeşitli olumlu yaklaşımlar söz konusu olabilir. Bu bağlamda deniz nakliyat şirketlerinin yardımlaşması gündeme gelebilir. Bütün bunlar üzerinde durulması gereken hususlardır. Türkiye'nin yumuşak gücünü Avrupa'ya tanıtabilmesi için bu gibi olumlu faaliyetlere yönelmesi gerekmektedir. Bu yumuşak gücün temelinde Türk mevcudiyetinin, Türk medeniyetinin

sağlam bir şekilde Avrasya'daki Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından birlikte yönetilmesi gerekmektedir.

4. TİKA'nın Yeniden Canlandırılması

TİKA'nın veya benzeri bir yapının yeniden ortaya çıkması gerekmektedir. TİKA'nın kuruluş yıllarında Türk Cumhuriyetleri ile kurulan organik bağın yeniden canlandırabilmesi elzemdir. Bu bağlamda Akademi Birliği, Parlamenterler Birliği, Borsalar Birliği ve Bankalar Birliği gibi daha önce kurulmuş yapıların ve Türk tarihi ile Türk dili araştırmalarına dayanan çalışmaların yeniden hayata geçirilmesi sağlanabilir.

Eğer TİKA, yalnızca bir teknik işbirliği bürosu olsaydı, bağımsız bir ofis şeklinde yapılandırılabilirdi. Ancak TİKA, esasen yeni egemenliğini kazanmış Türk Cumhuriyetlerinin köklerini canlandırmak ve diplomasinin en derin biçimini uygulamak amacıyla kurulmuştur. Bu sayede TİKA temsilcisi, diplomatik pasaportla görev yaptığı ülkede teknik işbirliği personelinin çok daha fazla saygı görmüştür. Örneğin TİKA'nın Somali'de otobüs şirketi açması gibi uygulamalar, teknik işbirliği faaliyetidir. Bu işler yapılacaksa onları bir teknik işbirliği bürosu yapabilir. Ancak TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'dır. Bu anlayışın yeniden hatırlanması gerekmektedir. Aksi halde Türkiye, gücü yettiği kadar bazı ülkelere teknik yardımda bulunur, bazı yerlerde birkaç sivil fabrika kurar. Ancak bu, TİKA'nın kuruluş amacı değildir. TİKA'nın başlangıcında çok daha büyük hedefleri vardı.

TİKA'nın kuruluşunda faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli maddi desteği, merhum Turgut Özal sağlamıştır. Bu bağlamda TİKA'nın kuruluşuna otuz milyon dolarlık bir kaynak ayırmıştır. Ne var ki bu bütçe, zamanla üç milyon dolara ve ardından da üç yüz bin dolara kadar indirilmiştir. Sonrasında Maliye Bakanlığı, TİKA'ya olağan bir devlet kurumu gibi bütçe tahsis etmeye başlamıştır. Oysa TİKA, kuruluşunda Sayıştay denetiminden muaf bir yapıda, esnek hareket edebilmesi ve kararlarını hızla uygulayabilmesi amacıyla planlanmıştı. Kendi bütçesini hazırlayıp yönetmekte ve denetimini ise doğrudan Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu gerçekleştirmekteydi.

Merhum Özal'ın vefatından sonra kurumun işleyişi de değişmiştir. Sayın Menderes Türel'in Roma'ya büyükelçi olarak atanmasının ardından TİKA, farklı bir anlayışla ele alınmaya başlanmıştır. Başlangıçta Dışişleri Bakanlığı'nın planladığı şekilde bir "Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı (EKETİP)" haline getirilmek istenmiştir. Ardından Dışişleri

Bakanlığı'ndan ayrılmış, bir süre nereye bağlanacağı belirsiz kalmış ve nihayetinde Başbakanlık bünyesine konumlandırılmıştır. Günümüzde ise bir “teknik yardım” kurumu gibi faaliyet göstermektedir.

Teknik altyapı boyutuyla süreç değerlendirildiğinde, TİKA'nın esas itibarıyla kendi çalışmaları vardır. Hatırlatmak gerekirse Erzurum-Tiflis-Bakü üzerinden Taşkent Demiryolu bağlantısı vardır. Bu, “Demir İpek Yolu” olarak da adlandırılmaktadır. Bu hat, Çin tarafından da “Orta Koridor” çerçevesinde yeni bir proje olarak da ortaya konmuştur. Özetle Avrasya Cumhuriyetlerinin altyapı ihtiyaçlarını ve ekonomilerinin temelini teşkil edecek gelişmeleri sağlamak bakımından Türkiye, katılımcı olarak çok büyük imkanlar getirebilir.

TİKA, kuruluş amacı olarak tekrar düşünülürse asli görevinin teknik işbirliği değil, Türk Medeniyet ve Kültürünün yeniden canlandırılması, o kültüre bağlı olan yönetimlerin bir arada işbirliği sistemleri içine girebilmesi ve bu işbirliği sistemleri içinde belki de AB kadar güçlü bir bağlantılar serisi kurması hem Türk milleti hem de Avrasya bölgesi için yararlı olacaktır.

Sonuç

TİKA'nın ilk kuruluş yıllarındaki faaliyetlerine bakıldığında akademik anlamda çok önemli yayınların gerçekleştirildiği görülmektedir. TİKA, Türk Dünyası'yla ilgili akademik boşluğu doldurmak için raporlar, dergiler ve çeşitli çalışmalar yayımlamıştır. Yeni bağımsızlığını kazanmış Türk Cumhuriyetlerinin, bu egemenliklerini modern ve çağdaş dünyaya uygun şekilde kurabilmeleri için TİKA, bu devletlerin yönetim sistemlerine doğrudan katkı sunmuştur. Başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı düzeyinde bürolar oluşturulmuş, anayasaları ve hukuk metinleri düzenlenmiş ve medeni kanunlar hazırlanmıştır.

İkinci faaliyet alanı, standart altyapı sistemlerinin kurulmasına yönelik olmuştur. Örneğin havaalanı kontrol kuleleri, pist düzenlemeleri, demir yolları ve karayollarında sinyalizasyon gibi konularda Türkiye'den uzmanlar bölgeye gönderilmiştir. Bunlar, ilgili ülkelerde çok büyük boşlukların doldurulmasını sağlamıştır.

Üçüncüsü ise Türk medeniyeti ve kültürünün yeniden dünyaya hatırlatılması olmuştur. Bu çerçevede Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi kurumların yapması gereken ama işlevsizleştiği bir dönemde TİKA, ilk Türk Tarih Kongresi'ni ve ilk Mukayeseli Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi'ni düzenlemiştir. Bu

işleri yürütebilmek için 80 profesörden oluşan bir heyeti Türkiye’de bir büro çatısı altında çalıştırmıştır. Ayrıca bu çalışmaları dünyaya duyurmak adına “Avrasya Etüdleri” adıyla aylık bir dergi çıkarmıştır. “Kutadgu Bilig” gibi klasik eserler yeniden basılmış, Göktürk Anıtları’nın çevirilerini yeniden yayımlamış, Ali Şir Nevai’nin eserlerini gün yüzüne çıkarmış ve Uluğ Bey’in astro-nomiyle ilgili çalışmaları yeniden yayımlanmıştır.

Eğitim faaliyetleri kapsamında 10 bin öğrenci projesi ve yeni egemenliğini kazanan ülkelerin yöneticilerinin Türkiye’ye getirilerek Sovyet sisteminin dışında modern bir devletin nasıl çalıştığını yerinde gözlemlemeleri amaçlanmıştır. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde (TODAİE) bu kişiler için özel staj ve eğitim programları düzenlenmiştir. Bu da TİKA’nın bir diğer çalışma biçimi olmuştur.

Gelinen noktada, eğer gerçekten bir “Türk Yüzyılı” kurulmak isteniyorsa, TİKA’nın kuruluş yıllarındaki kadar güçlü ve hatta daha da kuvvetli şekilde yeniden kurulması gerekir. İlk başlarda büyükelçiliklerin desteğinden faydalanabilmek için Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak yapılandırılan TİKA, aslında söz konusu bakanlığa paralel yürüyen bir yapı haline getirilebilir. Ancak bu anlayış son dönemlerde maalesef unutulmuştur. Günümüzde bu yapı, daha çok teknik işbirliği ve yardım yapan bir kuruluş haline gelmiştir. Halbuki “Türk” denildiğinde yaklaşık 285 milyonluk bir topluluktan ve potansiyel olarak Birleşmiş Milletler’in altıncı resmi dili olabilecek bir dilden ve kültürden bahsedilmektedir. Bu anlayışın yeniden hatırlanması oldukça önemlidir. Zira TİKA, Türk kültür varlığının ve Türk medeniyetinin dünyaya yeniden hatırlatılmasını hedefleyen bir vizyonla kurulmuştur. Bu yaklaşımın, yeni yapılanmayla birlikte tekrar gündeme geleceği ümit edilmektedir. “Türk Yüzyılı” vizyonunun TİKA’nın kuruluş felsefesini anlayan bir yaklaşımla ele alınması ve yeniden güçlü bağların kurulması elzemdir.

ULUSLARARASI GÜVENLİK VE GÜNCEL SINAMALAR

Fatih CEYLAN, Büyükelçi (E)

Giriş

Uluslararası güvenlik bağlamında ana aktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. ABD küresel bir güç; Rusya, nükleer silahları ve askerî yetenekleriyle etkisi Avrupa'nın dışına taşan bir bölge üstü güç; Çin ise büyük ekonomik atılımlar yapan bir küresel güç olarak sistemde konumlanmaktadır. Bu jeostratejik ve jeopolitik rekabette, kutuplar ya da bloklar arasında sıkışmak istemeyen ülkelerden oluşan Küresel Güney olgusu ortaya çıkmıştır.

Küresel düzen radikal bir şekilde dönüşmektedir. Yeni düzenin oluşmasında iki ana etken belirleyici olacaktır: Ukrayna'daki savaşın nasıl sonlanacağı ve Orta Doğu'nun nasıl şekilleneceği. Her ikisi de Avrupa-Atlantik güvenliğini doğrudan etkilemektedir. ABD-Çin ilişkilerinin nereye evrileceği de bu denklemin bir parçasıdır.

Kurallara dayalı liberal düzen çökmüştür. Ancak çok kutuplu olduğu söylenen bu düzenin istikrar getirmediği de açıkça görülmektedir. Dünyada muazzam bir istikrarsızlık ve çatışma sarmalına girildiği görülmektedir. İş birliğinin geri plana itildiği, değerlerin önemini yitirdiği, çıkarların ön planda olduğu ve ilişkilerin pragmatizme dayandığı bir dönem yaşanmaktadır.

1. Tarihsel Çerçeve Uluslararası Güvenliğin

Değişen ve Dönüşen Yapısı

Geçmiş bilmeden ve çözümlemeden günceli anlamak zordur. Güncel meseleleri nesnel bir şekilde değerlendirmeden geleceği sağlıklı bir biçimde öngörmek mümkün değildir. Bu perspektiften hareketle uluslararası güvenliğe dair bir çerçeve çizmek oldukça önemlidir.

Uluslararası güvenlik kavramı ele alındığında, II. Dünya Savaşı sonrası küresel ortam iki kutuplu bir dünya düzeniyle şekillenmiştir. Bu dönemde, 1949 yılında NATO kuruluşuyla başlayan ve 1989 yılında Berlin Duvarı'nın

yıkılmasıyla sona eren yaklaşık kırk yıl süren Soğuk Savaş'tan bahsedilmektedir. Bu dönem, bugünü ve küresel düzeni etkileyen gelişmeleri anlamak için önemli bir arka plan sunmaktadır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından sırasıyla Varşova Paktı'nın ve 1991 yılında SSCB dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemi ise yaklaşık on yıllık bir periyotla sınırlandırmak faydalı olabilir. Bu, nispeten rahat bir nefes alınan ancak kısa süren bir dönemi ifade etmektedir. Benzer bir süreç, 1970'lerin başında başlayıp 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla sona eren Yumuşama Dönemi'nde de görülmüştür. Ancak bu rahatlatma dönemi uzun sürmemiş, 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesiyle ilişkiler yeniden gerilmiştir. 1990'lar ise umut verici bir dönem olarak nitelendirilebilir. Ancak bugünden geriye bakıldığında, adeta bir hayal kırıklığıyla sonuçlanan kısa bir dönemi çağrıştırmaktadır. Yeni yüzyıla birlikte başlayan ve hâlâ evrilmekte olan belirsizlikler, istikrarsızlıklar ve çatışmalarla dolu, kuralsızlığın egemen olduğu sancılı bir geçiş dönemi yaşanmaktadır.

Uluslararası güvenliği bu üç ana dönem üzerinden değerlendirmek anlamlı olabilir. Soğuk Savaş iki hasım blok arasında geçmiştir: Bir yanda Batı Bloku ve onun kurduğu çeşitli örgütler bulunurken, diğer yanda Sovyet Rusya egemenliğindeki Varşova Paktı bulunmaktaydı. İlişkiler son derece gergindi ve her an bir çatışma çıkma olasılığı mevcuttu. Nitekim, 1962 Küba Füze Krizi'nde nükleer boyut ilk kez açıkça ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Kennedy ile Sovyet Lider Kruşçev'in son anda anlaşması dünyayı bir nükleer felaketin eşiğinden döndürmüştür. İniş çıkışlarla, gerilimlerle ve bir ölçüde yumuşamalarla geçen, nükleer kuvvetleri de içeren dehşet dengesine dayalı bu dönemde, neredeyse tüm ülkeler tehlike altındaydı. Ancak bugünkü gelişmelerle kıyaslandığında, o dönemde tüm gerilimlere rağmen küresel ilişkilerde nispeten bir istikrar olduğu söylenebilir. Günümüzde ise adeta tüm dengeler bozulmuş ve her şey rayından çıkmış durumdadır.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle, özellikle Avrupa güvenliği açısından ülkeler nispeten rahat bir nefes almıştır. NATO bağlamında kolektif caydırıcılık ve savunma geri plana itilirken, bölgesel krizlerde kriz yönetimi ve iş birliğine dayalı güvenlik kavramları ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde hiç olmayan ekonomik, ticari, kültürel ve sosyal faaliyetler eski hasımlar arasında artarken küreselleşme hız kazanmıştır. Bu on yıllık süreçte Yeni Liberal Düzen olarak adlandırılan iş birlikleri gelişmiştir. Ancak yeni yüzyıla birlikte

bu düzen bozulmaya, ilişkiler gerilmeye ve küresel güvenliği etkileyen çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde hasım olarak görülen Rusya ve kısmen Çin, kendilerini küresel sistemle entegre etmeye yönelmiştir. Bu hem NATO hem de AB açısından geçerliydi. Batı'nın önceliklerinden biri eski Varşova Paktı ülkeleriyle ilişkileri sıkılaştırmak ve onları Batılı sistemlere entegre etmektir. Diğerisi ise Sovyet coğrafyasındaki nükleer kuvvetlerin Rusya Federasyonu'nda toplanması ve komuta kontrolünün Rusya'ya geçmesiydi. Örneğin Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'daki nükleer yetenekler Rusya'ya devredilmiştir. 1994 yılında Budapeşte Memorandumu'nda Ukrayna, Rusya, ABD ve İngiltere, Ukrayna'nın nükleer silahlarını Rusya'ya devretmesi karşılığında egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün tanınmasını kabul etmiştir. Ancak bugünkü gelişmeler bu anlaşmanın anlamını yitirdiğini göstermektedir.

Bir diğer önemli aktör ise sessiz sedasız, ancak emin adımlarla yükselen Çin'dir. Mao sonrası dönemde Çin, "barışçıl kalkınma" politikasıyla ekonomisini güçlendirmiş ve küresel tedarik zincirlerine entegre olmuştur. 1980'lerden küresel ekonomik daralmaya kadar yıllık ortalama yüzde on büyüme göstermiştir. 2013 yılından itibaren Şi Cinping liderliğinde Çin, yükselen bir küresel güç olarak tüm rakamlarda kendini göstermiştir. Bu dönemde Birinci Körfez Savaşı ve Balkan krizleri gibi sancılar yaşansa da bunlar ekonomik ve ticari ağların genişlemesini engellememiştir.

Rusya, Avrupa-Atlantik güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görülüyordu ve Batılı kurumlarla entegrasyona yönelik stratejiler izlemiştir. Örneğin 1991 yılında Rusya, NATO'nun Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyine katılmıştır. 1997 yılında NATO-Rusya Kurucu Senedi imzalanmış ve 2002 yılında NATO-Rusya Konseyi kurulmuştur. Yeltsin döneminde Avrupa-Atlantik ilişkilerine ivme kazandırılırken, Putin'le birlikte Rusya farklı bir rotaya yönelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, 1990'lı yıllarda ABD liderlerinin bugüne kıyasla daha vizyoner olduğu söylenebilir. O dönemde Kanada'nın Vancouver şehrinde Rusya'nın Vladivostok şehrine uzanan geniş bir coğrafyada barış, istikrar ve refah oluşturma vizyonu ortaya konmuştur. Bu vizyon, Soğuk Savaş'ın bitiminden kısa bir süre sonra dolaşıma girmiş ve Avrupa ölçeğinde kendi içinde bütünlüğünü sağlamış, barışçıl bir Avrupa tesis etmeyi hedeflemiştir. 2000'li yıllara kadar bu vizyon karşılık bulmuş gibiydi. Çin henüz çok görünür değilken, Rusya'nın Batı ve Batılı kurumlarla ilişkileri geçmişe kıyasla oldukça sağlıklı ilerliyordu. Rusya'nın stratejilerinde de ana tehdidin ortadan kalktığı, asimetrik

tehditlerin ön plana çıktığı bir dönemdi. Kitle imha silahlarının yayılması, organize suç, sınır aşan suçlar ve düzensiz göç gibi konular öne çıkmaktaydı. Bu dönemde ne ABD ne de Rusya’da revizyonizm esintileri görülüyordu.

Ancak George W. Bush’un göreve gelmesiyle ABD, tek yanlı bir politikaya kaymış ve tek kutuplu bir düzene yönelmiştir. Bu sapma hemen etkili olmamışsa da özellikle 2003 yılındaki Irak müdahalesiyle olumsuz yansımaları ortaya çıkmıştır. Uluslararası meşruiyeti olmayan bu müdahale, kimyasal ve biyolojik silah üretimine dair gerçek olmayan gerekçelere dayanıyordu. Sonradan bu durumun doğru olmadığı anlaşılmış ve hatta Tony Blair bu konuda özür dilemiştir. ABD ve İngiltere’nin el ele verdiği bu askeri müdahale, NATO’da tepkilere neden olmuştur. Özellikle Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İspanya ve İtalya gibi ülkeler müdahalenin meşru olmadığını güçlü ifadelerle dile getirmişlerdir. Bu ülkeler, Brüksel’de alternatif bir mini zirve düzenleyerek savaşa karşı olduklarını ortaya koymuşlardır. Rusya’yla ilgili gelişmelerde de Avrupa’nın önde gelen güçleri ile ABD arasında ayrışmalar yaşanmıştır. Obama döneminde bu açıklar bir ölçüde tamir edilmeye çalışılmıştır. Rusya’yla “reset” politikası ve Çin’le diyalog kanallarını açık tutma yaklaşımı benimsenmiştir. Ancak bu süreç, Trump’ın ilk döneminde çözülmeye başlamış ve Biden döneminde kesintisiz devam etmiştir. İkinci Trump döneminde bu kesintinin etkileri hâlen yaşanmaktadır.

2. Uluslararası Güvenlikte Güncel Sınamalar

ABD’nin tek kutuplu düzen arayışı, zaman zaman saldırganlığa varan bir revizyonizme dönüşmüştür. Buna karşılık Rusya da hem revizyonist hem de saldırgan bir çizgiye yönelmiştir. Putin’in zihniyetinde bir dönüşüm olduğu açıkça görülmektedir. 2000 yılında iş başına geldiğinde Batı’yla ilişkileri devraldığı miras üzerine devam ettirmiş ve hatta NATO-Rusya Konseyinin kurulmasına imza atmıştır. Ancak 1990’ların ortalarında Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Primakov’un doktrini, Putin’in çizgisini etkilemiştir. Primakov, Avrupa-Atlantik ilişkilerinin sağlıklı olmasının Rusya’ya ekonomik ve ticari fayda sağladığını, ancak Avrasya boyutunun ihmal edilemeyeceğini ve hassas bir dengenin kurulması gerektiğini savunmaktaydı. Bu doktrin, Putin’in politikalarına giderek daha fazla yerleşmiş ve Avrupa-Atlantik camiasını karşısına alarak Avrasya’ya yönelmiştir. Bu bağlamda Rusya, 2010’lardan itibaren ABD, Batı dünyası ve NATO’yu rakip, hatta hasım olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu süreç, 2015 yılında iyice gün yüzüne çıkmıştır.

ABD’de artan bir revizyonizm, Rusya’da ise önce revizyonist, ardından saldırgan bir çizgi ortaya çıkmıştır. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, Batı tarafından bugünkü kadar ciddiye alınmamış ve ilişkiler kısa sürede eski statü-koya dönmeye çalışmıştır. Öyle ki, bu savaşın ardından Lizbon’daki NATO Zirvesi’nde Medvedev’in katılımıyla Rusya, stratejik bir ortak olarak tanımlanmıştır. Ancak 2014 Mart’ında Kırım’ın işgali ve ilhakıyla başlayan süreç, küresel düzeni kuralsızlığa sürükleyen bir dönüm noktası olmuştur. Rusya’nın Donbas’taki güçleri desteklemesiyle devam eden bu süreç, 2022 Şubat’ında Ukrayna’ya karşı başlatılan geniş çaplı işgal harekâtıyla tam bir kırılma noktasına dönüşmüştür. Bu, küresel düzen açısından ciddi bir kırılma olmuştur.

Çatışmalar, Orta Doğu’ya da sıçramıştır. 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas’ın İsrail’e saldırısıyla başlayan trajik olaylar zinciri, Gazze’den Lübnan’a, oradan Suriye’ye ve İran’a uzanan bir sarsıntı ve çatışma ortamı yaratmıştır. Avrupa-Atlantik güvenliğini ve dünya düzenini etkileyen iki büyük gelişme, 2014’te Kırım’ın ilhakıyla başlayan ve 2022 Şubat’ında Rusya-Ukrayna Savaşı’yla devam eden süreç ile Orta Doğu’da art arda patlak veren, İsrail’in acımasız operasyonlarıyla çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği ve etkilerinin hâlâ yoğun bir şekilde yaşandığı gerilimli ortamdır.

2017 yılından itibaren ABD’nin güvenlik, savunma ve dış politika stratejilerinde Çin, ana rakip olarak öne çıkmıştır. Rusya da bir rakiptir, ancak Çin’e kıyasla daha düşük seviyede bir rakip olarak görülmektedir. Çin’in bu konumunu destekleyen altyapı hamleleri dikkat çekmektedir: 2013 yılında Kuşak ve Yol Projesi, 2015 yılında Made in China Stratejisi, yapay zekâda 2030 yılına kadar dünya lideri olma hedefi, BM çerçevesinde küresel kalkınma, güvenlik ve medeniyet girişimleri, 2049 Küresel Çin Stratejisi. Çin’in bu girişimlerinin çoğuna “küresel” adını vermesi tesadüf değildir. Çin ve Rusya, dünyanın tek kutuplu olamayacağını, çok kutuplu bir düzenin tesis edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Rusya, bu hedefe saldırgan bir yolla, Çin ise daha güçlü ve ihtirashlı bir yolla ilerlemektedir. Ancak Rusya’nın aksine Çin’in saldırgan bir tutum sergilediği söylenemez.

AB ise son yıllarda, özellikle güvenlik ve savunma alanında kendi otonomisini geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak Avrupa, Soğuk Savaş sonrası “barış getirisi” döneminde sırtını ABD’ye dayayarak ondan büyük ölçüde yararlanmıştır. Fakat stratejik bir aktör hâline dönüşmemiştir. Hindistan da denkleme giderek daha fazla dahil olmaktadır. Küresel Güney’in sözcüsü olduğunu savunan Hindistan, aynı zamanda Batı ve Doğu dünyasıyla ilişkilerini

dengeye tutmaya çalışmaktadır. Asya-Pasifik bölgesinin önde gelen aktörlerinden biri hâline gelmiştir.

Küresel düzenin dönüşümüne yönelik arayışlar da mevcuttur. Rusya, 1992 yılında BDT'yi kurarak bir yandan Batı'yla ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan kendi bölgesel etkisini güçlendirmiştir. Daha sonra Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), ŞİÖ ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi yapılar ortaya çıkmıştır. BRICS, 2006 yılından itibaren gelişen bir diğer oluşumdur. G20, G7 ve bir dönem G8 gibi yapılar arasında da geçirgenlik vardır. Örneğin, BRICS üyeleri aynı zamanda G20 üyesidirler ve G20 kararlarına imza atabilmektedirler. Bu oluşumları aynı sepete koymak doğru olmayabilir, ancak kurmaya çalıştıkları düzenin dinamiklerini anlamak önemlidir.

Küresel düzendeki radikal dönüşüm, dünyayı çok kutuplu bir sisteme mi, yoksa ABD ve Çin'in başını çektiği iki bloklu bir düzene mi götürecektir, bunu öngörebilmek zordur. Çok kutupluluğa gidileceği, yeni alternatifler ve parametreler geliştirileceği sıkça söylenmektedir. Ancak çok kutuplu olduğu söylenen bu düzenin istikrar getirmediği ortadadır. Bu süreçte otoriter rejimlerin daha otoriter hâle geldiği, Batı dünyasında ise popülist akımların yükseldiği ve güç kazandığı görülmektedir.

Geleceğe yönelik çok kutupluluktan farklı bir çerçeveyi konuşmakta fayda vardır. Kıtalar arası bir güvensizlik, belirsizlik ve istikrarsızlık hâkimdir. Normlar artık kuralızsızlık, belirsizlik, çatışma ve istikrarsızlık üzerine kurulmuştur. Soğuk Savaş dönemi ise daha istikrarlıydı, çünkü ülkelerin davranışları çoğunlukla bilinmekteydi. Ancak bu, ülkelerin diplomatik manevra alanını kısıtlamaktaydı. Belirli bir blok içindekiler, ilişkilerini istediği ölçüde genişletmemekteydi. Bu hem Doğu hem Batı Bloku için geçerliydi. Zira bir blok içinde olan ülkeler, o bloğun normlarına ve kurallarına uyum sağlamak zorundaydı. Ancak Türkiye, yeri geldiğinde otonom çizgisini takip etmiştir. 1974 yılındaki Kıbrıs müdahalesi ve Irak'ta terör örgütü PKK'ya karşı yürütülen sıcak takipler, bu dönemde gerçekleşmiştir. Günümüzde Türkiye, NATO üyesi olarak, müttefiklerle görüş ayrılığına neden olan PYD-YPG-SDG gibi unsurlara karşı dört operasyon yapmıştır. Nitekim, yaşamsal güvenlik çıkarları söz konusu olduğunda hiçbir NATO üyesi uygun gördüğü yoldan alıkonamaz.

NATO, egemen ülkelerin oluşturduğu bir teşkilattır; egemenlik devredilmez ya da paylaşılmaz. Üye ülkeler arasında görüş birliği (konsensüs) aranır. Katılırsanız müzakere kısa sürer, katılmazsanız uzar, ama her zaman bir konsensüs arayışı vardır. Bu, bir ölçüde AB için de geçerlidir. Ancak günümüzde

Trump etkisi ortaya çıkmıştır. Bu etki, Batı’da, Doğu’da ve Güney’de hissedilmiştir. ABD’nin politikaları alışlagelmiş çizginin dışına çıkmıştır. Müttefik ülkeler, ABD’ye olan güvenlerini geçmişe kıyasla kaybetmiştir. Doğu dünyasında, özellikle Küresel Güney’de ABD’nin itibarı azalmıştır. Uluslararası camiada, geniş mutabakata dayalı kurallara bağlı bir düzenin herkesin menfaatine olduğu açıktır. Ancak BM sistemi, özellikle Güvenlik Konseyi, işlevsiz hâle gelmiştir. Yeni çağa uygun kuralların ve parametrelerin yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Fakat Trump, ticaret savaşları, tarife artırımları ve “Savunmaya para harcamazsanız sizi korumam.” gibi söylemleriyle bu sürece sekte vurmıştır. Grönland’ı satın alma, Kanada’yı 51. eyalet yapma, Meksika Körfezi’ni “Amerika Körfezi” ilan etme, Panama Kanalı’nı kontrol etme gibi çıkışları kıtalar arası bir güvensizlik ortamı yaratmıştır.

3. Geleceğe Dönük Perspektifler

Değerlerin zayıfladığı, çıkarların ve dar yaklaşımların hâkim olduğu bir ortamda küresel düzenin nasıl oluşturulacağı sorusuna cevap bulabilmek son derece önem arz etmektedir. Ukrayna’da doğru adımlar atılırken diğer yandan Orta Doğu’da yanlışlar yapılmakta ve bu, hâlâ devam etmektedir. Batı dünyası ve özellikle ABD, bu süreçte moral üstünlüğünü kaybetmiştir. İrlanda, Norveç, İspanya, Fransa, İngiltere ve Kanada gibi bazı ülkeler, İsrail-Filistin ihtilafında iki devletli çözümden yana tavır almıştır. Avrupa ve ABD’de toplumsal tepkiler ve gösteriler yaşanmıştır. Ancak yönetim düzeyinde, birkaç istisna dışında, değerlerin geri plana atıldığı bir tablo mevcuttur.

Türkiye, kuzeyden güneye, Ukrayna’dan Orta Doğu’ya uzanan bir istikrarsızlık kuşağıyla çevrilidir. Ukrayna meselesi hâlâ çözülmemiştir. Karadeniz güvenliği gündemdedir. Transdinyester ve Abhazya-Güney Osetya gibi donmuş ihtilaflar vardır. Azerbaycan, Karabağ sorununu 2020 sonbaharında çözmüştür. Orta Doğu’da İran-İsrail gerilimi, ABD’nin de dahil olduğu bir ateşkesle geçici olarak durulsa da kalıcılığı ve sürdürülebilirliği belirsizdir. Irak, 2003 yılından beri toparlanamamıştır. Suriye’de istikrar hâlâ sağlanamamıştır. Son dönemde Şam’daki patlamalar ve İsrail’in Golan Tepeleri’nden Şam’ı kontrol etme çabaları bu istikrarsız tabloyu gözler önüne sermektedir.

Bu nedenle, Türkiye’nin temkinli bir politika izlemesinde fayda vardır. Türkiye, NATO’yu ulusal güvenliği ve savunması için daha etkin bir kuvvet çarpanı olarak kullanabilir. Bu bakımdan, Türkiye’nin anlık tercihler yapma lüksü yoktur. Kısa, orta ve uzun vadeli değişkenlere uyum sağlayabilen bir

stratejiye ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin geçmişte de böyle bir vizyona sahip olduğu söylenebilir. Bu, dış politikada kırk yıllık deneyimle rahatlıkla ifade edilebilir.

Türkiye, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda çok dikkatli bir politika izlemiştir ve bu, bazı müttefik ülkeler tarafından eleştirilmiştir. Ancak Türkiye, Ukrayna'nın savunması için herkesten önce harekete geçmiştir. NATO'da öldürücü silahlar mı, yoksa miğfer ve çadır gibi destekler mi verilsin diye tartışılırken Türkiye, Ukrayna'ya insansız hava araçları (İHA) ve silahlı insansız hava araçları (SİHA) satmıştır. Aynı zamanda Rusya'yla diyalog kanallarını açık tutmuştur. 2014 yılında Kırım'ın ilhakından sonra ve 2016 yılındaki NATO Varşova Zirvesi'nde Rusya'ya karşı çift kulvarlı bir yaklaşım benimsenmiştir: Kolektif caydırıcılık ve savunma güçlendirilecek, ancak diyalog ve angajman kanalları kapatılmayacaktı. Türkiye, bu kararı hem ulusal çıkarları hem de NATO çerçevesinde uyumlu bir şekilde uygulamıştır.

Rusya'yla ilişkilerde ekonomik ve ticari bağımlılık, özellikle enerji alanında, bu süreci etkilemiştir. Ancak herhangi bir ülkeye aşırı bağımlılık arzu edilen bir durum değildir. Buna rağmen Türkiye hem ikili düzeyde hem de NATO çerçevesinde Ukrayna'nın savunmasını desteklemiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı tamamen ezmesi, Türkiye'nin ulusal menfaatleriyle çelişmektedir. Bu nedenle, Ukrayna'nın ayakta kalması gerekmektedir. Bu savaşın neden çıktığı ayrı bir tartışma konusudur. Ancak Türkiye'nin bu süreçteki dikkatli tutumu hem bölge güvenliği hem de Avrupa-Atlantik güvenliği açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Batı dünyasının “renkli devrimler” ve “meydan hareketleri” gibi kendisine atfedilen girişimlerle toplum mühendisliği yaptığı bir süreçten geçilmiştir. Bu oldukça karmaşık bir konudur. Ancak bir ülke “mecbur kaldım” diyerek başka bir ülkeyi işgal etmeye kalkarsa, zaten mevcut olan kaos daha da derinleşir. Türkiye ise bu süreçte doğru ve dengeli bir yol izlemiştir. Bunun sonuçları da alınmıştır. Tahıl Koridoru'nun bir yıl sürmesi önemli bir adımdır. Esir takası yapılmıştır. Taraflar, ilk kez İstanbul ve Antalya'da bir araya getirilmiştir. 2022 yılında İstanbul'da iki tur görüşme yapılmış ve sonuç çıkmamıştır. Putin “Türkiye'ye gelirim.” demiş, fakat gelmemiştir. Çünkü Putin, ana müzakereci olarak Avrupa ya da başka ülkeleri değil, ABD'yi görmektedir. Fransa ve Almanya'yı bir dönem müzakereci olarak kabul etmiştir. Ancak bu süreç hem Rusya hem de diğer ülkeler açısından zaman kazanma veya oyalama taktiği olarak algılanmış olabilir. Genelde Fransa, Almanya ve

Ukrayna'nın yer aldığı Normandiya formatının Rusya'yı oyalamak üzere kurulduğu söylenmiştir. Fakat diğer açıdan bakılacak olursa, Rusya da ilgili ülkeleri oyalamış olabilir.

Putin, ABD'yi muhatap almakta ve sorunları onunla çözmek istemektedir. Trump'ın iş başına gelmesiyle bu yaklaşım bir ölçüde pratiğe yansımıştır. Trump, "Rusya'yla doğrudan görüşeceğim." diyerek Ukrayna'yı ve Avrupa'lı müttefiklerini müzakere sürecinin dışına itmiştir. Ancak yine de başarılı olamamıştır. Ukrayna'daki savaş, Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. Avrupa-Atlantik güvenliği ve NATO çerçevesindeki çoklu güvenlik yapısı kadar, Türkiye'nin ulusal güvenliğini de etkilemektedir.

Sonuç

Mevcut konjonktür, I. Dünya Savaşı'na giden süreci andırmaktadır. Vestfalya Düzeni iki dünya savaşıyla çökmüştür. MC gibi girişimler işe yaramamıştır. Günümüzde imparatorluklar yoktur, ancak devlet dışı aktörler (çok uluslu şirketler, Çin ve Avrupa merkezli firmalar) çok güçlüdür. Büyük güçler arası mücadele, ittifaklar ve norm eksikliği, I. Dünya Savaşı öncesini çağırıştır. Ancak nükleer silahların varlığı büyük bir farktır. Bir kıvılcım, III. Dünya Savaşı'nı tetikleyebilir ve dördüncüsü olmayabilir. Hâlihazırda "mini dünya savaşları" yaşanmaktadır: Konvansiyonel ama kaotik. Norm ve kural eksikliği, ulusal çıkarların hâkimiyeti bu kaosu körüklemektedir.

ABD, hâlâ bir süper güçtür ve dünya politikasını etkilemektedir. ABD'nin savunma harcamaları, AB, Çin ve Rusya'yı geride bırakmaktadır. Bu durum, ciddi sarsıntılar da yaratmaktadır. "Değerlerin zayıfladığı, çıkarların ve dar yaklaşımların hâkim olduğu bir ortamda küresel düzenin nasıl oluşturulacağı" sorusuna cevap bulmak son derece önemlidir. Ukrayna'da doğru adımlar atılmıştır; ancak Orta Doğu'da yanlışlar yapılmaktadır ve bu hâlâ devam etmektedir. Batı dünyası, özellikle ABD, bu süreçte moral üstünlüğünü kaybetmiştir.

Orta Doğu'da büyük dramlar yaşanırken değerler nedense pek gündeme gelmemektedir. "Yeni değerlerin nasıl oluşturulacağı" ve "Yeni düzenin hangi değerlere dayandırılacağı" sorularına yanıt aranmaktadır. Bu durum, kaçınılmaz olarak Batı'nın itibar kaybına yol açmakta ve kuralsızlığı körükleyen bir ortam yaratmaktadır. Yeni kurallar ve normlar oluşturma çabaları vardır; ancak ortak değerler farklı coğrafyalarda farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bu da yeni düzenin oluşmasının uzun ve sancılı bir süreç olacağını göstermektedir.

Bu ortamda Türkiye'nin konumu ve oynayacağı rol kritik önemdedir. Kuralısızlığın, istikrarsızlığın ve çatışmaların egemen olduğu bir dünyada, Türkiye'nin alacağı kararlar ve yapacağı tercihler hayati önemdedir. Kuzeyden güneye ve doğudan batıya uzanan bir istikrarsızlık kuşağıyla çevrili olan Türkiye'nin atacağı her adım hem bölge güvenliği hem de Avrupa-Atlantik güvenliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, güç bileşenlerini (siyaset, ekonomi, güvenlik ve savunma) en uygun şekilde kullanmak durumundadır.

ABD ile Avrupa arasındaki ayrışmanın belirginleştiği bu ortamda Türkiye, Avrupa güvenliği ve savunmasında doğru tercihlerle çok önemli bir rol oynayabilir. Bu, Türk ekonomisi ve savunma sanayisi için yeni fırsatlar da yaratabilir. Ancak bu adımların bütüncül bir stratejiye dayanması şarttır. Kısa, orta ve uzun vadeli olmak kaydıyla mevcut ve ortaya çıkabilecek değişkenlere uyum sağlayabilen bir stratejiye ihtiyaç vardır. Türkiye'nin çevresindeki coğrafyaya 360 derece bakması gerekmektedir. Tek bir krize ya da ülkeye odaklanmak yeterli değildir; çünkü bir bölgedeki istikrarsızlık diğerine sıçrayabilmektedir.

Dünyada artık düzen değil, düzensizlik hâkimdir. Türkiye, ulusal gücünü bu düzensizliğe göre şekillendirmeli ve ulusal çıkarlarını mevcut ortama göre yeniden tanımlamalıdır. Bu tanımlama sürecinde geniş tabanlı bir toplumsal mutabakat şarttır. Ulusal çıkarları destekleyen, toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir uzlaş olmadan bu süreç sürdürülemez. Hükûmet kararlarının ötesinde, devlet ve toplumun iç içe geçtiği ve birbirini destekleyen bir mücadele gerekmektedir. Er ya da geç küresel çapta değerler ve parametreler yeniden belirlenecektir. Henüz tanımlaması zor olan yeni kurallar ortaya çıkacaktır. Türkiye; ulusal çıkarları, karşılaştığı sınamalar ve ortaya çıkabilecek fırsatlar dengesini iyi kurgulamalıdır. Bu denge, Türkiye'nin geleceğe daha güvenli bakmasını sağlayacaktır.

NATO'NUN SON LAHEY ZİRVESİ VE TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE-BATI İLİŞKİLERİ

Ahmet Altay CENGİZER, Büyükelçi (E)

Giriş

24-25 Haziran 2025 tarihinde Lahey’de düzenlenen NATO Zirvesi tarihi öneme sahiptir. Çok kutuplu bir dünya düzeni şekillenmektedir. Bu düzenin nasıl işleyeceği veya nereye evrileceği tam bilinmese de Çin, doğal olarak bir faktördür; Rusya ise ne olursa olsun bir süper güç konumundadır. ABD, Avrupa’yı yanına alarak Çin ve Rusya’nın sahip olmadığı bir avantaj elde edebilir: Güçlü bir müttefik.

Türkiye, coğrafi ve stratejik olarak çok önemli bir noktada yer almaktadır. Batı’yla ilişkileri doğru anlamak ve değerlendirmek gerekmektedir. Türk dış politikasında denge ve çok boyutluluğun sürdürülebilirliği oldukça önemlidir. Hiçbir boyut diğerinin önüne geçmemelidir. Türkiye, güneyin kuzeyinde, kuzeyin güneyinde, batının doğusunda ve doğunun batısında bir ülkedir. Bu, çok boyutluluk demektir.

NATO’nun 2025 Lahey Zirvesi yalnızca askerî ittifakın kurumsal önceliklerini değil, Türkiye’nin Batı ile olan çok boyutlu ilişkilerinin seyrini de yeniden tartışmaya açmıştır. Küresel güç dengelerinin değiştiği, transatlantik ittifakın içsel uyumunun sınındığı ve bölgesel tehdit algılarının çeşitlendiği bir dönemde gerçekleşen bu zirve, Türkiye’nin NATO içindeki konumu ve Batı ittifakıyla ilişkilerinde tarihsel süreklilik ve kopuş dinamiklerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Lahey Zirvesi’nin kararları yalnızca kısa vadeli güvenlik politikaları açısından değil, aynı zamanda Türkiye’nin Batı ile olan stratejik uyum arayışı ve dış politika yönelimi açısından da anlamlı bir dönüm noktası olarak ele alınabilir.

1. NATO Üyesi Ülkelerin Savunma Harcamalarına İlişkin Tartışmalar

ABD, uzun zamandır Avrupalı müttefiklerinin savunma harcamalarını Gayri Safi Millî Hasılları’na (GSMH) oranla artırmasını talep etmektedir. Bu

talep özellikle Donald Trump'ın birinci başkanlık döneminde Avrupa'yı zaman zaman uzaklaştırıcı bir şekilde gündeme gelmiştir. Joe Biden döneminde ise Avrupa ile ABD arasındaki bazı anlaşmazlıklar giderilmiştir. Biden, daha anlayışlı ve kucaklayıcı bir Avrupa politikası izlemiştir. Ancak Trump ikinci kez başkan seçildikten sonra bu konu yeniden gündeme taşınmıştır.

NATO üyelerinin savunma harcamalarına ilişkin bazı rakamlar vermek gerekirse, Soğuk Savaş döneminde 1970'lerin sonunda NATO'nun Avrupalı üyeleri ortalama olarak GSMH'lerinin %2 ila %3'ünü savunmaya ayırmaktaydı. ABD ise bu dönemde ortalama %7'lik bir pay ayırmaktaydı. 2014 yılında Avrupa'daki oran ortalama %1,5'e düşmüştür. ABD'de ise bu oran %4 civarındaydı. 2024 yılında Avrupalılar için bu oran %2,2'ye yükselirken ABD için %3,4 seviyesindeydi. Avrupalılar, bu zirveye çeşitli açılardan hazırlıklı bir şekilde katılmıştır.

2008-2009 küresel ekonomik krizi ve sonrasında Rusya'da Putin iktidarı daha da güçlenmiştir. Çin ise agresif olmamakla birlikte yeni yöntemlerle uluslararası düzene ağırlığını koymaya başlamıştır. Bu gelişmeler, XIX. yüzyıl sonunu hatırlatan, güç politikalarının ön planda olduğu bir uluslararası ortam yaratmıştır. Bunun sonucunda özellikle nispeten küçük ülkeler savunma otomilerini kaybetmeye başlamış ve bu durum sadece onları değil, genel olarak uluslararası sistemi etkilemiştir.

BM ve AB gibi uluslararası kurumlar, zaten zayıflamış olan etkilerini daha da kaybetmiştir. Bu durum Lahey Zirvesi'ne giderken bilinen bir meseleydi. Bunun üzerine 2012 ve 2014 yıllarındaki Kırım işgali ve ardından 2022 Ukrayna Savaşı'nın başlaması eklenmiştir. Bu gelişmeler Avrupalıları son derece tedirgin etmiş ve artık kendi başlarının çaresine bakmak zorunda olduklarını anlamışlardır. ABD'ye olan güven, özellikle Trump döneminde ciddi şekilde azalmıştır. Trump'tan sonra daha Atlantikçi liderler gelse bile ABD-Avrupa ilişkilerinin eski düzeyine dönmesi çok zor görünmektedir. Bu nedenle Avrupa kendi savunma kapasitesini güçlendirme yoluna zaten girmiştir.

Son dönemde artan savunma harcamaları beklenen bir gelişmeydi. Yeni bir adım olarak savunma konuları AB'de supranasyonel bir seviyeye taşınmamıştı. Dolayısıyla bu bir AB politikası değildi. Ancak ilk kez savunma konusunda bir komiser atanmıştır. Bu, daha çok materyal temini ve Avrupa içi savunma sanayi alımları gibi pratik meselelerle ilgilenmektedir. Litvanyalı bir ismin bu göreve atanması önemli bir gelişme olmuştur. NATO'nun Avrupalı üyeleri, hâlihazırda Putin kaynaklı tehditlere odaklanmış durumdaydı

ve Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı bu tehdit algısını teyit eden bir olay olarak görülmüştür.

Trump'ın politikaları iki temel varsayıma dayanmaktadır. Fakat bunlar uluslararası politikada sürdürülebilir değildir. Birincisi, "Ben güçlüyüm, dolayısıyla diğer ülkeler ve müttefiklerim benim dediğimi yapmak zorundadır." anlayışıdır. Bu yanlış bir varsayımdır; çünkü süreç bu şekilde yürümektedir. İkincisi, "Başka alternatifler ortaya çıksa da bu beni ilgilendirmez, çünkü Amerika her zaman en güçlü kalacaktır." düşüncesidir. Bu da doğru bir yaklaşım değildir. Dış politikada bu kadar sınanmamış ve kendine aşırı güvenen varsayımlarla hareket edilemez. Trump, kendi bildiği yolda baskı kurmakta, işler yolunda giderse devam etmekte, sıkıştığında ise konuyu bırakıp başka alanlara yönelmektedir. Bu gelgit yaklaşımı, Avrupa'nın ABD'yi kazanması gerektiği bir döneme işaret etmektedir. Bu bakımdan ABD'nin Avrupa'yı kazanması gerekmektedir. Sebep oldukça açıktır: Çok kutuplu bir dünya düzeni şekillenmektedir.

Yeni kurulmakta olan çok kutuplu düzenin nasıl işleyeceği veya nereye evrileceği tam bilinmese de Çin doğal olarak bir faktördür; Rusya ise ne olursa olsun bir süper güç konumundadır. ABD, Avrupa'yı yanına alarak Çin ve Rusya'nın sahip olmadığı bir avantaj elde edebilir: Güçlü bir müttefik. Ukrayna meselesinden sonra İngiltere ortak savunma konularına geri dönmüş ve bu konuda konuşmaya başlamıştır. Fransa ise "Nükleer gücümü Avrupa lehine kullanmaya hazırım." diyerek bir savunma şemsiyesi önermiştir. Orta ve uzun vadede Avrupa'nın savunma konusunda bir araya gelmesi, Türkiye açısından da faydalı bir matrisin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Çünkü artık herkesin gücünü ortak hedefler ve çıkarlar doğrultusunda birleştirmesi gerekecektir. Türkiye'nin geleneksel olarak en güçlü olduğu alanlardan biri de budur. Avrupa'nın kendi içinde bir araya gelmesi, Türkiye için önemli bir fırsat teşkil edebilir.

ABD uzun zamandır "Avrupa biraz kendi kendine sahip çıksın." demektedir. Dolayısıyla günümüzde bu yolda ilerlenmektedir. Bazı ülkeler savunma harcamalarını %5'e kadar çıkarmıştır. Örneğin İspanya gibi ülkeler, "Bu yüksek hedefleri nasıl karşılayacağız?" diye sorgulamaktadır. Normatif bir hareketlilik içinde olan İspanya, bu hedefe ulaşması gerektiğine karar vermiştir. Ancak %2,5'tan %5'e çıkmak oldukça büyük bir hedeftir. Almanya bu konuda öncülük etmiştir. Savunma altyapı yatırımları için 600 milyar euro, doğrudan savunma harcamaları için ise 500 milyar euro taahhüt etmiştir. Almanya'da

anayasal bir kısıtlama vardı; tarihsel nedenlerle bu tür harcamalar belirli sınırların ötesine götürülmezdi. Ancak bu kısıtlamayı da değiştirdiler. Bunun tek sebebi Rusya'ya duyulan güvensizlik; Putin'in ne yapacağını belirsizliği ve sonrası için de genel bir öngörülemezlik algısıdır.

Rusya'nın Avrupa'yla sürekli olarak antagonistik bir ilişki sürdürüp sürdürmeyeceği de soru işaretidir. Tarihe bakıldığında durumun her zaman böyle olmadığı görülmektedir. Örneğin I. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Fransız-Rus ittifakı vardı. Stalin döneminde de Almanya'ya karşı ittifaklar kuruldu. Ancak Avrupalılar, artık Amerika'ya güvenemeyecekleri kanaatine varmışlardır. Bu, uluslararası ilişkilerde farkına varılan durumların hızla politikaya dönüştürüldüğünü göstermektedir. Bunu engelleyebilecek tek şey, ekonominin çok kötüye gitmesi olur ve bu durumda sıkıntılar yaşanabilir. Yine de bu sürecin devam edeceği ileri sürülebilir.

Trump, bir anlamda istediğini almış, ancak istemediği bir şekilde bu gerçekleşmiştir. Savunma harcamaları artmış, ancak Avrupa'nın ABD'ye olan iyi niyeti ve yakınlığı azalmıştır. Artık iki taraf da aynı göz hizasında değildir. Örneğin Trump, Ukrayna'da bir an önce anlaşma sağlanmasını istemekte ve bu yönde baskı yapmaktadır. Ancak AB, Ukrayna'nın razı olmayacağı bir düzenin empoze edilmesine karşı çıkmaktadır. Avrupalılar, "Önce Ukrayna'ya bakacağız." demektedir. Bu tür görüş ayrılıkları, Avrupa'nın yeni kazandığı kendine güvenin bir yansımasıdır. Avrupa, her zaman önemli bir ekonomik güç olarak kalacaktır. Avrupa ve ABD bir arada hareket edebildiği sürece, tek başına Çin'den veya Rusya'dan daha güçlü bir kutup oluşturmaktadır.

2. Türkiye'nin Avrupa Güvenliğindeki Stratejik Rolü

Türkiye de GSMH'ye oranla savunma harcamalarını artıracığını belirtmiştir. Bu yeni ortamda Türkiye ile Avrupa'nın savunma alanındaki yakınlığı devam edecektir. Türkiye, önemli bir NATO üyesi olarak görülmeye devam edecektir. Çok kutuplu dünya fenomeninin peşinden gitmenin birtakım sakıncalarının olduğu ileri sürülebilir. Nitekim bir ülke için en önemli soru, dünyadaki yerini doğru tayin etmektir: "Dünyada neredeyiz? Hangi fırsatlar var? Hangi tehditlerle karşı karşıyayız? Memleketin birliğini, dirliğini ve gücünü artıracak nasıl bir oyun kurulabilir?" sorularının cevaplarını aramak son derece gereklidir.

Dünyadaki yerinizi tespit ettikten sonra büyük bir stratejiye ihtiyaç duyulacaktır. Büyük strateji, her şeyin önüne koyacağınız bir hedeftir. İngilizce tabiriyle "overarching target" belirlemek ve buna ulaşmak için daha az önemli

şeyleri geride bırakmak gereklidir. Bulunduğunuz yerin normlarına uygun davranmanız gerekmektedir. Ancak Trump'ın en büyük sorunu, hiçbir yerin normlarına, ilkelerine ya da geleneklerine uymamasıdır. Görüldüğü kadarıyla Trump, bir şeye kızmakta, başka bir şeye tepki göstermekte ve tüm önemli taşları yerinden oynatmaktadır. Oysa taşlar öyle kolayca yerine oturamaz. Uluslararası ilişkilerde karşı tarafın ne düşündüğünü anlayarak belirli bir anlayış çerçevesinde ve sabırla hareket etmelisiniz.

Türkiye, Avrupalı bir ülkedir. Türk halkı, medeni ve müreffeh bir ülkede yaşama idealiyle bugünlere gelmiştir ve bu uğurda hayatlarını feda etmişlerdir. Dolayısıyla dünyaya bu perspektiften bakmak gerekir: Türkiye'nin gerçek menfaati, çok kutuplu dünyaya gereğinden fazla kapılmamaktır. Örneğin Çin güçlü olmasına rağmen ona güvenmenin de kendine has riskleri vardır. Nitekim Çin'in bürokrasisi çok katmanlıdır ve bu katmanları aşmak zordur. Batı'da ise en azından bir muhatap bulunmakta ve en yetkili isme ulaşılabilir. Bu sayede birçok mesele rahatlıkla konuşulabilmektedir. Uzak kültürlerle çalışmak ise akla hayale gelmedik zorluklar çıkarmaktadır.

Avrupa'da uzun yıllardır yaşayan Türkler bulunmaktadır ve orada azınlık olmaktan ziyade önemli bir kısmı vatandaşlık elde etmiştir. Bu yönüyle birbirini yakından tanıyan halklardan söz edilebilir. Bu, güç dengelerinin gerektirdiği bir yakınlaşmadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Batı'nın içinde yer alarak ve onun normlarına uyarak ayakta kalması en doğru yol olacaktır. Türkiye, çok az ülkede bulunan bazı özelliklere sahiptir. Bu özellikler, onu küçük görülmeyecek bir orta güç mertebesine taşımaktadır. Bu tür ülkelerin sayısı azdır ve "MIKTA (Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye, Avustralya)" gibi oluşumlarla bir araya gelmeye çalışmaktadırlar. Orta güç olmak, bölgesel güç olmaktan farklıdır. Bölgesel güç, coğrafi konumla ilişkili olup etkinliği bulunduğu bölgede geçerlidir.

Batı'nın Türkiye'ye yaptığı haksızlıklar çok fazladır. Türkiye'nin güvenlik kaygılarının anlaşılması ve katkılarının takdir edilmemesi gibi sorunlar vardır. Bu, Türkiye'yi hezeyana sürüklememelidir. Neticede Batı içinde kaldığı sürece Türkiye'nin getirilerinin daha fazla olacağı ileri sürülebilir. Türkiye Cumhuriyeti, büyük bir devrimdir ve kazanmayı hedeflediği değerler açısından dünyada hâlâ en büyük projelerden biridir.

3. Türk-Amerikan İlişkileri ve NATO'nun Geleceği

Türk-Amerikan ilişkileri, NATO bağlamında iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ayırsanız dahi bu,

büyük bir travmaya yol açacaktır. Silah sistemleri, yazılımlar ve teknoloji transferleri gibi birçok alanda NATO stratejik adımlar atmaktadır. Bu projelerin nereye kadar sürülebileceği sorusuna cevap aramak önemlidir. Görünen o ki NATO, Lahey Zirvesi'nden daha da güçlenerek çıkmıştır. Ancak zirvede iki aktör öne çıkmıştır: Türkiye ve ABD.

Güvenlik politikaları söz konusu olduğunda bu iki ülkenin tutumu ve ilişkilerinin geleceği büyük önem taşımaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin, Lahey Zirvesi'nin de sonuçları doğrultusunda önümüzdeki süreçte hızlı bir normalleşme ve yeni bir stratejik ortaklık sürecine girip girmeyeceği tartışma konusudur. 2009 yılına kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde krizler yaşanmıştır. Örneğin, Kasım 2007 tarihli Erdoğan-Bush Zirvesi oldukça sıkıntılı geçmiştir. Ancak 2009 yılında bu model ortaklığa evrilmiştir. Son dönem Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir ortaklık sürecine dair emareler söz konusudur. Her iki taraf da adım attığında bu adımlar ileriye doğru olabilir.

Türkiye'nin de ABD'nin de geri adım atmasını gerektirecek bir durum yoktur. Karşılıklı bir anlayışla birbirlerinin değerini daha iyi fark etmeleri gerekmektedir. ABD, tüm karışıklıklarına rağmen teknolojiye hâlâ üstündür. Teknolojik yatırım ve inovasyon ABD'de çok ileri düzeydedir. Türkiye'nin ise NATO'daki rolü vazgeçilmezdir. Türkiye'siz bir NATO bambaşka bir yapı olur. Dolayısıyla iki tarafın da birbirine olan katkısını anlaması ve bu doğrultuda hareket etmesi, yeni bir ortaklık sürecini mümkün kılabilir.

Kendi yolunda emin adımlarla ilerleyen bir Türkiye ne ABD'nin ne de Avrupa'nın görmezden gelebileceği bir ülke olur. Diploması, hakkı savunma sanatıdır; açık ve dürüst bir şekilde yapılmalıdır. Türkiye, bunu başardığı sürece güçlüdür. Avrupa, kendi güvenlik mimarisini inşa etmeye devam edecektir. Avrupa, otonomisini artırma ve ABD'den bağımsızlaşma yolunda adımlar atmaktadır. Türkiye için bu bir fırsattır.

Avrupa ordusunun kuruluşu, NATO'nun sonu anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin böyle bir yapıda yer alması ancak ve ancak Avrupa'nın Ankara'ya bakış açısını radikal bir şekilde değiştirmesiyle mümkün olabilir. Örneğin, geçmişte Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası (ESDP) gibi girişimler vardı. Türkiye'nin tam ortaklık statüsü olmadan bu tür bir yapıda yer alması zordur. Avrupa'nın Türkiye'ye, Türkiye'nin de Avrupa'ya ihtiyacı vardır. Ancak Güney Kıbrıs gibi meseleler, bu tür iş birliklerini karmaşıktırmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, doğuştan gelen bir haktır. Bu, öykünme değil, hakkımızı talep etmektir. Adı konulmamış, fiilî bir üyelikten bahsedilmektedir.

Tam üyelik olmayabilir, serbest dolaşım gibi bazı istisnalar getirilebilir; ancak önemli olan birliğe katılımdır. Gelecek nesiller, bunu doğal bir şekilde gerçekleştirecektir.

Türkiye, moderniteyi yaratan, şekillendiren ve tarihine uygun bir gelişim gösterecek bir ülkedir. Ancak tarihi sadece Orta Doğu'dan ibaret değildir. Türkiye'nin hem doğudan hem batıdan rüzgâr alan yelkenlere ihtiyacı vardır. Tarih gösteriyor ki tek taraftan rüzgâr aldığında denge bozulmakta, ancak iki taraftan da rüzgâr aldığında çok güçlenmektedir. Osmanlı'yı tanımlayan, Avrupa'daki varlığıdır. Türkiye, hiçbir ülke veya grup tarafından görmezden gelinemeyecek bir ülkedir. Türkiye'nin büyük bir stratejiye ihtiyacı vardır. Bu, stratejik disiplin demektir. Türk aydınları ve araştırmacılar bu stratejiyi ortaya koymalıdır.

4. Orta Doğu'nun Yeniden Dizaynı

ABD'nin Türkiye Büyükelçisi ve aynı zamanda Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey, Suriye bağlamında sınırların artık ortadan kalktığını ifade etmiştir. Bu, yeni bir durum değildir. Geçmişte, örneğin Rusya'da Sazanov döneminde de benzer söylemler vardı. Jeffrey ve Sazanov'un çıkışları, yüzyıl öncesindeki Kut'ül Amare Zaferi ve İngiltere'nin çaresizliğiyle başlayan gizli anlaşmalar sürecini, yani Orta Doğu'nun paylaşılmasını hatırlatmaktadır. ABD, Jeffrey üzerinden kendi Orta Doğu'sunu dizayn etmeye çalışıyor gibi görünmektedir. ABD, kendi Sykes-Picot sürecini ve bu anlamda kendi düzenini oluşturmaya çalışmaktadır. Avrupa düzeni ya da İngiliz Orta Doğu'su sonrası nasıl bir Orta Doğu'nun şekillendiği merak edilen konular arasındadır. Abraham (İbrahim) Anlaşmaları ve Türk-Amerikan ilişkilerinin bu yeni Orta Doğu düzeninde nereye oturtulacağı merak edilmektedir.

Sykes-Picot, bir aciliyet anlaşması olarak nitelendirilebilir. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde İngiltere ve Fransa gibi İtilaf Devletleri, Osmanlı'ya saldıran emperyalist güçler olarak Orta Doğu'yu nüfuz alanlarına nasıl böleceklerini planlamışlardır. İngiltere için öncelik, Basra Körfezi ve Hindistan'a giden yolların güvenliğiydi. Fransızlar ise geleneksel nüfuz alanı olarak gördükleri, Katolik ve Ermeni kiliselerinin bulunduğu Kudüs, Filistin ve çevresinde bir yapı kurmayı hedeflemişlerdir. Ancak ne İngiltere ne de Fransa, bu bölgeden ulusal devletler çıkarmaya istekliydi; zaten uygun bir ortak da bulamamışlardır. Türkiye, savaşın son anlarında bile her şeye rağmen solgun ama hâlâ güçlü bir imparatorluktu. Diğer bölgelerde böyle bir idari sınıf ya da yapı yoktu.

5. NATO'nun Genişlemesi Tartışmaları

Lahey Zirvesi'nde NATO'nun geleceği ve bekası konusundaki tartışmalar sürmüştür. NATO'nun bundan sonra dağılma yerine genişleme ve büyümeyle mi anılacağı merak konusudur. NATO'nun daha fazla genişleyeceği düşünülmemektedir. Bu yüzden Ukrayna'nın NATO'ya üye olması beklenmemelidir. Örneğin, Harvard'da Prof. Joseph Nye'e göre: "Ukraynalılar, her pazar kiliseye gittikleri için kendilerini otomatik olarak AB üyesi sanıyorlar; ancak öyle değildir. Çok eksikleri vardır." Reel politik burada devreye girmektedir. Kruşçev'in Kırım'ı Ukrayna'ya vermesi lüzumsuz bir bonkörlüktü. Kırım'ın stratejik önemi büyüktür. Karadeniz'deki deniz yüzölçümünü muazzam artırmaktadır. Kırım, Rusya için vazgeçilmezdir; Trump da bunu görmüştür ve bu yüzden baskı yapmaktadır. Ancak artık cin şişeden çıkmıştır. Polonya, Dinyester ve Propetrovsk gibi bölgelerde fazla ısrarcı olmayacaktır. Orada devam eden müzakereler bir nevi pazarlık unsuru olarak kullanılmaktadır. Ancak Kırım konusunda Rusya taviz vermeyecektir.

Fransa, sıklıkla NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini ifade etmektedir. Zira De Gaulle döneminden beri Fransa, NATO'ya mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak günümüzde durum farklıdır. NATO, Afganistan gibi operasyonlardan ziyade kendi çekirdeğini güçlendirmeye odaklanmaktadır. Çünkü karşısında XIX. yüzyıl mantalitesiyle hareket eden bir Rusya vardır. NATO'nun beyin ölümü değil, aksine yavaş yavaş kendine geldiği bir dönemden geçilmektedir. Bu canlanmada Putin'in etkisi büyüktür.

Gürcistan ve Ermenistan'daki son gelişmelere bakıldığında NATO'nun bu bölgelere ilgisiz kalacağı düşünülmemektedir. Fakat buraya müdahil olacağını söylemek de doğru olmayacaktır. NATO, Gürcistan gibi ülkelerde proaktif bir inisiyatif almayacaktır. Bu ülkelerin yapması gereken; Batı'da güçlü bir kamuoyu oluşturmaktır. Etkili isimlerin "Azerbaycan bunları hak etmiyor." ya da "Gürcistan bu tehditler altında yaşamamalı." gibi yazılar yazması, konuşmalar yapması gerekir. Gerisi politikacıların işidir. Bu, bir "modus vivendi" sağlama çabası olarak görülebilir.

6. Ukrayna Savaşı Sonrası Rusya-NATO İlişkileri

Rusya'da büyük bir özlem vardır: gelir dağılımının düzelmesi, özgürlüklerin artması ve insanların rahat etmesi. Bunun yolunun liberal düzen içinde olduğu artık bellidir. Liberal düzen, savunmanın ve dış politikanın da buna uygun olmasını gerektirir. Dış politika, esasen millî menfaatler içindir; ama

bu menfaatler, modernize edilmiş, yeni gelişmeler ışığında yeniden değerlendirilmiş menfaatler olmalıdır. Orta sınıfların rahatlığı ve genişlemesi için yapılır. Rusya da er ya da geç bu noktaya gelecektir.

Putin, kendine göre bir sınıf yaratmıştır: kendi zenginleri ve elitleri vardır. Ancak otokraziyle daha fazla yol alamayacaklardır. Ruslar, tarihlerinde liberaliteyi pek görmemiş olsalar da artık Batı'yı tanımaktadır. Örneğin, bazı Rus zenginlerinin Batı'da futbol kulüpleri vardır. Bunlar basit, ancak önemli göstergelerdir. Halkın beklentileri şekillenmektedir. Rus halkı yüzlerini Batı'ya dönmektedir. Rusya'nın bazı kısıtlamaları kabul etmesi gerekecektir.

Rusya, kendi içerisinde oldukça zengindir. Sibirya'dan Vladivostok'a kadar uzanan madenleri vardır. Ancak Rusya'nın kendini bu imajdan kurtarması gerekmektedir. Ruslar, kıymetli ve iyi kalpli bir millettir. Türkler, tarihte Ruslarla çok çatışmıştır. Ancak bu, geleceği belirlemez. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı'nı da değerlendirmek gerekir. Çanakkale Direnişi, Ruslar açısından büyük zorluklara yol açmıştır. Rus generaller, hatıralarında "Çay kaşıklarıyla mühimmat vermeye başlamıştık." şeklinde yazmışlardır. Çünkü Çanakkale'de Rusların ikmal yolları kesilmiştir. Rusya gibi büyük ve kadim ülkelerin Polonya ya da Litvanya gibi meselelerle uğraşmayı bırakması son derece yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Sonuç

NATO, son Lahey Zirvesi'nden daha da güçlenerek çıkmıştır. Zirvede iki aktör öne çıkmıştır: Türkiye ve ABD. Güvenlik politikaları söz konusu olduğunda bu iki ülkenin tutumu ve ilişkilerinin geleceği büyük önem taşımaktadır. Lahey Zirvesi'nden yola çıkarak bakıldığında Türk-Amerikan ilişkilerinde önümüzdeki süreçte hızlı bir normalleşme ve yeni bir stratejik ortaklık süreci gündeme gelebilir.

Hâlihazırda Türkiye ve ABD'nin de geri adım atmasını gerektirecek bir durum yoktur. Tarafların karşılıklı bir anlayışla birbirlerinin değerini daha iyi fark etmeleri gerekmektedir. ABD, tüm karışıklıklarına rağmen teknolojiye hâlâ üstündür. Türkiye'nin ise NATO'daki rolü vazgeçilmezdir. Dolayısıyla iki tarafın da birbirine olan katkısını anlaması ve bu doğrultuda hareket etmesi, yeni bir ortaklık sürecini mümkün kılabilir.

Transatlantik ilişkiler açısından bakıldığında ise Avrupa, ABD'yi değil; ABD, Avrupa'yı kazanmak zorundadır. Zira Avrupa, ABD'ye olan güvenini kaybetmiştir. Bu yüzdendir ki Almanya, 1,5 trilyon euroluk savunma yatırımları

yapmaktadır. Diğer Avrupa ülkeleri de bu yönde ilerlemekte ve bir otonomi kazanmaktadır. Bu otonomi arttıkça ABD'nin politikalarının etkisinden çıkmaya başlayacaklardır. Bu, Lahey Zirvesi'nin esas önemidir.

Avrupa, her zaman önemli bir ekonomik güç olarak kalacaktır. Avrupa ve ABD bir arada hareket edebildiği sürece tek başına Çin'den veya Rusya'dan daha güçlü bir kutup oluşturmaktadır. Türkiye'nin NATO içindeki rolü ise vazgeçilmez niteliktedir. Trump, her ne kadar öngörülemez ya da hezeyanlı bir lider gibi görünse de artık bu hatayı yapmayacaktır. Türkiye'nin ne istediğini anlamaya başlayacaktır.

SONUÇ YERİNE

Hasan Ali KARASAR

Mehmet Seyfettin EROL

Şafak OĞUZ

Uluslararası ilişkilerde yaşanan kriz ve sorunların çözümü uzun süre savaşlarla sağlanmış, savaşlar uluslararası sistemdeki aktörlerin hedeflerine ve amaçlarına ulaşmadaki en öncelikli yöntem olmuştur. Bundan dolayıdır ki insanlık tarihi savaşlarla özdeşleşmiştir.

Her ne kadar daha önceki dönemlerde başlamış olsa da ulus devletlerin uluslararası ilişkilerde temel aktör hâline gelmesi ve uluslararası düzenin kurulması sürecinde mihenk taşı olan 1648 Vestfalya ve 1815 Viyana Kongreleri, bir anlamda modern anlamda diplomasi faaliyetleri için de bir başlangıç kabul edilmektedir. Savaşlar yine en etkili yöntem olmaya devam etse de o dönemlerden sonra diplomasi ve diplomatik faaliyetler de bir o kadar önemli rol oynamaya başlamıştır. I. ve özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni düzende ise diplomasi bir uluslararası ilişkilerin temelini teşkil etmiştir.

Diplomatlar kendi ülkelerine yönelik birçok gelişmede atılan imzaların temelini atarken, karar vericiler son aşamada imza sürecine katılmaktadır. Bu süreçte diplomatların yaşadığı tecrübeler, yaşadıkları olaylar ve gözlemleri tarihe ışık tutmakta; verilen kararların ve atılan imzaların geçmişinin önemli bir bölümü yazılı olmayan bir tarihsel hafızada yer almaktadır.

Kapadokya Üniversitesi ve ANKASAM iş birliğinde yürütülen “Türk Diplomasi Tarihi” projesi <https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr/turk-diplomasi-tarihi/> bu yazılı olmayan tarihi kayıt altına almayı hedeflemektedir. Çok önemli olaylara şahitlik eden, olayları yönlendiren, sürece dair bilinmeyenlere hâkim olan ve belki de son dakika çıkan, savaşa bile uzanacak krizleri çözüm önerileri getiren diplomatlarımızın tecrübelerini ve bilgi birikimini yazılı tarih hâline getirmeyi amaçlayan bu kitabın hem gelecek nesillere ışık tutması hem de Türk dış politikasında karar alıcılara yön vermesi umut edilmektedir.

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ ALEV ALATLI STRATEJİK DÜŞÜNCE UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ HAKKINDA

Kapadokya Üniversitesi “Alev Alatlđ Stratejik Düşünce Uygulama ve Araştırma Merkezi” (AASDUAM) yönetmeliğinin Resmî Gazete ’de yayımlanmasıyla 05 Ağustos 2024 tarihinde kurulmuştur.

“Alev Alatlđ Stratejik Düşünce Uygulama ve Araştırma Merkezi”, üniversitemizin kurucusu ve ülkemizin en önemli yazar ve düşünürlerinden biri olan Sayın Alev Alatlđ’nın fikirlerinin yaşatılmasını ve ortaya koyduğı değerler esas alınarak insanlık ile gezegenimiz için tüm disiplinlere ve yöntemlere hitap eden, kalıp yargı ve varsayımlardan arındırılmış araştırma ve tartışmalara yönelik karşılıklı iletişim esaslı bir platform oluşturmayı; ayrıca insanlık ve gezegenimizi bekleyen büyük problemleri tespit ederek çözüm önerileri üretmeyi amaçlamaktadır.

Alev Alatlđ Stratejik Düşünce Uygulama ve Araştırma Merkezinin faaliyet alanları şunlardır:

1. İnsanlığı ve gezegenimizi bekleyen büyük problemlerin tespiti ile bunlara dikkat çekmek ve ortak bir tasavvurda bulunmak.
2. Birçok farklı çalışma alanında (eğitim, felsefe, tarih, ilahiyat, sağlık, ekonomi, gıda, gastronomi, bilim ve teknoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, edebiyat, güvenlik, iklim değışikliği, müzik, kültür ve sanat) ulusal ve uluslararası stratejik önceliklerin belirlenmesi, belirlenen bu önceliklere yönelik uzun vadeli stratejiler geliştirmek ve bu stratejilere katkı sağlayacak araştırmalar yapmak.
3. Kapadokya bölgesi ve yerel halkın gelişimi açısından projeler geliştirmek ve uygulamaya koymak.
4. Alev Alatlđ’nın eserlerini ve düşüncelerini daha geniş kesimlere ulaştırmak ve bu konuda her türlü çalışmaya katılmak.

5. Türkiye ve dünyadaki temel sorun ve çatışma alanlarıyla ilgili araştırmalar yapmak, ulusal ve uluslararası ortaklıklarla projeler gerçekleştirmek, uluslararası sorunlara bölgesel odaklı yaklaşmak ve yabancı dillerde yayımlanacak eserlerle sorun odaklı çalışmalar hazırlamak.
6. Üniversitemizin öğrenci ve öğretim elemanlarına araştırma ve bilimsel çalışma ortamı sunmak, uluslararası alandaki sorunlara dair bilgilerini artırmak ve üniversitemizi temsilen uluslararası alanda yapılacak çalışmalara katılmalarını sağlamak.
7. İlgili mevzuat hükümleri kapsamında, merkezimizin faaliyet alanları içerisinde ulusal ve uluslararası kamu kurum ve kuruluşları ile özel kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak, üniversitemizin bünyesinde bölgemizde ve Türkiye genelinde çalışmalar düzenlemek ve düzenlenen çalışmalara katılarak sertifika programlarını yürütmek.
8. Mevzuat hükümleri kapsamında, merkezimizin bünyesinde ilgili konularda sempozyum, seminer, konferans, panel düzenlemek; kitap basmak, broşür yayımlamak, yazılı ve görsel basın organlarında programlar hazırlamak, internet sayfası ile sosyal medya aracılığıyla faaliyetlerimizi ulusal ve uluslararası topluma iletmek.

Tüm bu amaçların gerçekleştirilmesi hem üniversitemizin öğrenci ve çalışanlarına hem de başta Kapadokya bölgesi olmak üzere bölge insanının gelişimine katkı sağlamayı, merkezin geliştireceği proje ve önerilerle bölgesel, ulusal ve uluslararası sorunların çözümüne yönelik çözümler üretmeyi ve insanlık ile gezegenimizin sorunlarına disiplinler arası bir bakış açısı ve çözüm yolları geliştirmeyi planlamaktadır.

Diplomasi, her ne kadar kavram olarak yakın dönemde kullanılmaya başlanmış olsa da tarihin her devrinde toplumlar ve devletler arasında sorunların çözümünde önemli rol oynamış ve diplomasinin yetersiz kaldığı durumlarda savaşlar, sorunların başlıca çözüm mekanizması hâline gelmiştir. Ulus devlet yapısının yaygınlaşması ve uluslararası ilişkilerde ulus devletlerin başat aktör olmasından sonra ise diplomasi, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde vazgeçilmez unsur konumuna yükselmiştir.

Devletler arasındaki sorunların çözümünde karar vericilere stratejik verileri sunan diplomatlar, çok önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası ilişkilere yönelik konularda ve sorunların çözümünde kamuoyuna yansıyanlar kadar kamuoyuna yansımayan birçok gelişmede, diplomatların önemli etkileri olmuş, hatta diplomatlar tarafından acil durumlarda ortaya konulan öneriler ile savaşlar bile önlenmiştir. Fakat bunların bir kısmı hatıratlarda yer alırken önemli bir kısmı, sürece damga vuran isimler ile birlikte yok olup gitme tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Kapadokya Üniversitesi (KÜN) ve Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) iş birliğinde yürütülen Türk Diplomasi Tarihi projesi ile Türk diplomasi tarihine ışık tutulması hedeflenmektedir. Başta T. C. Dışişleri Bakanlığı olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlarda görev yapmış emekli diplomatlar, askerî personel ve devlet adamlarının konuk olarak katıldığı programlarda, Türk dış politikasının karar alma süreci, geçmişte alınmış, önemli kararların arkasında yatan gerçekler, uluslararası gelişmelerin basına yansımamış bölümleri gibi konuların ele alınması ve Türk diplomasi tarihinin önemli konularında tarihe not düşülmesi amaçlanmaktadır.



Nevşehir Yerleşkeleri:
Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp
Tel: 0384 353 5009 (pbx) Fax: 0384 353 5125
Sabiha Gökçen Yerleşkesi:
Şeyhli, Bol Ahenk Sk. No:2, 34912 Pendik
Tel: 0216 588 0010 (pbx) Fax: 0216 588 0012
info@kapadokya.edu.tr

